

## ΕΡΡΙΚΟΥ ΟΥΣΑΙ

## ΑΣΠΑΣΙΑ, ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ, ΘΕΟΔΩΡΑ

Θ'.

Ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος καὶ ὀλίγα τινὰ ἄλλα πλοῖα παρακολουθήσαντα τοὺς φυγάδας προσήγγισαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Καινοπόλεως, παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Ταίναρον. Δεκάκις ἀποκρουθεῖσαι δι' ἐπιμόνου σιγῆς παρὰ τοῦ Ἀντωνίου αἰθεράπαινοι τῆς Κλεοπάτρας, κατώρθωσαν ἐπὶ τέλους νὰ ἐπιτύχωσι συνέντευξιν μεταξὺ τῶν δύο ἐραστῶν, οἵτινες ἐδείπνησαν καὶ διήλθον τὴν νύκτα ὁμοῦ<sup>1</sup>. ὦ ἀθλία ἀνθρώπινος ἀδυναμία!

Πολλοὶ φίλοι διαφυγόντες ἐκ τῆς ἡττης ἐκόμισαν εἰδήσεις. Ὁ στόλος εἶχεν ἀντιστῇ ἐπὶ πολὺ, ἀλλὰ πάντα τὰ πλοῖα ὅσα δὲν ἐβυθίσθησαν ἢ δὲν ἐπυρπολήθησαν, εἶχον περιπέσει εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ὀκταβίου. Ὁ στρατὸς ἐτήρει τὰς θέσεις του καὶ ἐφαίνετο ὅτι ἤθελε νὰ μείνῃ πιστός. Ὁ Ἀντώνιος ἐπεμφεν ἀμέσως ἀγγελιαφόρους πρὸς τὸν Κανίδιον, διατάσσων νὰ φέρῃ τὰ στρατεύματα, αὐτὸς δὲ ἴδιος ἀπέπλευσεν εἰς Κυρηναϊκὴν, ὅπου εἶχεν ἀφίσει πολλὰς λεγεῶνας. Ἐν τῶν πλοίων του ἔφερε τὰ κοσμήματα, τὰ τιμαλφῇ ἀντικείμενα καὶ τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη, ἅτινα παρέθετε ὑποδεχόμενος ἢ ἐστιῶν τοὺς συμμάχους βασιλεῖς. Πρὶν ἀπέλθῃ ἐκ Καινοπόλεως ὁ Ἀντώνιος διένειμε τὰ πλούτη του μεταξὺ τινων φίλων, οὓς ὑπεχρέωσε νὰ ζητήσωσιν ἄσυλον εἰς Ἑλλάδα, μὴ θέλων νὰ ἐπιτρέψῃ ὅπως τὸν παρακολουθήσωσιν ἐπὶ πλέον εἰς τὴν ἀπαίσιον τύχην του. Ἀποχωριζόμενος αὐτῶν συνωμίλει φιλικῶς, τοὺς παρηγᾶρει, καὶ ἐμειδία πρὸς τὰ δάκρυά των μὲ μειδίαμα θλιβερόν καὶ καλοκάγαθον<sup>2</sup>.

Ἡ Κλεοπάτρα εἶχεν ἀπέλθῃ ἐξ Ἑλλάδος πολλὰς ἡμέρας πρὸ τοῦ Ἀντωνίου, ἐπείγομένη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Αἴγυπτον καὶ φοβουμένη μήπως ἢ εἰδῇσις τῆς ἐν Ἀκτίῳ καταστροφῆς προκαλέσῃ ἐπανάστασιν. Ὅπως ἐξαπατήσῃ τὸν λαὸν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας καὶ λάβῃ καιρὸν διὰ τ' ἀναγκαῖα μέτρα, εἰσῆλθεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀλεξανδρείας θριαμβευτικῶς. Ἐπὶ τῶν πλοίων της, ὧν ἡ πρῶρα ἦτο ἐστεφανωμένη δι' ἀνθέων, ἀντήχουν ἄσματα ἐπινίκια καὶ ἤχοι αὐλῶν καὶ σείστρων. Εὐθὺς ὡς ἐγκατέστη εἰς τὰ ἀνάκτορά της,

<sup>1</sup> Συνέχεια ἰδὲ προηγούμενον φυλλάδιον.

<sup>2</sup> Πλούταρχος, Ἀντώνιος, ΟΔ', ΟΕ'. Δίων, Ν', 5.

<sup>3</sup> Πλούταρχος Ἀντώνιος ΟΕ'.

ἡ Κλεοπάτρα διέταξε νὰ θανατωθῶσι πολλὰ πρόσωπα, ὧν ἐφοβεῖτο τὰς σκευωρίας. Αἱ κατχόικαι αὗται, ἐξ ὧν ὠφελεῖτο τὸ δημόσιον ταμεῖον, διότι ὁ θάνατος τῶν ἐνόχων ἢ ὡς τοιούτων θεωρουμένων συνεπήγετο τὴν δήμευσιν τῆς ἐαυτῶν περιουσίας, ἀπήλλαξεν τὴν Κλεοπάτραν ἀπὸ τοῦ φόβου ἀμέσου ἐπαναστάσεως. Ἀλλ' ἡ βασιλὶς ἔτρεψε τὸ μέλλον διετέλει ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐντυπώσεως τοῦ ἐν Ἀκτίῳ τρόμου. Ἐνίοτε κατλαμβάνομένη ὑπὸ τῆς ἰδέας τῆς αὐτοχειρίας, ἐπόθει θάνατον πολυτελῆ, αἷος ὑπῆρξεν ὁ βίος τῆς. Κατεσκεύασε παρὰ τὴν θάλασσαν, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς Λοχιάδος ἄκρας ἀπέραντον τάφον, ὅπως καὶ ἐν αὐτῷ μετὰ τῶν θησαυρῶν τῆς<sup>1</sup>. Ἀλλοτε πάλιν ἐσκέπτετο νὰ φύγῃ. Κατὰ διαταγὴν αὐτῆς τινα τῶν μεγαλειτέρων πλοίων τῆς μετεκομίσθησαν διὰ πολλῶν βραχιόνων καὶ μηχανῶν καὶ φορτηγῶν ζώων πρὸς τὸ ἄλλο μέρος τοῦ Ἰσθμοῦ, εἰς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν. Ὀνειροπόλει νὰ ἐπιβιβάσθῃ μεθ' ὅλου αὐτῆς τοῦ πλούτου καὶ νὰ μεταβῇ εἰς χώραν τινὰ ἄγνωστον τῆς Ἀσίας ἢ τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἐξακολουθήσῃ ἐκεῖ νέαν περίοδον τρυφηλῆς καὶ μεγαλοπρεποῦς ὑπάρξεως<sup>2</sup>.

Ὁ Ἀντώνιος δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Διετέλει ἐν στυγνῇ ἀποθαρρύνσει. Ὁ ἐν Ἀκαρνανίᾳ στρατός του ἐγκαταλείφθεις ὑπὸ τοῦ Κανιδίου, ὅστις ἀπέδρα, παρεδόθη εἰς τὸν Ὀκτάβιον μετὰ ἑπτὰ ἡμερῶν δισταγμούς. Ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ οὔτε κἂν ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ τὸν ὑπαρχηγὸν αὐτοῦ Σκάρπον, ὅστις κηρυχθεὶς ὑπὲρ τῶν Ὀκταβιανῶν, τὸν ἠπέλυσεν νὰ τὸν φονεύσῃ. Ὁ Ἡρώδης, ὁ δὲ αὐτοῦ ἀνυψωθείς καὶ παρ' αὐτοῦ γεγόμενος βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, διεβίβασε τὴν ἐκφρασιν τῆς ὑποταγῆς τοῦ πρὸς τὸν νικητὴν τοῦ Ἀκτίου. Πανταχοῦ ἡ λιποταξίς ἐβασίλευε καὶ μεταξὺ τῶν συμμάχων ὡς καὶ μεταξὺ τῶν λεγεόνων. Ὁ Ἀντώνιος κατήντησε ν' ἀμφιδάλλῃ καὶ περὶ αὐτῆς τῆς Κλεοπάτρας. Μόλις ἤθελε νὰ τὴν βλέπῃ. Ὀργισμένος κατὰ τῆς σαλκρότητος τῶν θεῶν καὶ ἐτι μᾶλλον κατὰ τῆς δολιότητος τῶν ἀνθρώπων, ἀπεφάσισε νὰ διέλθῃ ἐν μονῳσει τὰς ἡμέρας ὅσας οἱ ἐχθροὶ τοῦ ἠθέλον τοῦ ἀφήσει νὰ ζήσῃ. Ἡ ἱστορία Τίμωνος τοῦ μισανθρώπου, ἣν εἶχον διηγηθῇ αὐτῷ εἰς καιροὺς εὐτυχεστέρους, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν μνήμην του, ἀποφασίσας δὲ νὰ ζήσῃ ὡς ὁ Τίμων, κατόκησε παρὰ τὴν ἔρημον προκυμαίαν τοῦ Ποσειδίου καὶ ἡσχολήθη νὰ ἐγείρῃ αὐτόθι πύργον, ὃν ὠνόμασε Τιμώνιον<sup>3</sup>.

Ἀλλ' ἡ Κλεοπάτρα δὲν παρεδίδοτο τόσον εὐκόλως εἰς τὸ πεπρωμένον. Ὑποκειμένη κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ κινδύνου εἰς ἀποθαρρύνσεις εἰς ὧς δὲν ὑπέπιπτεν ὁ Ἀντώνιος, ἀνέκτα, ἅμα τοῦ κινδύνου παρελθόντος, τὴν δραστηριότητά τῆς. Ὡς ἐκ τῆς παραφόρου φαντασίας αὐτῆς ἡ Κλεοπάτρα δὲν ἠδύ-

<sup>1</sup> Παρὰ τὸν ναὸν τῆς Ἰσιδος Λοχιάδος. Πρβλ. καὶ Πλούταρχον, Ἀντώνιος ΠΒ' καὶ Νεροῦτσον Βέην. [Ancienne Alexandrie, σ. 58—59].

<sup>2</sup> Πλούταρχος Ἀντώνιος ΟΖ'. ΠΒ'. Δίων, Ν, 5.

<sup>3</sup> Στράβων, ΙΖ', 9. Πλούταρχος, Ἀντώνιος ΟΨ', ΟΖ', Δίων, Ν', 5.

νατο ν' ἀπελπισθῇ οὔτε ἐξ ὀλοκλήρου, οὔτε ἐπὶ πολὺν χρόνον. Ἐμαθεν ὅτι τὰ πλοῖα τῆς τᾶ μετακομισθέντα εἰς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἶχον πυρποληθῇ ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Ἀφοῦ λοιπὸν εἶδεν ὅτι ἡ φυγὴ ἦτο ἀδύνατος, διωργάνωσε τὴν ἀντίστασιν. Ἐνῷ ὁ Ἀντώνιος ἐχρονотρίθει ὑποκρινόμενος τὸν μισάνθρωπον, ἡ βασίλισσα συνέλεγε νέα στρατεύματα, ἐξώπλιζε νέα πλοῖα, διεπραγματεύετο νέας συμμαχίας, ἐπεσκεύαζε τὰ ὀχυρώματα τοῦ Πηλουσίου καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, διένεμεν ὅπλα εἰς τὸν λαόν καὶ ὅπως ἐμψυχώσῃ τοὺς Ἀλεξανδρεῖς πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως αὐτῶν, ἐνέγραψε τὸν υἱὸν τῆς Καισαρίωνα εἰς τὰς τάξεις τῆς πολιτοφρουρᾶς. Ὁ Ἀντώνιος ἐθαύμασε τὸ θάρρος καὶ τὴν δραστηριότητα τῆς Κλεοπάτρας. Παρακινούμενος ὑπὸ τῶν φίλων του καὶ βαρυνθεὶς ἀφ' ἑτέρου τὴν μόνωσιν, ἐπανήλθεν εἰς τὰ βασίλεια. Ἡ βασίλισσα τὸν ὑπεδέχθη ὅπως κατὰ τὰς εὐδαίμονας ἡμέρας καθ' ἃς ἐπανήρχετο ἐκ Κιλικίας ἢ ἐξ Ἀρμενίας. Πολλὰ τότε ἐγένοντο μετὰ τῶν ἀπομεινάντων πιστῶν φίλων συμπόσια καὶ ἐορταὶ καὶ ὄργια. Οἱ Ἀμίμητοι μετέβαλον μόνον τὸ ἑαυτῶν ὄνομα καὶ ἀπεκλήθησαν οἱ συναποθαρρυνόμενοι<sup>1</sup>.

Ἡ ἐκλογὴ τῆς πενθίμου ταύτης ἐπωνυμίας, τῆς προσληφθείσης ἐξ ἐγκαρτερήσεως καὶ ἐκ μεγαλαυχίας, μαρτυρεῖ τὴν κατάστασιν τοῦ πνεύματος τῶν δύο ἐραστῶν. Ἡ Κλεοπάτρα διέσωζεν ἀκόμη ἐλπίδας, ἀλλὰ μετὰ διαλειμμάτων ἡτορμᾶς ἀποθαρρύνσεως. Ὅτε ἐπῆρχοντο αἱ στιγμαὶ αὗται, κατήρχετο εἰς τὰς κρύπτας τῶν ἀνακτόρων, πλησίον τῶν φυλακῶν τῶν εἰς θάνατον καταδικασμένων. Δοῦλοι ἐξῆγον αὐτοὺς ὁμάδην ἐκ τῶν εἰρκτῶν ὅπως δοκιμάσωσιν ἐπ' αὐτῶν τὴν ἐνέργειαν τῶν δηλητηρίων. Ἡ Κλεοπάτρα παρίστατο μετὰ περιεργείας ἀλγεινῆς μᾶλλον ἢ σκληρᾶς εἰς τὴν φοβερὰν ἀγωνίαν τῶν καταδίκων. Τὰ πειράματα ἐπανελαμβάνοντο πολλάκις, διότι ἡ βασίλισσα δὲν ἠδύνατο νὰ εὕρῃ τὸ δηλητήριο ὅπερ ἐπόθει, δηλητήριο φονικὸν μετὰ κεραυνοβόλου ταχύτητος, ἄνευ σπασμῶν καὶ ἄνευ ὀδύνης. Παρέτῃρει ὅτι τὰ δριμύα δηλητήρια ἐφόνευον μὲν ταχέως, ἀλλὰ μετὰ σκληρῶν βασάνων, τὰ δὲ ἦττον δραστήρια ἐπέφερον ἀτελεύτητον ἀγωνίαν. Ἡ Κλεοπάτρα τότε ἀνελογίσθη τὰ δῆγματα τῶν ὀφειῶν. Μετὰ νέα πειράματα ἀνεγνώρισεν ὅτι τὸ δηλητήριο ἐχίδνης τινὸς τῆς Αἰγύπτου, λεγομένης ἀσπίδος, δὲν προὔξεναι οὔτε σπασμούς, οὔτε ἄλλην τινὰ ὀδυνηρὰν αἴσθησιν, ἀλλ' ἐπέφερε διὰ ληθάργου, ὅστις καθίστατο ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν βαθύτερος, θάνατον γαλήνιον καὶ γλυκὺν ὡς ὕπνον<sup>2</sup>. Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν Ἀντώνιον, οὗτος ὡς ὁ Κάτων καὶ ὡς ὁ Βρούτος εἶχε τὸ ξίφος του.

Ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀμυντικῶν τούτων καὶ ἐνταυτῷ νεκρωσίμων παρασκευ-

<sup>1</sup> Πλούταρχος, Ἀντώνιος, ΟΘ', Δίων ΝΑ', 6, 7. Φλώρος IV, 11.

<sup>2</sup> Πλούταρχος, Ἀντώνιος Π', Προβλ. καὶ Ραβίριον, de Bello Actiaco, fragm. V—VII.

ων, οἱ ἐν Ἀκτίῳ ἡττηθέντες διενεμήθησαν νὰ διαπραγματευθῶσι συνθηκολογίαν μετὰ τοῦ νικητοῦ τῶν. Ὁ Ὀκτάβιος, ὅστις κατ' ἀρχὰς εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ρώμην ἕνεκα ἐπικειμένης στάσεως τῶν ἀπομάχων, εἶχε κατὰ τὸν χειμῶνα μεταβῆ εἰς Συρίαν, ὅπου συνεκεντροῦντο τὰ στρατεύματά του. Ὁ Ἀντώνιος ἔγραψεν αὐτῷ ὑπερμάνησκε τὴν παλαιὰν φιλίαν, προέβαλλε τὰς ἐκδουλεύσεις του, ἀνωμολόγει τὰ σφάλματά του, καὶ κατέληγε δηλῶν ὅτι ἀνεδέχετο νὰ καταθέσῃ τὰ ὅπλα ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ζήσῃ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὡς ἀπλοῦς ἰδιώτης. Ὁ Ὀκτάβιος δὲν ἤξλωσε ν' ἀπαντήσῃ, οὐδ' ἀπήντησε καὶ εἰς δευτέραν ἐπιστολὴν, ἐν ἣ ὁ Ἀντώνιος προετίμει ν' αὐτοκτονήσῃ μὲν αὐτός, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ Κλεοπάτρα βασιλεύουσα ἐν Αἰγύπτῳ. Ἀφ' ἐτέρου ἡ βασίλισσα, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ Ἀντωνίου, ἔπεμψεν ἀπεσταλμένον πρὸς τὸν Ὀκτάβιον μετὰ πλουσίων δώρων. Ἦσαν γενναϊοφρῶν τοῦ ἐραστοῦ αὐτῆς, ὅστις προσέφερε τὴν ζωὴν του διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ αὐτῇ τὸ στέμμα, ἀπεχώριζε τὴν τύχην τῆς ἀπὸ τῆς τύχης ἐκείνου. Ὁ Αἰγύπτιος ἀπεσταλμένος παρέστησε πρὸς τὸν Ὀκτάβιον ὅτι τὸ πρὸς τὸν Ἀντώνιον μῖσός του δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπεκταθῇ ἐπὶ τῆς βασιλείας, ἥτις δὲν ἠϋθύνετο διὰ τὰ τελευταῖα συμβάντα. Ἡ Ρώμη, ἔλεγεν, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Αἰγύπτου, διὰ νὰ λύσῃ τὴν μετὰ τοῦ Ἀντωνίου διαφοράν. Προκλήθεῖσα καὶ ἀπειλουμένη ἡ Κλεοπάτρα δὲν ἦτο τάχα ὑποχρεωμένη νὰ ἐξοπλισθῇ πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῆς; Νῦν ὁμῶς ὅτε ὁ Ἀντώνιος ἡττήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἢ ν' αὐτοχειριασθῇ, οἱ Ρωμαῖοι ἡδύναντο ἀκινδύνως νὰ φανῶσιν ἐπισικεῖς πρὸς τὴν Κλεοπάτραν καὶ ν' ἀφίσωσιν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου. Συμφερότερον ἦτο τοῦτο αὐτοῖς ἢ τὸ ν' ἀναγκάσωσι τὴν κραταιὰν βασιλίδαν εἰς ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα<sup>1</sup>.

Ὁ Ὀκτάβιος ἐθεώρει ἤδη ἑαυτὸν ὡς κύριον τῆς Αἰγύπτου καὶ κοσμοκράτορα. Δὲν ἐφοβεῖτο τὸ θραῦσμα τοῦ ξίφους τὸ ἀπομένον εἰς χεῖρας τοῦ Ἀντωνίου, ἐτι δὲ ὀλιγώτερον τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ τῆς Κλεοπάτρας καὶ τὰ ναυάγια τοῦ στόλου τῆς. Διέφενγον ὁμῶς ἀκόρη τὴν δύναμιν τοῦ πανισχύρου ὑπεράτωρος οὗο τινά, ἦτοι οἱ ἀμύθητοι θησαυροὶ τῆς Κλεοπάτρας, δι' ὧν ὑπελόγιζε νὰ πληρώσῃ τὰς λεγεῶνάς του, καὶ αὐτὴ ἡ ἰδίᾳ Κλεοπάτρα, ἥς εἶχεν ἀνάγκην ὅπως κοσμήσῃ τὸν θρίαμβόν του. Ἡ Κλεοπάτρα ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ τὸν Ρωμαῖον διὰ τοῦ θανάτου, ὃ δὲ θησαυρός τῆς διὰ τοῦ πυρός. Οἱ προδότες καὶ οἱ κατὰσκοποι δὲν ἔλειπον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὃ δὲ Ὀκτάβιος ἐγίνωσκεν ἐκ τῶν ἐκθέσεών των ὅτι ἡ βασίλισσα ἐδοκίμαζε διάφορα δηλητήρια καὶ ὅτι εἶχε συναθροίσει πάντα αὐτῆς τὰ πλούτη ἐντὸς τοῦ μέλλοντος τάφου τῆς. Ἠναγκάσθη λοιπὸν νὰ υποκριθῇ πανούργως ἀπέναντι τῆς Αἰγυπτίας. Ἀπεδέχθη τὰ δῶρά τῆς, νομίζων δὲ ὅτι ἐπετρέπετο αὐτῷ τοιαύτη πρότασις ὡς ἐκ τῶν λόγων τοῦ ἀπεσταλμένου, εἶπεν ὅτι ἂν

<sup>1</sup> Πλούταρχος, Ἀντώνιος, Π', ΠΑ'. Δίων, ΝΑ'. 6, 8.

ἡ βασίλισσα ἤθελε φονεύσει τὸν Ἀντώνιον, θὰ διετῆρει τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας, φοβούμενος μήπως ἡ ὁπωσοῦν σκαιὰ διπλωματία αὐτῇ δὲν τελεσφορήσῃ παρὰ τῇ Κλεοπάτρᾳ, ὁ Ὀκτάβιος ἔπεμψε πρὸς αὐτὴν τὸν Θυρεόν, ἓνα τῶν ἀπελευθέρων του. Ἐν Αἰγύπτῳ ὁ Θυρεὸς ἐλάλησε μεγαλοφώνως μὲν ἔμπροσθεν τοῦ Ἀντωνίου καὶ τῆς αὐλῆς περὶ τῆς δικαίας ὀργῆς τοῦ Ὀκταβίου καὶ τῶν αὐστηρῶν αὐτοῦ ἀποφάσεων· ἀλλ' ἐπιτυχῶν ἀκόπως ἰδιαιτέραν ἀκρόασιν παρὰ τῇ Κλεοπάτρᾳ, εἶπεν αὐτῇ ὅτι ὁ κύριός του τὸν ἐπεφώρτισε νὰ τὴν διαβεβαιώσῃ ἐκ νέου ὅτι αὐτὴ δὲν διέτρεχε κανένα κίνδυνον. Ὅπως τὴν πείσῃ ἔτι μᾶλλον, προσεποιήθη ὅτι ἀπεκάλυπτεν αὐτῇ ἐμπιστευτικῶς ὅτι καὶ ὁ Ὀκτάβιος τὴν ἠγάπα, ὅπως ἄλλοτε τὴν εἶχεν ἀγαπήσει καὶ ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Ἀντώνιος. Ἡ Κλεοπάτρα ἔσχε πολλὰς συνεντεύξεις μετὰ τοῦ Θυρεοῦ καὶ ἐξεδήλωσεν αὐτῷ δημοσίᾳ μεγάλην εὐνοίαν. Ὁ Ἀντώνιος ὑπώπτευσεν καὶ δυσπιστῶν πρὸς τὴν Κλεοπάτραν καὶ ὡς γυναῖκα καὶ ὡς βασίλισσαν, διὰ τῆς ἀπομενούσης αὐτῷ ἐξουσίας ἐτιμώρησε τὸν Θυρεόν, παραγνωρίζων δὲ τὴν πρεσβευτικὴν αὐτοῦ ἰδιότητα, τὸν ἐμαστίγωσε καὶ τὸν ἐξαπέστειλεν αἰμόφυρτον εἰς τὸν κύριον του<sup>1</sup>.

Ἡ ὀργὴ τοῦ Ἀντωνίου ἀποδεικνύει ὅτι ἡ Κλεοπάτρα δὲν εἶχε μείνει ἀναίσθητος εἰς τὰς ἐκμυστηρεύσεις τοῦ Θυρεοῦ. Πᾶσα γυνὴ πιστεύει τὰς ἐρωτικὰς ταύτας ἐκμυστηρεύσεις καὶ προπάντων ὅτε πολὺ ἠγαπήθη. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι τότε ἡ Κλεοπάτρα ἦτο ἡλικίας τριάκοντα καὶ ἑπτὰ ἐτῶν· ἀλλὰ μήπως εἶχεν ὀλιγωτέραν πεποίθησιν εἰς τὴν καλλονὴν τῆς τὴν τόσῃ συχνὰ νικηφόρον; Ἀληθῶς ἐπίσης ἐγίνωσκεν ὅτι ὁ Ὀκτάβιος οὐδέποτε τὴν εἶδεν, εἰμὴ ἴσως πρὸ δεκατριῶν ἐτῶν ἐν Ρώμῃ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καίσαρος. Ἀλλ' ἡ παγκόσμιος φήμῃ τῶν θελγῆτρων τῆς δὲν ἦτο ἀρκετὴ ἀρά γε νὰ ἐμπνεύσῃ ἂν οὐχὶ ἀκριβῶς ἔρωτα, τοῦλάχιστον ἀόριστον πόθον καὶ φλογερὰν καὶ ἀκατανίκητον περιέργειαν; Ἡ Κλεοπάτρα εἶχεν ἀγαπήσει τὸν Ἀντώνιον περιπαθῶς, ἀλλ' ἐνόσφ ἡ ῥώμη του, ἡ ἀρρενωπὴ καλλονὴ του, ἡ δόξα καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ τριάρχου εἶχον προκαλέσει, στερεώσει καὶ ἐξάψει τὸν ἔρωτα αὐτόν. Τώρα ὅμως ὁ Ἀντώνιος ἦτο ἡττημένος, φυγάς, προδοθεὶς ὑπὸ τῶν φίλων του, ἐγκαταλελειμμένος ὑπὸ τῶν λεγεῶνων του· αὐτὸς ὁ ἴδιος ἄνευ ἐλπίδων καὶ ἄθυμος ὑπέκλυπεν ὑπὸ τὸ βάρος τῆς Εἰμαρμένης. Ἡ γελοία αὐτοῦ ἀποχώρησις εἰς τὸ Τιμώνιον, μετὰ τὴν ἐν Ἀκτίῳ ἥτταν, ἐνῷ ἡ Κλεοπάτρα καταληφθεῖσα ὑπὸ πυρετώδους δραστηριότητος παρεσκεύαζε τὰ πάντα διὰ τὴν ἐσχάτην ἀντίστασιν, ἐνέπνευσεν εἰς τὴν καρδίαν τῆς βασίλισσης περισσοτέραν περιφρόνησιν παρὰ οἶκτον. Αἱ γυναῖκες οὔτε ἐννοοῦσιν, οὔτε συγχωροῦσι τὰς τοιαύτας κρίσεις τῆς ἀποθαρρύνσεως τὰς ἐνσκηπτούσας κατὰ τινὰς ὥρας καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς γενναιοτάτους. Ὅσον ὅμως ὀλίγον ἔρωτα καὶ ἂν διέσωζε πρὸς τὸν ἐραστὴν τῆς καὶ ὅσον καὶ ἂν ἐπιδράχθῃ

<sup>1</sup> Πλούταρχος, Ἀντώνιος, Π', ΠΑ'. Δίων, ΝΑ', 6—9.

ἀπὸ τὰς ἐκμυστηρεύσεις τοῦ Θυρεοῦ, ἡ Κλεοπάτρα οὐχ ἤττον δὲν ἐσκόω περὶ νὰ θανατώσῃ τὸν Ἀντώνιον ἢ νὰ τὸν παραδῶσῃ εἰς τὸν Ὀκτάβιον. Τὸ μόνον ἴσως τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ ἐλπίζῃ ἦτο ὅτι ὁ Ἀντώνιος κινδυνεύων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν τελευταίων αὐτοῦ στρατιωτῶν, μὴ ἔχων ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ εἰμῆ στρατεύματα αἰγυπτιακὰ ὑπόπτου πίστεως θὰ ἠναγκάζετο νὰ φύγῃ εἰς Νουμιδίαν ἢ εἰς Ἰσπανίαν καὶ νὰ τὴν ἀπαλλάξῃ.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔαρος τοῦ ἔτους 30 ἐγνώσθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὅτι στρατὸς ρωμαϊκὸς εἶχε διαβῆ τὰ δυτικὰ σύνορα τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ἀντώνιος συνήθροισέ τινα στρατεύματα καὶ ἐβάδισε πρὸς συνάντησιν τοῦ ἐχθροῦ. Μάχη συνήφθη ὑπὸ τὰ τείχη τῆς ὀχυρᾶς πόλεως Παραιτωνίου, ἥτις εἶχεν ἤδη πέσει εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ρωμαίων. Ὁ Ἀντώνιος μαχόμενος μετὰ δρακὸς ἀνδρῶν, ἀπεκρούσθη. Ὅτε ἐπέστρεψεν εἰς Ἀλεξανδρείαν, ὁ Ὀκτάβιος ἀπεῖχε δύο ἡμερῶν ὁρόμεν ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης. Ἐνῶ ὁ ἀντιστρατηγὸς αὐτοῦ Κορρήλιος Γάλλος εἰσῆλασεν εἰς τὴν Αἴγυπτον διὰ τῆς Κυρηναϊκῆς, αὐτὸς ὁ ἴδιος εἰσῆλθε διὰ τῆς Συρίας καὶ ἐκυρίευσεν τὸ Πηλούσιον μετὰ ἀντίστασιν προσποιητὴν ἢ πραγματικὴν, ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει πολὺ βραχεῖαν. Ἀμα τῇ εἰδήσει τῆς παραδόσεως τοῦ Πηλουσίου, οἱ τελευταῖοι Ρωμαῖοι οἱ ἀπομείναντες πιστοὶ εἰς τὸν Ἀντώνιον κατεκραύγασχον θεωρήσαντες αὐτὴν ὡς προδοσίαν καὶ λέγοντες ὅτι ὁ Σέλευκος εἶχε παραδῶσει τὴν πόλιν κατὰ διαταγὴν τῆς Κλεοπάτρας. Εἶνε ἀληθές ἂρά γε ὅτι ἡ βασίλισσα ἔδωκε τοιαύτας ὁδηγίας; Ἀδηλον. Οὐχ ἤττον ἢ ταραχὴ τοῦ πνεύματος, ἐν ᾗ διετέλει τότε ἡ Κλεοπάτρα καὶ αἱ κρύφιοι αὐτῆς ἐλπίδες ἐπιτρέπουσι τὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν. Ὅπως δικαιολογήθῃ ἡ Αἴγυπτος παρέδωκεν εἰς τὸν Ἀντώνιον τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα τοῦ Σελεύκου καὶ προέτεινεν αὐτῷ νὰ τὰ θανατώσῃ. Τοῦτο ἦτο ἀπόδειξις λίαν ἀμφίβολος περὶ τῆς ἀθωότητός της. Ἀλλ' ὁμοίως ὁ Ἀντώνιος ἠρκέσθη εἰς αὐτὴν ἢ ὀργὴ τοῦ κατέπεσεν πρὸ τῶν διαμαρτυριῶν τῆς Κλεοπάτρας καὶ τῶν ἀληθῶν ἢ ψευδῶν ὁακρούων, ἅτινα ἔχυνεν ἐνώπιόν του. Ἄλλως τε δὲν ἦτο πλέον καιρὸς παραπόνων ἐπρεπε ν' ἀγωνισθῶσιν.

Ὁ Ὀκτάβιος ἔστησε τὸ στρατόπεδόν του ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τῶν κει-

<sup>1</sup> Πλούταρχος, Ἀντώνιος, ΠΒ'. Δίων, ΝΑ', 9. Φλώρος IV, 11. Ὁ Δίων κατηγορεῖ ῥητῶς τὴν Κλεοπάτραν ὅτι παρέδωκε τὸ Πηλούσιον. Ὁ Πλούταρχος ἐπιφυλακτικώτερος, ἐν γένει δὲ φιλαληθέστερος, λέγει ἀπλῶς ὅτι ὑποψία ἐγεννήθη περὶ τούτου. Ὁ Ραβίριος λέγει ἀπεναντίας (fragm. I—II) λέγει, ὅτι ἡ κατὰ τοῦ Πηλουσίου ἐφοδὸς ὑπῆρξεν αἱματηρὰ καὶ ὅτι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ταύτης οἱ στρατιῶται ἐμμανεῖς ἤθελον νὰ τὴν κατεδαφίσωσιν, ἠμποδίσθησαν δὲ ὑπὸ τοῦ Ὀκταβίου ἀγορεύσαντος εἰς αὐτούς. Ἀλλ' ὁ Ραβίριος ὡς ποιητὴς δὲν εἶνε ἀξιόπιστος, ἐν ποιήματι δὲ γεγραμμένῳ πρὸς ἑπαινον τοῦ Ὀκταβίου θὰ ἐφαίνετο πολὺ ἀδέξιος κόλαξ, ἂν ἔλεγεν ὅτι ὁ στρατηγὸς οὗτος ὤφειλε τὴν ἐπιτυχίαν του εἰς προδοσίαν.

μένων εἰς ἀπόστασιν εἴκοσι σταδίων πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἀλεξανδρείας. Ὁ Ἀντώνιος αὐτοπροσώπως ὀδηγῶν ἰσχυρὸν ἀπόσπασμα ἱππικοῦ πρὸς κατόπτευσιν, συνηντήθη οὐ μακρὰν τοῦ Ἱπποδρόμου μετὰ παντὸς τοῦ ρωμαϊκοῦ ἱππικοῦ. Συμπλοκὴ ἐμμανὲς συνήθη, παρὰ τὴν ἀριθμητικὴν δὲ αὐτῶν ὑπεροχὴν οἱ Ῥωμαῖοι ἠττήθησαν καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Ὁ Ἀντώνιος τοὺς κατεδίωξε μέχρι τῶν χαρακωμάτων τοῦ στρατοπέδου καὶ ἐπανήλθεν εἰς τὴν πόλιν ἐγκαρδιωθεὶς ἐκ τῆς νίκης ταύτης, τῆς ὀλίγον σημαντικῆς ἀληθῶς, ἀλλ' οὐχ ἥττον λαμπρᾶς καὶ εὐαίωνου. Ἀφίπτευσεν πρὸ τοῦ ἀνακτόρου καὶ χωρὶς νὰ ἀποθέσῃ τὰ ὅπλα, ἔδραμεν ὅπως ἦτο μὲ τὸ κράνος καὶ τὸν θώρακα, εἰσέτι κηλιδωμένος ἐξ αἵματος καὶ περιρρυτός ὑπὸ ἰδρώτος νὰ ἐναγκαλισθῇ τὴν Κλεοπάτραν. Ἡ βασιλὶς πλανωμένη ὡς πρὸς τὴν σπουδαιότητα τῆς ἐν λόγῳ ἀψιμαχίας, ἠσθάνθη ταύτοχρόνως ἀναγεννωμένας τὰς ἐλπίδας τῆς καὶ τὸν ἔρωτά τῆς. Ἐπανεύρισκε τὸν Ἀντωνιὸν τῆς, τὸν νικηφόρον στρατηγὸν τῆς, τὸν θεὸν τοῦ πολέμου. Ἐρρίφθη πλήρης πάθους εἰς τὸν τράχηλον τοῦ Ἀντωνίου, μωλωπίσασα τὸν κόλπον τῆς ἐπὶ τοῦ θώρακος. Κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην τῆς εἰλικρινοῦς διαχύσεως ἀλγεινῶς θὰ μετημελήθη, ἂν πράγματι αὕτῃ τὴν διενήργησε, διὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Πηλουσίου, αἱ δὲ ἐκμυστηρεύσεις ἃς ἤκουσε παρὰ τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ Ὀκταβίου θὰ ἐπανήλθον εἰς τὴν μνήμην τῆς ὡς ὀριμὸς ἔλεγχος. Ἡ Κλεοπάτρα ἠθέλησε νὰ ἐπιθεωρήσῃ τοὺς στρατιώτας· τοὺς προσεφώνησεν, ἐρωτήσασα δὲ καὶ μαθοῦσα τίς ἐξ αὐτῶν ἦτο ὁ μᾶλλον διαπρέψας, ἐδῶρτσεν αὐτῷ πανοπλίαν χρυσήν<sup>1</sup>.

Ὁ Ἀντώνιος ἀνακτῆσας τὴν ἐλπίδα, δὲν ἐσκέπτετο πλέον περὶ συνθηκολογίας. Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐκείνην ἡμέραν ἔπεμψε κήρυκα πρὸς τὸν Ὀκτάβιον, ἀλλ' ὅπως προσκαλέσῃ αὐτὸν νὰ λύσῃ τὴν μεταξὺ τῶν διαφορὰν διὰ μονομαχίας ἐνώπιον τῶν δύο στρατῶν. Ὁ Ὀκτάβιος ἀπήντησε περιφρονητικῶς ὅτι αὐτὸς ὁ Ἀντώνιος εἶχε πολλὰ ἄλλα μέσα ἂν ἤθελε ν' ἀποθάνῃ. «Οἱ λόγοι οὗτοι, οἵτινες ἐμαρτύρουν τὴν μεγάλην τοῦ ἐχθροῦ τοῦ βεβαιότητα, ἐνεπαίθησαν αἰσθησιν εἰς τὸν Ἀντωνιον ὡς οἰωνὸς ἀπαίσιος. Κρημνισθεὶς διὰ μιᾶς ἀπὸ τῶν χιμαιρικῶν ἐλπίδων του, εἶδεν αἴφνης τὴν θέσιν του ἐν τῇ σκληρῇ αὐτῆς πραγματικότητι. Ἐν τούτοις ἀπόφασιν ἔχων νὰ συνάψῃ τὴν ἐπαύριον τὴν τελευταίαν μάχην, διέταξε νὰ παρατεθῇ γεῦμα πολυτελές. Τὸ γεῦμα ὑπῆρξε μελαγχολικὸν ὡς συμπόσιον ἐπικήδειον. Οἱ ὀλίγοι ἀπομείναντες πιστοὶ φίλοι ἐτήρουν κατηφῇ σιγὴν, τινὲς δὲ καὶ ἔκλαιον. Ὁ Ἀντώνιος προσποιούμενος ὅτι εἶχε πεποιθήσιν, ἥς πράγματι ἐσπερεῖτο, εἶπεν ὅπως τοὺς ἐρψυχώσῃ : «Μὴ πιστεύητε ὅτι αὔριον θὰ ἀγωνισθῶ μόνον ὅπως ἐπιζητήσω θάνατον ἐνδοξόν· θ' ἀγωνισθῶ διὰ νὰ ζήσω καὶ διὰ νὰ νικήσω»<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Πλούταρχος Ἀντώνιος, ΠΒ' Δίων, ΝΑ', 10

<sup>2</sup> Πλούταρχος Ἀντώνιος ΠΒ'.

Περὶ τὸ λυκαυγές, ἐνῷ τὰ στρατεύματα κατελάμβανον τὰς θέσεις των ἀπέναντι τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοπέδου, ὁ δὲ αἰγυπτιακὸς στόλος, ὅστις ἐμελλε νὰ συνεργήσῃ πρὸςβάλλων τὸν στόλον τοῦ Ὀκταβίου ἐκαμπτε τὴν Λοχιάδα ἄκραν, ὁ Ἀντώνιος ἐτοποθετήθη ἐπὶ ὑψώματος δεσπόζοντος τῆς θαλάσσης καὶ τῆς πεδιάδος. Αἱ αἰγυπτιακαὶ νῆες προέβησαν ἐν παρατάξει μάχης κατὰ τῶν ῥωμαϊκῶν λιβυρνίδων, ὅτε ὁμῶς ἔφθασαν εἰς ἀπόστασιν διπλασίας τῆς βολῆς, οἱ ἐρέται ἀνύψωσαν εἰς τὸν ἀέρα τὰς μεγάλας κώπας των. Ὁ χαιρετισμὸς οὗτος ἀπεδόθη παρὰ τῶν Ῥωμαίων, παραχρῆμα δὲ οἱ δύο στόλοι ἀναμειχθέντες καὶ ἀποτελέσαντες ἓνα καὶ μόνον, ἐπλευσαν ἀπὸ κοινοῦ διευθυνόμενοι πρὸς τὸν λιμένα. Ταυτοχρόνως σχεδὸν ὁ Ἀντώνιος βλέπει τὸ ἱππικὸν του—τὸ ἱππικὸν ἐκεῖνο, ὅπερ τὴν προτεραίαν εἶχε τῶσον ἀνδρείως ἀγωνισθῇ—φεύγον ἀτάκτως καὶ αὐτομολοῦν πρὸς τὸν Ὀκταβίον. Εἰς τὰς ῥωμαϊκὰς τάξεις αἱ σάλπιγγες καὶ τὰ κέρατα σημαίνουσι τὴν προσβολήν, αἱ δὲ λεγεῶνες ἐφορμῶσι μὲ τὴν συνήθη κραυγὴν: *Comminus! Comminus!* (ἐκ τοῦ συστάδην!). Τὸ πεζικὸν τοῦ Ἀντωνίου δὲν ὑπομένει τὴν σύγκρουσιν, ἀλλὰ διασκορπίζεται καὶ τρέπεται πρὸς τὴν πόλιν παρασύρον καὶ τὸν ἀρχηγὸν του ἐν τῇ φυγῇ. Ὁ Ἀντώνιος ἐξαλλος ἐκ τῆς ὀργῆς, προφέρων ὕδρεις καὶ ἀπειλάς, τύπτων τοὺς φυγάδας διὰ τῆς αἰχμῆς καὶ διὰ τῆς λεπίδος τῆς σπάθης του, εἰσέρχεται εἰς Ἀλεξάνδρειαν κραυγάζων ὅτι ἐπροδόθη ὑπὸ τῆς Κλεοπάτρας, ὅτι παρεδόθη ὑπὸ τῆς γυναικὸς ταύτης πρὸς ἐκείνους, καθ' ὧν δὲν ἐπολέμησεν εἰμὴ χάριν αὐτῆς<sup>1</sup>.

Ἡ Κλεοπάτρα δὲν εἶχε πλέον ἰσχὺν νὰ προδώσῃ ἢ νὰ σώσῃ τὸν Ἀντώνιον. Αὐτὴ ἡ ἰδίᾳ, ἡ Νεωτέρα Θεά, ἡ Βασίλισσα τῶν Βασιλέων εἶχαν ἐγκαταλειφθῇ ὑπὸ τοῦ λαοῦ τῆς, ὅπως αὐτὸς ὁ μέγας στρατηγὸς εἶχαν ἐγκαταλειφθῇ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ του. Ἀφοῦ εἶχον ἡττηθῇ τίς θὰ ἀφωσιούτο πλέον εἰς αὐτούς; Τὴν προηγουμένην ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα οἱ πράκτορες τοῦ Ὀκταβίου εἶχον ἐργασθῇ παρὰ τοῖς στρατιώταις τῶν λεγεῶνῶν καὶ τοῖς Αἰγυπτίοις, ὑποσχόμενοι εἰς τοὺς μὲν ἀμνηστειάν, εἰς τοὺς δὲ ἀσφάλειαν. Ὁ ἀνδρείος ἱππεύς, πρὸς ὃν τὴν προτεραίαν εἶχε δωρήσει ἡ Κλεοπάτρα τὴν χρυσὴν πανοπλίαν, οὔτε κἂν ἀνέμεινε τὴν ἐπομένην πρῶταν διὰ ν' αὐτομολήσῃ πρὸς τὰς ῥωμαϊκὰς τάξεις, ἀλλὰ τὴν ἰδίαν ἐκείνην νύκτα ἀπεσκίρτησεν<sup>2</sup>.

Ἐπὶ τῇ θεᾷ τῶν φυγάδων τῶν εἰσβαλλόντων εἰς τὴν πόλιν ὡς χεῖμαρρος, ἡ Κλεοπάτρα πτοεῖται. Γνωρίζει τὰς ὑποφίας τοῦ Ἀντωνίου, γνωρίζει τὰς φοβεράς παραφοράς τῆς ὀργῆς του. Ἦδη ἔχει ἐξοικειωθῇ μετὰ τῆς ἰδέας τοῦ θανάτου, ἀλλὰ ἐπιθυμεῖ τὸν γαληνιώτατον τῶν θανάτων, τὸν θάνατον τὸν ἀδελφὸν τοῦ ὕπνου. Ἐντρομος ἡ Κλεοπάτρα καταλείπει τὰ βασίλεια

<sup>1</sup> Πλούταρχος Ἀντώνιος, ΠΓ' Πρβλ. καὶ Δίωνα ΝΑ', 10.

<sup>2</sup> Πλούταρχος Ἀντώνιος ΠΒ'.

μετὰ τῆς Εἰράδος καὶ τῆς Χαρμίδου ἀποσύρεται εἰς τὸν τάφον τῆς καὶ διατάσσει νὰ κλείσωσι τὴν θύραν· ὅπως μὴ ἐπέλθῃ δὲ εἰς τὸν Ἀντώνιον ἡ ἰδέα νὰ ἐκβιάσῃ τὸ καταφύγιόν τῆς ἐκεῖνο, παραγγέλλει νὰ τοῦ εἰπωσιν ὅτι ἀπέθχεν<sup>1</sup>.

Ὁ Ἀντώνιος ὅστις περιέρχεται ὁρομαῖος ὡς παρόφρων τὰς ἐρήμους αἰθούσας τῶν ἀνακτόρων, μανθάνει τὴν εἶδησιν. Ἡ ὀργή του ἀναλύεται εἰς δάκρυα. «Τί περιμένεις πλέον, Ἀντώνιε; ἀναφωνεῖ ἡ τύχη σοὶ ἀφαιρεῖ τὸ μόνον ἀγαθόν, οὐ χάριν ἡγάπας ἀκόμη τὴν ζωὴν». Διατάσσει τὸν ἀπελευθερον αὐτοῦ Ἐρωτα νὰ τὸν φονεύσῃ. Εἶτα ἀποθέμενος τὸν θώρακα, ἀπηύθυνε τὸν τελευταῖον τοῦτον ἀποχαιρετισμὸν πρὸς τὴν Κλεοπάτραν.

«ὦ Κλεοπάτρα, δὲν λυποῦμαι πλέον διότι σ' ἐστερήθην, ἀφοῦ πρόκειται μετὰ μίαν στιγμὴν νὰ σὲ συναντήσω». Ὁ Ἐρως ἐν τούτοις εἶχε ξιφουλκήσῃ ἀλλ' ἀντὶ νὰ πλήξῃ τὸν Ἀντώνιον, ἐπληξεν ἑαυτόν. «Γενναῖε Ἐρως, λέγει ὁ Ἀντώνιος βλέπων αὐτὸν πεσόντα νεκρὸν παρὰ τοὺς πόδας του, μοῦ δεικνύεις τὸ παράδειγμά». Βυθίζει τὸ ξίφος εἰς τὰ στήθη του καὶ κλονούμενος πίπτει ἐπὶ κλινιδίου<sup>2</sup>.

Μετ' ὀλίγας στιγμὰς ὁ Ἀντώνιος ἀνακτᾷ τὰς αἰσθήσεις του. Προσκαλεῖ τοὺς δούλους, τοὺς στρατιώτας, ἱκετεύων νὰ τὸν ἀποτελειώσωσιν. Ἀλλ' οὐδεὶς τολμᾷ νὰ εἰσακούσῃ τὴν ἱκεσίαν του, καὶ τὸν ἀφίνουν μόνον ὠρυόμενον καὶ συνταρασσόμενον ἐπὶ τῆς κλίνης. Ἐν τῇ μεταξύ εἰδοποιοῦσι τὴν βασίλισσαν. Ἡ ὁδὸν τῆς εἶνε βαθεῖα καὶ σφοδρὰ καὶ τόσον μᾶλλον σκληρὰ ὅσον μετ' αὐτῆς ἀναμιγνύεται καὶ ἡ τύχῃ τοῦ συνειδότης. Θέλει νὰ ἐπανέλθῃ τὸν Ἀντώνιον. Διατάσσει νὰ τὸν φέρωσι πρὸς αὐτὴν ζῶντα ἢ νεκρὸν. Ὁ Διομήδης, ὁ γραμματεὺς τῆς Κλεοπάτρας, τρέχει εἰς τὰ ἀνάκτορα· ἀλλ' εἰς τὸν Ἀντώνιον ἐλαχίστη ὑπολείπεται ζωή. Ἐν τούτοις ἡ χαρμόσυτος εἶδησις ὅτι ἡ βασίλισσα δὲν ἀπέθχεν τὸν ἀναζωογονεῖ. Ἐγείρεται, λέγει, ὁ Δίων Κάσιος, ὡς νὰ ἡδύνατο ἀκόμη νὰ ζήσῃ! Δούλοι, τὸν φέρουσιν εἰς τὰς χεῖρας τῶν. Ὅπως ἐπιταχύνῃ τὴν πορείαν, αἱ ἱκεταί, αἱ ὕβρεις, αἱ ἀπειλαὶ ἐξέρχονται ὁμοῦ μὲ τοὺς ἐπιθανατίους ῥόγγους ἐκ τοῦ στόματός του. Φθάνουσι πρὸ τοῦ τάφου. Ἡ βασίλισσα ἀναμένει κύπτουσα ἀπὸ τινος παραθύρου τοῦ ἄνω ὀρόφου. Ἐκ φόβου μὴ καταληφθῇ ἐξαίφνης τὸ ἄσυλόν τῆς, δὲν ἀνασύρει τὸν μοχλόν, ἀλλὰ ῥίπτει σχοινία κάτω καὶ διατάσσει νὰ

<sup>1</sup> Πλούταρχος, Ἀντώνιος. ΠΔ' Πρβλ. καὶ Δίων, ΝΑ' 40. Ὁ Δίων ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ Κλεοπάτρα ἐπροῦσε τὸν Ἀντώνιον καὶ ἐν Ἀλεξανδροίᾳ, ὅπως ἐν Πηλουσίᾳ, καὶ ὅτι ἀνήγγειλεν αὐτῷ τὸν θάνατόν τῆς διὰ νὰ τὸν ἐξωθήσῃ εἰς αὐτοχειρίαν καὶ παραδώσῃ τὸ σῶμά του τῷ Ὀκταβίῳ. Ἀλλ' ἡμεῖς ἀκολουθοῦμεν πάντοτε τὴν ἀφήγησιν τοῦ Πλούταρχου, ἥτις φαίνεται ἀτυγκρίτως ὁμοίωληθεστέρα. Ἡ ἄλωσις τῆς Ἀλεξανδρείας συνέβη τὴν 1 Αὐγούστου τοῦ ἔτους 30 π. Χ.

<sup>2</sup> Πλούταρχος, Ἀντώνιος. ΠΔ' Πρβλ. καὶ Βελήϊον Πατέρκολον II, 87, Δίων, ΝΑ', 40 καὶ Φλώρον IV, 1'.

προσδέσῳσι εἰς αὐτὰ τὸν Ἀντώνιον. Εἶτα βοηθουμένη ἀπὸ τὰς δύο αὐτῆς θαλαμηπόλους, τὴν Εἰσάδα καὶ τὴν Χάρμιον, τὰ μόνα ἄτομα ἅτινα ἔφερε μεθ' ἐαυτῆς εἰς τὸ μαυσωλεῖον, ἀρχίζει νὰ τὸν ἀνυφοῖ πρὸς αὐτήν. Δὲν ἦτο εὐκολόν, καθὰ παρατηρεῖ ὁ Πλούταρχος, ν' ἀναβιβασθῇ τοιοῦτοτρόπως ἀνὴρ ἔχων τὸ ἀνάσκημα τοῦ Ἀντωνίου. Οὐδέποτε, κατὰ τὸ λέγειν τῶν μαρτύρων, ὑπῆρξε θέαμα συγκινητικώτερον καὶ οἰκτρότερον. Ἡ Κλεοπάτρα μὲ τοὺς βραχίονας τεταμένους καὶ τὸ πρόσωπον συνεσπασμένον ἐκ τῆς ἀγωνίας κατέβαλλε προσπάθειας ὅπως ἀνελκύσῃ τὸ σχοινίον, ἐνῷ ὁ Ἀντώνιος καθημαγμένος καὶ ἐτοιμοθάνατος ὑπανηγείρετο ὅσον ἠδύνατο καὶ ἔτεινε πρὸς αὐτὴν τὰς νεκρυσμένας χεῖράς του<sup>1</sup>.

Τέλος ἡ Κλεοπάτρα ἀνείλκυσε τὸν Ἀντώνιον καὶ ἀπέθηκεν αὐτὸν ἐπὶ κλίνης, ἐνθα τὸν ἐκράτει ἐνηγκαλισμένον ἐπὶ πολλὴν ὥραν. Ἡ ὀδύνη τῆς ἐξεχύνετο εἰς θρήνους, εἰς λυγμούς, εἰς ἀπελπιστικούς ἀσπασμούς. Ἀπεκάλει τὸν Ἀντώνιον σύζυγόν τῆς, κύριόν τῆς, αὐτοκράτορά τῆς. Ἐρωλώπιζε τὰ στέρνα τῆς ἐμπήγουσα τοὺς ὀνυχὰς τῆς, ἔπειτα ἐρρίπτετο πάλιν ἐπ' αὐτοῦ, κατεφίλει τὴν πληγὴν τοῦ καὶ ἀπέμασσε τὸ αἷμα μὲ τὸ πρόσωπόν τῆς. Ὁ Ἀντώνιος προσεπάθει νὰ τὴν καταπραΰνῃ καὶ νὰ τὴν παρηγορήσῃ, συμβουλεύων αὐτὴν νὰ σκεφθῇ περὶ τῆς ἰδίας αὐτῆς σωτηρίας. Φλεγόμενος ὑπὸ τοῦ πυρετοῦ ἐζήτησε νὰ πῖν καὶ ἐκένωσε ποτήριον οἴνου. Ὁ θάνατος προσήγγιζεν. Ἡ Κλεοπάτρα ἐπανέλαβε τοὺς στεναγμούς τῆς. «Μὴ ἐλπίδουσαι, εἶπε, διὰ τὴν τελευταίαν μου ἀποτυχίαν· πρέπει μάλιστα νὰ μὲ μακαρίζῃς διὰ τὰ ἀγαθὰ, ὧν ἀπῆλαυσα κατὰ τὸν βίον μου καὶ διὰ τὴν εὐτυχίαν μου ἐτι ὑπῆρξα ὁ ἰσχυρότατος καὶ ὁ ἐνδοξότατος τῶν ἀνθρώπων· πρέπει νὰ μὲ μακαρίζῃς διότι Ρωμαῖος ὢν, ἐνίκηθην ὑπὸ Ρωμαίου<sup>1</sup>». Ἐξέπνευσεν εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Κλεοπάτρας, ἀποθανὼν, ὡς λέγει ὁ Σαίξπηρ, ὅπου ἠθέλησε νὰ ζήσῃ.

Ὁ Ὀκτάβιος μαθὼν τὴν αὐτοχειρίαν τοῦ Ἀντωνίου, ἔπεμφε τὸν Προκλήιον καὶ τὸν Γάλλον μὲ διαταγὴν νὰ συλλάβωσι τὴν Κλεοπάτραν πρὶν ἢ αὕτη προφθάσῃ νὰ φονευθῇ. Αἱ ἐπικλήσεις των εἴλκυσαν τὴν προσοχὴν τῆς βασιλίσσης. Κατῆλθε καὶ ἤρχισε νὰ διαπραγματεύηται μετ' αὐτῶν ὀπισθεν τῆς θύρας. Κωφεύουσα εἰς τὰς ὑποσχέσεις καὶ τὰς διαμαρτυρίας τῶν δύο Ρωμαίων, ἡ Κλεοπάτρα ἐδῆλωσεν ὅτι δὲν θὰ παρεδίδετο εἰμὴ ἂν ὁ Ὀκτάβιος ἠθέλε δι' ὅρκου ὑποχρεωθῇ νὰ διατηρήσῃ αὐτὴν ἢ τὸν υἱὸν τῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Αἰγύπτου· ἄλλως ὁ Καῖσαρ δὲν θὰ ἐκυρίευσεν εἰμὴ τὸ πτώμα τῆς. Ὁ Προκλήιος ἰδὼν τὸ παράθυρον, δι' οὗ εἶχε ἀναστυρθῇ ὁ Ἀντώνιος, ἀφῆκε τὸν σύντροφόν του συνομιλοῦντα μόνον μετὰ τῆς βασιλίσσης, αὐτὸς δὲ εὐρὼν κλίμακα, τὴν ἐστήριξεν ἐπὶ τοῦ ὀγκώδους τοίχου, εἰσεπήδησεν εἰς τὸν τάφον καὶ κατελθὼν τὴν ἐσωτερικὴν κλίμακα, ἐφώρμησε κατὰ τῆς Κλεοπάτρας. Ἡ Χάρμιον ἀκούσασα τὸν θόρυβον καὶ στραφεῖσα, ἐφώνησε: «Δυσ-

<sup>1</sup> Πλούταρχος, Ἀντώνιος, ΠΕ', Πρὸλ. καὶ Δίωνα, ΝΑ', 10.

τυχῆς βασίλισσα!· συνελήφθης ζῶσα!». Ἡ Κλεοπάτρα ἀνέσπασεν ἐν τάχει ὅπως πληγῇ ἐγχειρίδιον, τὸ ὅποιον ἀπὸ τινος ἔφερεν εἰς τὴν ζώνην της. Ἄλλ' ὁ Προκλήτιος ἤρπασε τὴν πυγμὴν της καὶ δὲν τὴν ἀπήλλαξεν εἰμὴ ἀφοῦ ἐθεβαίωθη ὅτι δὲν ἔφερεν ἐπ' αὐτῆς ἄλλο ὄπλον, ἢ φιάλην ὑπόπτου ρευστοῦ. Ἀνέλαβε τότε τὸ εὐσέβαστον ἦθος τὸ ἀρμόζον εἰς τὴν περιωπὴν καὶ τὴν ἀτυχίαν τῆς αἰχμαλώτου βασιλίδος. Τὴν ἐθεβαίωσεν ὅτι οὐδένα κίνδυνον ἔτρεχε παρὰ τοῦ Ὁκταβίου. «Βασιλίσ, εἶπεν αὐτῇ, ἀδίκεις τὸν Καίσαρα θέλουσα νὰ τὸν στερήσῃς τῆς λαμπροτέρας εὐκαιρίας ὅπως δείξῃ τὴν ἐπιεικειάν του<sup>1</sup>».

Ἀφοῦ ὁ Θησαυρός της καὶ αὐτὴ ἡ ἰδέα εὐρίσκετο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Ῥωμαίων ἡ Κλεοπάτρα συνησθάνθη ὅτι δὲν εἶχε πλέον ὄπλα ὅπως ὑπερασπίσῃ τὸ στέμμα της. Τί τὴν ἐμελλεν ἂν ὁ Καῖσαρ ἐχάριζε πρὸς αὐτὴν τὴν ζώην, ἀφοῦ αὐτὴ ἄλλο δὲν ἐπόθει πλέον παρὰ ν' ἀποθάνῃ; Ἐζήτησεν ὡς μόνην χάριν ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸν Ἀντώνιον τὰς ἐπικηδέλους τιμὰς. Εἰ καὶ τὴν αὐτὴν αἵτησιν εἶχον ἤδη ὑποβάλλει εἰς τὸν Ὁκτάβιον οἱ στρατηγοὶ του, οἵτινες εἶχον ὑπηρετήσῃ ὑπὸ τὸν Ἀντώνιον, ὁ ἱμπεράτωρ εὐσπλαγχνισθεὶς, ἀπεδέχθη τὴν ἰκεσίαν τῆς Αἰγυπτίας. Ἡ Κλεοπάτρα ἐπλυνε τὸ σῶμα τοῦ ἐραστοῦ της, τὸ ἐστόλισε, τὸ περιέβαλε διὰ τῆς πανοπλίας του, ὥς νὰ ἐπρόκειτο νὰ πολεμήσῃ διὰ τελευταίαν φοράν. Ἐπειτα τὸ ἐνεταφίασεν εἰς τὸν ἴδιον ἐκεῖνον τάφον, ὃν εἶχε κατασκευάσει δι' ἑαυτὴν καὶ ὅπου δὲν ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ τὸν θάνατον. Μετὰ τὴν κηδείαν, ἡ βασίλισσα ἤχθη ἄνευ ἀντιστάσεως, κατὰ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἀντωνίου, εἰς τὸ ἀνάκτορον τῶν Λαγιδῶν. Καὶ προσηνέχθησαν μὲν πρὸς αὐτὴν μετὰ μεγάλων τιμῶν, ἀλλὰ ἔμεινε ἐκεῖ ὑπὸ διαρκὴ ἐπιτήρησιν<sup>2</sup>.

Αἱ σφοδραὶ συγκινήσεις, ἃς εἶχεν ὑποστῇ ἡ Κλεοπάτρα, ἡ κατέχουσα αὐτὴν ἄφραστος λύπη, τέλος τὰ κτυπήματα ἅτινα ἰδιοχείρως εἶχε κατενέγκει εἰς τὸ στήθος της ὅτε ἐψυχορράγει ὁ Ἀντώνιος, ἐπῆνεγκον αὐτῇ φλόγωσιν τοῦ στήθους μετὰ σφοδροῦ πυρετοῦ. Ἡλπισεν ἐκ τῆς νόσου ταύτης τὸν τόσον ἐπιθυμητὸν θάνατον, ὅπως ἐπισπεύσῃ δὲ τὸ τέλος, ἠρνήθη ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας νὰ δεχθῇ οἷον ὅποτε φάρμακον ἢ τροφήν. Ὁ Ὁκτάβιος πληροφορηθεὶς τοῦτο, παρήγγειλεν αὐτῇ ὅτι ἐλησμόνει ὅτι εἶχε τέσσαρα τέκνα ὡς ὁμήρους καὶ ὅτι ἡ ζωὴ αὐτῶν ἠγγυᾶτο διὰ τὴν ἰδικήν της. Ἡ μυστὰρὰ αὐτῇ ἀπειλὴ κατενίκησε τὴν ἀπόφασιν τῆς Κλεοπάτρας, ἥτις συγκατετέθη νὰ ὑποβληθῇ εἰς θεραπείαν<sup>3</sup>.

Ὁ Ὁκτάβιος ἐν τούτοις ἐξηκολούθει ν' ἀνησυχῇ μήπως ἡ υπερηφάνεια τῆς βασίλισσας νικήσῃ τὰ μητρικὰ αἰσθήματα καὶ μήπως ἡ φρίκη τῆς ιδέας ὅτι ἔμελλε νὰ συμμετάσχη τοῦ θριάμβου πείσῃ τὴν Κλεοπάτραν νὰ

<sup>1</sup> Πλούταρχος, Ἀντώνιος, Πς', ΠΕ', Δίων, ΝΑ', 11.

<sup>2</sup> Πλούταρχος, Ἀντώνιος, ΠΘ', Δίων, ΝΑ', 11.

<sup>3</sup> Πλούταρχος, Ἀντώνιος, ΠΘ'.

θανατωθῇ. Βεβαίως ἐφυλάσσετο καλῶς· ἀλλὰ μήπως δὲν ἦτο φόβος ἐξ ἀμελείας ἢ ἐκ προδοσίας ν' ἀποδράσῃ; Ἄλλως τε ἡ βασίλισσα ἐν ἐλλείψει ὀπλων καὶ δηλητηρίου, τάχα δὲν ἠδύνατο νὰ στραγγαλισθῇ παρὰ τῆς πιστῆς αὐτῆς Χαρυίδου; Ὁ Ὀκτάβιος δὲ ἐθεώρει, κατὰ τὴν ἐκφρασιν τοῦ Δίωνος Κασσίου, ὅτι διὰ τοῦ θανάτου τῆς Κλεοπάτρας θὰ ἔμενε αὐτῆς πάσης δόξης ἐστερημένος. Ἐσκέφθη λοιπὸν νὰ ἴδῃ τὴν Αἴγυπτίαν διὰ νὰ τὴν καθήσυχάσῃ. Ὁ Ὀκτάβιος εἶχαν ἀρκετὴν πεποίθησιν εἰς ἑαυτόν, ὥστε νὰ εἶνε βέβαιος ὅτι δὲν ἠθελεν ὑποχρεωθῇ δι' ὑποσχέσεων καὶ ἐθεώρει ἑαυτόν ἀρκετὰ ἐπιτήδειον, ὥστε νὰ ἐμβάλῃ τὴν βασίλισσαν εἰς ἀμφιβολίαν περὶ τῆς τύχης ἣν ἐπεφύλασσε αὐτῇ.

Ἡ Κλεοπάτρα—καὶ ἡ εὐήγησις τοῦ Πλούταρχου οὐδεμίαν καταλείπει περὶ τούτου ἀμφιβολίαν—δὲν ἐπλανᾶτο ὡς πρὸς τὰ δῆθεν ἐρωτικά αἰσθήματα, ἅτινα κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Θυρεοῦ, εἶχεν ἐμπνεύσει εἰς τὸν Ὀκτάβιον. Ἀφότου ὁ νικηφόρος στρατηγὸς εὗρίσκετο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, δὲν εἶχεν ἐκφράσει καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως τὴν ἴδῃ, ὁ δὲ σκαιὸς τρόπος καὶ ὁ αὐστηρὸς περιορισμὸς εἰς ὃν τὴν εἶχε καθυποβάλλει καὶ αἱ σκληραὶ ἀπειλαὶ αἱ διαβιβαζόμεναι αὐτῇ ἐκ μέρους του, πᾶν ἄλλο ἐμαρτύρουν ἢ ἄνδρα ἐρωτόληπτον. Ἀλλ' οὐχ ἦττον εἶνε δυνατόν ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς αἰφνιδίου ἐπισκέψεως τοῦ Ὀκταβίου, ἡ Κλεοπάτρα, ὅσον ἀπηλπισμένη καὶ ἂν ἦτο, νὰ μὴ ἔσχῃ λάμψιν τινὰ ἐλπίδος, παραδικὴν ὀπτασίαν τοῦ θρόνου, τελευταῖον πόθον πρὸς τὴν ζωὴν; Εἶνε δυνατόν νὰ μὴ διήλθε διὰ τῶν ὡραίων ὀφθαλμῶν τῆς ἐσχάτης ἀστραπῇ διαβλεπομένου θριάμβου;

Ἡ βασίλισσα μόλις ἐν ἀναρρώσει διατελοῦσα ἦτο κατακεκλιμένη, ὅτε εἰσῆλθεν ὁ Ὀκτάβιος. Ἐπήδησε κάτω τῆς κλίνης, καίτοι δὲν ἦτο ἐνδεδυμένη εἰμὴ δι' ἐνὸς χιτῶνος, καὶ προσέπεσεν εἰς τὰ γόνατά του. Βλέπων τὴν γυναῖκα ταύτην τὴν καταβεβλημένην ἐκ τοῦ πυρετοῦ, ἰσχνήν, φοικωδῶς ὠχράν, μὲ τὴν μορφήν ἡλλοιωμένην, μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐρυθροὺς ἐκ τῶν δακρύων, φέρουσαν ἐπὶ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ στήθους τὰ αἵματηρά ἴχνη, ἅτινα οἱ ὄνυχες εἶχον χαράξει εἰς τὰς σάρκας τῆς, <sup>1</sup> ὁ Ὀκτάβιος μόλις ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἦτο ἡ γόησσις ἐκείνη, ἣτις εἶχε σαγηνεύσει τὸν Κάισαρα καὶ ὑποδουλώσει τὸν Ἀντώνιον. Ἄλλως τε καὶ ὡραιότερα τῆς Ἀφροδίτης ἂν ἦτο, δὲν θὰ παρεσύρετο εἰς ἔρωτα. Ὁ Ὀκτάβιος δὲν ἦτο βεβαίως ἄγαν ἐγκρατὴς, ἀλλὰ ὡς φρόνιμος καὶ περισκευμένος οὐδέποτε ἐθυσίαζε τὰ συμφέροντά του χάριν τοῦ πάθους του. Προσεκάλεσε τὴν βασίλισσαν νὰ καθίσῃ εἰς τὴν κλίνην τῆς, ἐκάθησε δὲ καὶ αὐτὸς πλησίον τῆς. Ἡ Κλεοπάτρα ἤρχισε νὰ δικαιολογῇται, ἐπιρρίπτουσα πᾶσαν τὴν εὐθύνην τῶν γενομένων εἰς τὰς περιστάσεις καὶ εἰς τὸν φόβον, ὃν ἐνέπνεεν αὐτῇ ὁ Ἀντώνιος. Ἐνῶ ἐλάλει, διεκόπτετο συχνάκις καὶ οἱ λυγμοὶ κατέπνιγον τὴν φωνήν τῆς. Εἶτα

<sup>1</sup> Πλούταρχος, Ἀντώνιος, β'.

τομος ιγ'. Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος.

ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅπως ἐξευμενίσῃ τὸν Ὀκτάβιον ἢ ὅπως τὸν σαγηνεύσῃ, ὡς ἄλλοι ἰσχυρίσθησαν, ἐξῆγεν ἐκ τοῦ κόλπου τῆς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Καίσαρος, τὰς ἡσπάζετο καὶ ἀνεφώνει: «Ἄν θέλῃς νὰ ἴδῃς πῶς ὁ πατήρ σου με ἠγάπα, ἀνάγνωσε τὰς ἐπιστολὰς ταύτας!... Δι' ἐμέ ὅμως ἀναγεννᾶσαι ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου!» Καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν δακρύων τῆς προσεπάθει νὰ μειδιᾷ πρὸς τὸν Ὀκτάβιον<sup>1</sup>. Σκηνὴ ἀξιοθρήνητος ὄντως φιλαρέσκειας, ἣν ἡ ταλαίπωρος γυνὴ οὔτε ἠδύνατο οὔτε ἐγίνωσκε πλέον νὰ ὑποκριθῇ!

Εἰς τοὺς λυγμοὺς καὶ τοὺς στεναγμοὺς τῆς ὁ ἱμπεράτωρ οὐδὲν ἀπῆντα, ἀποφεύγων μάλιστα νὰ τὴν παρατηρῇ καὶ νεύων διαρκῶς χαμαί. Ἐλάμβανε μόνον τὸν λόγον ὅπως ἀποκρούσῃ ἐν πρὸς ἐν τὰ ἐπιχειρήματα, ἵτινα ἡ βασίλισσα ἐπεκαλεῖτο πρὸς δικαιολογίαν τῆς. Ἀπελπισθεῖσα ἐκ τῆς ἀπαθείας τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅστις χωρὶς νὰ φαίνεται ποσῶς συγκεκινημένος ἐκ τῶν συμφορῶν καὶ τῶν βασάνων τῆς συνεζήτει μετ' αὐτῆς ὡς ἀνακριτῆς, ἡ Κλεοπάτρα ἐννόησεν ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ προσδοκᾷ ἔλεος. Ὁ θάνατος ἐφάνη αὐτῇ ἐκ νέου ὡς ἔσχατον τῆς ἐλευθερίας μέσον. Ἐπαυσε τότε τὰ παρόντά τῆς, ἀνεχαίτισε τὰ δάκρυά τῆς, ὅπως ἐξαπατήσῃ δὲ τὸν Ὀκτάβιον ὡς πρὸς τὴν ἀπόφασίν τῆς, προσεποιήθη ὅτι καθυποτάσσεται εἰς ὅλα, ἀρκεῖ νὰ χαρισθῇ αὐτῇ ἡ ζωὴ. Παρουσίασε πρὸς τὸν Καίσαρα τὸν κατάλογον τῶν θησαυρῶν τῆς καὶ παρεκάλεσε νὰ τῇ ἐπιτρέψῃ ὅπως κρατήσῃ μερικὰ κοσμήματα διὰ νὰ τὰ προσφέρῃ ἢ ἰδίᾳ πρὸς τὴν Λιβίαν καὶ τὴν Ὀκταβίαν καὶ ἐκλιπαρήσῃ τὴν προστασίαν των. «Θάρρει, ὦ γύναι, εἶπεν αὐτῇ ὁ Ὀκτάβιος ἀπερχόμενος. Ἐλπίζε ὅτι οὐδὲν κακὸν θὰ πάθῃς<sup>2</sup>».

Πλανηθεὶς ἐκ τῆς ἀπατηλῆς ἐγκαρτερήσεως τῆς Κλεοπάτρας ὁ Ὀκτάβιος δὲν ἀμφέβαλλε πλέον ὅτι ἔμελλε νὰ δείξῃ πρὸς τὸν Ῥωμαϊκὸν λαὸν τὴν ἀγέρωχον βασιλίδαν τῆς Αἰγύπτου βαδίζουσαν δεσμίαν πρὸ τοῦ θριαμβευ-

<sup>1</sup> Πλούταρχος, Ἀντώνιος, Ἡ Α' (Πρὸβλ. καὶ Δίωνας, ΝΑ', 11—13) Φλώρος, IV 41.

<sup>2</sup> Ἡ ἀφήγησις τοῦ Δίωνος Κασσίου διαφέρει ἐπαισθητῶς κατὰ τὸ μέρος τοῦτο (ΝΑ', 11—13) τῆς τοῦ Πλουτάρχου (Ἀντώνιος Ἡ' Ἡ Α'). Κατὰ τὸν Δίωνα, ὅστις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα παρέφραζεν ἀνεξετάστως τοὺς στίχους τοῦ λίαν εὐφραντάστου Ραβιρίου, ὁ Καῖσαρ μετέβη ὅπως ἐπισκεφθῇ τὴν Κλεοπάτραν καθ' ἰκεσίαν αὐτῆς τῆς ἰδίας. Τὸν ἀνέμενεν ἐν φιλαρέσκῳ καὶ ἐρωτοτρόπῳ περιβολῇ τὰ πένθημα αὐτῆς ἐνδύματα ἐξήρουν ἔτι μᾶλλον τὴν καλλονὴν τῆς. μετῴληθε δὲ πᾶσαν τέχνην ὅπως προκαλέσῃ τὸν ἔρωτά του. Καὶ ἐπιτρέπεται μὲν νὰ εἰκάσωμεν, ὡς προείπεμεν, ὅτι ἡ Κλεοπάτρα ἤλπισε πρὸς στιγμὴν ἐπὶ τῇ εἰδήσει τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Ὀκταβίου καὶ ὅτι μετῴληθεν ἔως καὶ ἐρωτοτροπίαν ἐν τῇ ἀποπεῖρα τῆς δικαιολογίας τῆς διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς παρελάβομεν λεπτομερείας τινὰς ἐκ τῆς ἀφήγησεως τοῦ Δίωνος. Ἀλλ' ἐν συνόλῳ ἡ διήγησις τοῦ Πλουτάρχου, ἣν παρηκολούθησαμεν, εἶνε βεβαίως ἡ ἀληθεστέρα. Ὁ Πλούταρχος ἐγίνωσκεν ἀναμφιβόλως τὸ ποίημα τοῦ Ραβιρίου καὶ ἀφοῦ δὲν ἐνεπνεύσθη ἐξ αὐτοῦ, σημεῖον ὅτι προετίμησε παράδοσιν ἀσφαλεστέραν ἢ κείμενα σοβαρώτερα.

τικοῦ του ἄρματος. Δὲν ἤκουσεν ἐξερχόμενος τὴν τελευταίαν λέξιν, ἣν ἐψιθύρισεν ἡ Κλεοπάτρα, τὴν λέξιν ἐκείνην, ἣν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπανελάμβανεν ἀδιακρόπως: *Οὐ θριαμβεύσομαι!*

Ἡμέρας τινὰς μετὰ τὴν συνέντευξιν ταύτην, οἰκεῖός τις τοῦ Ὀκταβίου, ἐξ οἴκτου πρὸς τὴν μεγάλην αὐτῆς ἀτυχίαν, ἀνεκοίνωσε κρυφίως εἰς τὴν Κλεοπάτραν ὅτι τὴν μεθεπομένην ἡμέραν ἐπρόκειτο νὰ τὴν ἐπιβιβάσῃ δι' Ἰταλίαν. Ἐζήτησε νὰ τῇ ἐπιτραπῇ ὅπως μεταβῇ μετὰ τῶν θαλαμηπόλων τῆς καὶ σπείσῃ ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀντωνίου. Ἐκομίσθη αὐτόθι ἐπὶ φορείου, διότι λίαν ἀδύνατος οὔσα ἀκόμη δὲν ἠδύνατο νὰ βαδίζῃ. Ἐσπείσεν οἶνον, ἀπέθηκε τοὺς στεφάνους καὶ ἠσπάσθη διὰ τελευταίαν φορὰν τὸν ἐπιτύμβιον λίθον λέγουσα: «<sup>1</sup> ὦ προσφιλὲς Ἀντώνιε, ἂν οἱ θεοί σου ἰσχύωσι, διότι οἱ ἰδικοί μου θεοὶ μ' ἐπρόδωσαν, μὴ ἐγκαταλίπῃς τὴν σύζυγόν σου ζῶσαν. Μὴ ἀνεχθῇς νὰ θριαμβεύσῃ κατὰ σου, περιάγοντες αὐτὴν εἰς τὴν ἀπαίσιον ἐν Ῥώμῃ πομπὴν των. Κρύψε με μετὰ σοῦ, ὑπὸ τὴν γῆν ταύτην τῆς Αἰγύπτου» <sup>2</sup>.

Μετὰ τὴν ἐπάνοδόν τῆς ἡ Κλεοπάτρα εἰσῆλθεν εἰς τὸ λουτρόν. Αἱ θεραπευαίνιδες τῆς τὴν ἐνέδυσαν διὰ τῶν λαμπροτάτων τῶν ἱματίων τῆς καὶ τὴν ἐκόμωσαν ἐπιμελῶς, προσαρμόσασαι εἰς τὴν κεφαλὴν τῆς τὸ βασιλικὸν διάδημα. Ἀφοῦ ὁ καλλωπισμὸς τῆς ἐπερατώθη, ἐκάθησε παρὰ τὴν τράπεζαν. Εἰσῆλθε τότε χωρικός τις κομίζων κάνιστρον. Οἱ φρουροῦντες στρατιῶται ἠθέλησαν νὰ ἴδωσι τί περιεῖχε τὸ κάνιστρον αὐτό, ὁ χωρικός τὸ ἤνοιξε καὶ ἔδειξε σῦκα· ἐπειδὴ δὲ οἱ στρατιῶται ἐθαύμαζον τὴν ἐκλεκτὴν των ποιότητα, ἐκεῖνος τοὺς προσέφερεν ἂν ἤθελον νὰ γευσθῶσιν. Ἐπειδὴ ὁ ἀφελὴς οὗτος τρόπος ἀπεμάκρυνε πᾶσαν ὑπόψιν, τὸν ἄφησαν νὰ εἰσέλθῃ. Ἡ Κλεοπάτρα ἔλαβε τὸ κάνιστρον, παρήγγειλεν εἰς τὸν κομιστὴν του νὰ φέρῃ πρὸς τὸν Ὀκτάβιον ἐπιστολὴν τῆς, ἣν ἀπὸ πρωίας εἶχε γράψῃ δι' αὐτόν, εἶτα ἀπέμεινε μόνη μετὰ τῆς Εἰράδος καὶ τῆς Χαρμίου. Ἡνοίξε τὸ κάνιστρον καὶ παρέμέρισε τοὺς καρπούς. Ἡλπιζε νὰ δηχθῇ αἰφνιδίως, ἀλλὰ τὸ ἐρπετὸν ἐκοιμᾶτο. Ἡ Κλεοπάτρα τὸ διέκρινεν ὑπὸ τὰ σῦκα. — «<sup>3</sup> Ἀ, ἰδοὺ αὐτό!» ἐφώνησε καὶ ἤρχισε νὰ τὸ ἐξερεθίζῃ διὰ χρυσῆς βελόνης. Ἡ ἀσπίς τὴν ἔδηξεν εἰς τὸν βραχίονα <sup>3</sup>.

Πληροφορηθεὶς ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τῆς Κλεοπάτρας ὁ Ὀκτάβιος, ἔπεμψε παραχρῆμα τοὺς ἀξιωματικούς του εἰς τὸ ἐνδιαίτημα αὐτῆς. Εὖρον αὐτόθι τοὺς φρουροὺς εἰς τὴν θέσιν των, ἀγνοοῦντας τὰ συμβάντα. Παρεβίβασαν τὴν

<sup>1</sup> Τίτος Λίβιος (ἔκδοσις Lemaître, τομ. Η'. σελ. 379).

<sup>2</sup> Πλούταρχος, Ἀντώνιος ΗΒ'.

<sup>3</sup> Πλούταρχος, Ἀντώνιος ΗΓ' Ὀράτιος, Carm. I, 37. Προπέρτιος, XI, 11. Βελλῆιος Πατέρκολος, II, 87, Στράβων, ΙΖ', 11. Φλῶρος IV. 41. Δίων, ΝΒ', 13-14. Ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Δίων, οἵτινες ἀναφέρουσιν ὅτι ἡ Κλεοπάτρα ἀπέθανεν ἐκ δῆγματος ἀσπίδος, ἐκφράζουσιν τινὰς δισταγμοὺς περὶ τοῦ εἴδους τούτου τοῦ θανάτου τῆς.

εἴσοδον καὶ εἰσῆλθεν, εἶδον δὲ τὴν Κλεοπάτραν περιβεβλημένην τὰ βασιλικὰ αὐτῆς ἱματῖα καὶ κατακειμένην ἄπνουν ἐπὶ χρυσεῆς κλίνης. Παρὰ τὴν κλίνην ἔκειτο τὸ ἄψυχον σῶμα τῆς Εἰράδος. Ἡ Χάρμιον ἀνέπνεεν ἀκόμῃ. Κύπτουσα ἐπὶ τῆς Κλεοπάτρας, διηυθέτει μὲ τὰς ἀσθενεῖς τῆς χεῖρας τὸ διάδημα περὶ τὴν κεφαλὴν τῆς. Στρατιώτης τις ἀνέκραξε μετὰ φωνῆς ὀργίλης. — «Ὡραῖον πρᾶγμα εἶνε αὐτό, Χάρμιον! — «Ναὶ ἀπήντησεν αὕτη ψυχορραγοῦσα, εἶνε ὥραῖον καὶ ἀντάξιον βασιλίσσης ἀπογόνου τόσων βασιλέων»<sup>1</sup>.

Ὁ Ὀκτάβιος ἐθανάτωσε τὸν Καισαρίωνα, τὸν υἱὸν ὃν ἔσχεν ἐκ τοῦ Καίσαρος ἡ Αἴγυπτία· ἐδείχθη ὅμως ἐπιεικὴς πρὸς τὸ σῶμα τῆς Κλεοπάτρας. Συμφώνως πρὸς τὴν θλιβερὰν παράκλησιν, ἣν ἡ βασίλισσα ἀπηύθυνεν αὐτῷ διὰ τῆς τελευταίας ἐπιστολῆς τῆς, ἐπέτρεψε νὰ ταφῇ παρὰ τὸ σῶμα τοῦ Ἀντωνίου. Ἐπέτρεψεν ὡσαύτως νὰ τύχωσιν ἐντίμου ταφῆς αἱ δύο πισταὶ δοῦλαι Χάρμιον καὶ Εἰράς, αἵτινες ἠθέλησαν νὰ συνοδεύσωσι τὴν κυρίαν των καὶ παρὰ τοῖς νερτέροις<sup>2</sup>.

Διὰ τῆς αὐτοχειρίας τῆς ἡ Κλεοπάτρα ἐσώθη ἀπὸ τοῦ θριάμβου τοῦ Καίσαρος. Ἐλλείπει τοῦ σώματός τῆς, ὁ στρατηγὸς ἔσχε τὴν εἰκόνα τῆς. Κατὰ τὴν θριαμβευτικὴν πομπὴν ἐν Ῥώμῃ ἐφέρετο ὁ ἀνδριάς τῆς Κλεοπάτρας μὲ τὸν ὄφιν περιειλιγμένον πέριξ τοῦ βραχίονος<sup>3</sup>. Ἀλλὰ δὲν ἐφαίνετο τάχα ὅτι τὸ ἄγαλμα τῆς ἐνδόξου βασιλίδος, ἥτις εἶχε καθυποδουλώσει τὸν μέγιστον τῶν Ῥωμαίων, ἥτις εἶχε κάμει τὴν Ῥώμην νὰ τρέμῃ καὶ ἥτις προτιμήσασα ν' ἀποθάνῃ μᾶλλον παρὰ νὰ παρασταθῇ εἰς τὸν ἴδιον αὐτῆς ἐξευτελισμόν, ἥτις ἐθριάμβευσε διὰ τοῦ θανάτου τῆς κατὰ τοῦ νικητοῦ τῆς, προὔκάλει ἀκόμῃ τὴν σύγκλητον καὶ τὸν λαὸν ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ Καπιτωλίου;

Συνειθίζουσι νὰ παριστῶσι τὴν Κλεοπάτραν ὡς μεγάλην βασίλισσαν, ἐφάμιλλον τῆς μυθικῆς Σεμιράμιδος καὶ ἀδελφὴν πρεσβυτέραν τῆς Ζηνοβίας, τῆς Ἰσαβέλλας, τῆς Μαρίας Θηρεσίας καὶ τῆς Αἰκατερίνης. Τὸ ἀληθὲς εἶνε ὅτι μεγάλαί βασίλισσαι εἶνε μόνον ὅσαι ἔχουσιν ἀνδρικὰς ἀρετάς, κυβερνῶσι τοὺς λαοὺς των καὶ προπαρασκευάζουσι τὰ γεγονότα, ὡς θὰ ἔπραττε μέγας τις βασιλεὺς. Ἀλλ' ἡ Κλεοπάτρα ἐκέκτητο εἰς μέγαν βαθμὸν τὴν γυναικεῖαν ιδιότητα, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ καταλεχθῇ μετὰ τῶν γυναικῶν ἐκείνων τῶν ἔχουσῶν ἀνδρικὸν χαρακτῆρα. Ἄν ἐπὶ εἰκοσαετίαν διετήρησε τὴν κατοχὴν τοῦ θρόνου τῆς καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Αἰγύπτου, τὸ κατώρθωσε μόνον διὰ τῶν γυναικείων αὐτῆς μέσων, διὰ τῆς ῥαδιουργίας, τῆς ἐρωτοτροπίας, τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀδυναμίας, ἥτις εἶνε ἐπίσης χάρις. Ὅπως βασιλεύῃ ἄλλο τι δὲν ἐγίνωσκε νὰ πράττῃ εἰμὴ νὰ εἶνε παλλακὴ τοῦ Καί-

<sup>1</sup> Πλούταρχος, Ἀντώνιος, 4Γ'. Ἡ Κλεοπάτρα ἀπέθανε τὴν 15 Αὐγούστου τοῦ ἔτους 30 π. Χ.

<sup>2</sup> Πλούταρχος, Ἀντώνιος, 4Η'. Πρὸβλ. καὶ ΠΘ', 4Η' καὶ Δίωνα, ΝΑ', 15.

<sup>3</sup> Πλούταρχος, Ἀντώνιος, 4Δ'. Πρὸβλ. καὶ Δίωνα, ΝΑ', 21.

σαρος καὶ τοῦ Ἀντωνίου, τὸ ῥωμαϊκὸν ξίφος ὑπεβάσταζε τὸν θρόνον τῶν Λαγιδῶν. Ὅτε ἐκ σφάλματος τῆς Κλεοπάτρας τὸ ξίφος ἐθραύσθη, ὁ θρόνος τῆς κατέρρευσε. Ἡ φιλοδοξία τῆς, ἡ μόνη αὐτῆς ἡγεμονικὴ ἀρετὴ, θὰ περιορίζετο, ἂν αἱ περιστάσεις δὲν τὴν ἀνέπτυσσον καὶ τὴν ἐξήπτον, εἰς μόνην τὴν ἐξάσκησιν τῆς διαδοχικῆς βασιλείας. Αἰσθανομένη ἀφ' ἐτέρου ἑαυτὴν ἀνίσχυρον, ἄνευ μεγαλοφυΐας καὶ ἄνευ θελήσεως, ἐβασίζετο ἐπὶ τοῦ ἔραστοῦ τῆς πάντοτε πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου τῆς. Καὶ πάλιν εἰς τὴν γυναῖκα ταύτην τὴν ὀλεθρίαν εἰς τε τοὺς ἄλλους καὶ εἰς ἑαυτήν, συνέβαινε πολλάκις νὰ βραδύνῃ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν, κυριευομένη ὑπὸ τοῦ ἐπιτακτικοῦ πόθου ἑορτῆς τινος ἢ διασκεδάσεως. Ἡ βασιλὶς αὕτη ἐκέκτητο τὴν ἀμεριμνησίαν τῶν ἐταίρων. Αἱ μεταγενέστεραι ἄσέμνοι γυναῖκες θὰ ἠδύναντο νὰ τὴν διεκδικήσωσιν ὡς σεβαστὴν καὶ τραγικὴν πρόγονον. Ἐζήσε διὰ τὸν ἔρωτα, διὰ τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν ἀγερωχίαν. Διὸ ὅτε εἶδε τὸν ἔραστὴν αὐτῆς φονευθέντα, τὰ πλούτη τῆς ἀπολεσθέντα, τὴν καλλονὴν τῆς μαρνανθεῖσαν, τὸ στέμμα τῆς συντριβέν, εὔρεν ἀπέναντι τοῦ θανάτου τὸ ἀνδρικὸν θάρρος, ὅπερ ἔλειπεν αὐτῇ κατὰ τὴν ζωὴν. Οὐχί, ἡ Κλεοπάτρα δὲν ὑπῆρξε μεγάλη βασίλισσα. Ἄν δὲν ὑπῆρχεν ὁ δεσμὸς αὐτῆς μετὰ τοῦ Ἀντωνίου, θὰ ἐλησημονεῖτο ὡς ἡ Ἀρσινόη ἢ ἡ Βερενίκη. Ἄν ἀπέκτεσε φῆμιν ἀθάνατον, τοῦτο ἐγένετο διότι κατέστη ἡ δραματικωτάτη τῶν ἡρωίδων τῶν ἐρωτικῶν δραμάτων τῆς ἀρχαιότητος.

## Θ Ε Ο Δ Ω Ρ Α

Τῷ Βικτωριανῷ Σαρδοῦ.

Α'.

Ὁ ἀκούων τὸν Μοντεσκιέ καὶ πάντας τοὺς ἱστορικοὺς τῆς Ἑσπερίας λαλοῦντας ἐν ἀγανακτήσει κατὰ τοῦ δεσποτισμοῦ, τῆς καταπτώσεως, τῆς ασειρίας τῶν ἐγκλημάτων καὶ τῶν δόλων τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας, νομίζει ἴσως ὅτι οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως εἶχον τότε ἀνακτῆσαι τὰς ἀρετάς τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἀλλὰ ὅποιαν εἰκόνα παρουσιάζει ἡ Δύσις κατὰ τὸν 5' ἐκείνου αἰῶνα, καθ' ὃν ἔζησεν ὁ Ἰουστινιανός; Ἐπικρατεῖ ἡ βαρβαρότης ἐν τῇ φρικωδεστάτῃ αὐτῆς ἐκδηλώσει, ἡ βαρβαρότης, ἡ ἀπολέσασα τὰ ἀπλᾶ αὐτῆς ἦθη καὶ τὰς ὀλίγας ἀρετάς τῆς ὡς ἐκ τῆς συγχρωτίσεως αὐτῆς μὲ τὰ ἡττηθέντα ρῶλα. Ἐπικρατοῦσιν ἐν αὐτῇ ὅλαι αἱ παραφοραὶ τῆς ἀγρίας καταστάσεως, συνδυαζόμεναι μὲ τὰ ὅλα τὰ ἐλαττώματα θνήσκοντος πολιτισμοῦ. Πανταχοῦ ἐπικρατοῦσιν ἡ ἀταξία, ἡ αὐθαιρεσία, ἡ βία, ἡ ἠθικὴ ἐκλυσίς, ἡ γενικὴ ἔνδεια. Ἐκαστος τρέμει ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀναρχίας ταύτης διὰ τὸν ἑαυτὸν

του, ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος μέχρι τοῦ τελευταίου τῶν ὑποτελῶν. Οἱ βασιλεῖς ἀνίσχυροι ἀπέναντι τῶν στρατηγῶν των, ὧν φοβοῦνται τὰς συνωμοσίας ἢ τὴν ἀνταρσίαν, εἶνε ἀνηλεεῖς πρὸς τὸν λαόν των. Ἐνῶ οἱ φράγκοι εὐγενεῖς μόλις συγκατατίθενται νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς ἐκουσίους εἰσφοράς, οἱ δὲ ἐκκλησιαστικοὶ ἀπειλοῦσι τὸν βασιλέα διὰ τῆς θείας ὀργῆς ἐὰν ἐγγίσῃ τὰ ἀγαθὰ τοῦ Κυρίου, τὸ πολὺ τοῦ λαοῦ, γερμανοί, ἀποικοὶ ῥωμαῖοι καὶ γαλάται ὑποτελεῖς βαρύνονται ἐπαχθῶς ὑπὸ φόρων γεωμόρων καὶ παρανόμων εἰσπράξεων. Ὅτε ὁ Χιλπερίκος ἔδιδε τὰς διαταγὰς του πρὸς τοὺς εἰσπράκτορας, συνελθίζε νὰ προσθέτῃ πάντοτε τὴν ἐξῆς παραγγελίαν :

« Ἄν τις παραβῇ τὰς διαταγὰς μου, νὰ τοῦ ἐξορύξῃτε τοὺς ὀφθαλμούς ». Ὅτε οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ εὐγενεῖς ἐταξείδευον μετὰ τῆς ἀκολουθίας των, δὲν συναπεκόμιζον μεθ' ἑαυτῶν τρόφιμα. Ὁ ὑποχρεωτικὸς σιτισμὸς καὶ ἡ δῆσις ἐνίοτε διέτρεφον τὰ κτήνη καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Ἀνὴρπαζον τὰ ζῶα καὶ ἐπυρπόλουν τὰς καλύβας.

Δὲν ὑπῆρχεν ἀσφάλεια διὰ τοὺς ἀνθρώπους περισσοτέρα ἢ διὰ τὰ ἀγαθὰ. Ὅτε οἱ πρέσβεις Βισιγότθου τινὸς ἐξ Ἰσπανίας μετέβησαν ζητήσαντες εἰς γάμον διὰ τὸν κύριόν των τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Νευστρίας, οὗτος διέταξεν ὅπως τὸ προσωπικὸν τῆς ὑπηρεσίας τῆς νεαρᾶς πριγκιπίσσης καταρτισθῇ δι' ὑποχρεωτικῆς συλλογῆς. Ἀπέσπασαν ἐκ τῆς ἐστίας των πολυαρίθμους ἀνθρώπους. « Ἀπεχώρισαν τὸν πατέρα ἐκ τοῦ υἱοῦ, τὴν μητέρα ἐκ τῆς θυγατρὸς τῆς, λέγει Γρηγόριος ὁ ἐκ Καισαροδούνου, ἦτο δὲ τόση μεγάλη ἡ θλίψις, ὥστε ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ μὲ τὴν τῆς Αἰγύπτου . . . . Πολλοὶ ἀπηγχονίσθησαν ἐξ ἀπελπισίας ». Δὲν ἐφέροντο δὲ τοιουτοτρόπως, ἐπιλέγει ὁ ἀγαθὸς χρονογράφος, μόνον πρὸς τοὺς δουλικῆς καταστάσεως ἀνθρώπους· πολλὰ τῶν θυμάτων τῆς βίας ταύτης ἦσαν ἀρίστου γένους : *multi vero meliores natu.*

Ἐκ τοῦ τρόπου μεθ' οὗ προσεφέροντο πρὸς τοὺς ἐλευθέρους δύναται τις νὰ κρίνῃ περὶ τῆς κατστάσεως τῶν δούλων, πολυαρίθμων ἀκόμη κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν. Ἡ ἀγαπητὴ τέρψις τοῦ Γραουκίγκ, δουκὸς τῆς Αὐστρασίας συνίστατο εἰς τὸ ἐξῆς : ἠνάγκαζε τοὺς δούλους τοὺς φωτίζοντας τὸ δεῖπνόν του διὰ ῥητινωδῶν δάδων νὰ σβύνωσι τὰς δᾶδας ταύτας σφίγγοντες αὐτὰς μεταξὺ τῶν γυμνῶν μηρῶν των· ἀφοῦ ἠθελον σβεσθῇ αἱ δᾶδες, διέτασσε νὰ τὰς ἀνάψωσι καὶ ἔπειτα νὰ τὰς σβέσωσιν ἐκ νεοῦ διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου. Δύο ἐρασταὶ ἐνυμφεύθησαν ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ κυρίου των, δουκὸς Οὐρσίου, ἐπειδὴ δὲ οὗτος τῇ παρακλήσει ἱερέως τινὸς ὑπεσχέθη δι' ὅρκου νὰ μὴ τοὺς χωρίσῃ, διέταξε νὰ τοὺς θάψωσι ζῶντας ἀμφοτέρους ἐν τῷ αὐτῷ τάφῳ. Ἄν Ἕλληνας τις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἠθέλε τηρήσει τοιουτοτρόπως τὸν ὅρκον του, εἴαν εὐκαιρίαν θὰ εὕρισκον οἱ ἱστορικοὶ τῆς Δύσεως ὅπως κατηγορήσωσι τὴν σκληρότητα καὶ τὴν ἐπίβουλόν στρεψοδικίαν τῶν Βυζαντινῶν !

Παρά τίνος νὰ ζητήσωσι δικαιοσύνην; Οἱ νόμοι βεβαίως δὲν ἔλειπον· ὑπῆρχον νόμοι ῥωμαῖκοί, νόμοι ἢ ἔθιμα καθιερωμένα Φράγκων, Βουργουνδίων, Βισιγότθων, Λομβαρδῶν. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος αὐτὸ τῶν νόμων ἀπετέλει χάος, ὅπερ καὶ οἱ ἱκανώτατοι νομομαθεῖς δὲν ἠδύναντο νὰ διαφωτίσωσιν. Ἐτι μᾶλλον ἄρα ἐπεκράτει σύγχυσις διὰ τοὺς ἀμαθεῖς κόμητας, τοὺς ἀπὸνέμοντας τὴν δικαιοσύνην, οἵτινες πολλάκις ἤρχιζον τὰς ἀκροάσεις ἐξυβρίζοντες ἢ τύπτοντες τοὺς προσφεύγοντας εἰς αὐτούς. Αἱ διατυπώσεις τῆς διαδικασίας οὐδεμίαν παρεῖχον ἐγγύησιν. Ἡ ἐνοχὴ ἢ ἡ ἀθωότης ἐκηρύσσετο ἀναλόγως τῆς πλειονοψηφίας τῶν μαρτύρων. Ἐπρόκειτο ἄρα τίς νὰ προσαγάγῃ περισσοτέρους μάρτυρας, ἐννοεῖται δὲ ὅτι εὗρισκε τοιοῦτους διὰ χρημάτων ἢ δι' ἀπειλῶν. Ὁ νόμος ἐφηρμόζετο ἀναλόγως πρὸς τὴν ιδιότητα τῶν ἀτόμων. «Ἄν Φράγκος τις βλάβῃ Ῥωμαῖον, λέγει ὁ σαλικὸς νόμος, θὰ πληρώνῃ τριάκοντα σόλδια· ἂν Ῥωμαῖός τις βλάβῃ Φράγκον, θὰ πληρώνῃ ἐξήκοντα δύο σόλδια». Τὴν ῥωμαϊκὴν διοίκησιν διεδέχθη ἀπόλυτος ἀναρχία. Ὑπῆρχον ἑκατὸν ἀρχηγοὶ εἰς τὰ Κράτη—τύραννοι εἰς τὰς κτήσεις των καὶ λησταὶ εἰς τὰς ὁδοὺς—ἢ μᾶλλον δὲν ὑπῆρχε Κράτος. Πανταχοῦ ἐπικρατεῖ πένια καὶ ἀμάθεια. «Ἐγκατελείφθησαν τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι, ἀνακράζει Γρηγόριος ὁ ἐκ Κισαροδούνου. Πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι, πάντα τὰ εἶδη τῆς παιδείας ἀπωλίσθησαν. Φεῦ! εἰς οἷους καιροὺς δυστυχῶς ζῶμεν».

Ἡ ἠθικὴ κατάστασις συμβαδίζει μὲ τὴν κοινωνικὴν. Οἱ βασιλεῖς δίδουν τὸ παράδειγμα πάντων τῶν ἐγκλημάτων καὶ τῶν ἐλαττωμάτων. Πολιτικῶν εἶνε ἢ ἐνέδρα, ὁ πλωματία των ἢ προδοσία, οἰκονομικοὶ αὐτῶν πόροι ἢ παράνομος εἰσπραξίς, δικαιοσύνη των ἢ αὐθαιρεσία, ἡθὴ αὐτῶν οἰκισκὰ ἢ παλλακαία καὶ ἡ πολυγαμία. Οἱ ἀρχηγοὶ εἶνε χείρονες τῶν βασιλέων καὶ πολλοὶ ἐπίσκοποι χείρονες τῶν ἀρχηγῶν. Ὁ Πάπαλος, ἐπίσκοπος Ῥημῶν τοσοῦτον κατεδυνάστευε τὸ πόλινιόν του, ὥστε οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων ἀπεσκίρτησαν ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοῦ δικαιοδοσίας. Ὁ Φροντώνιος, ἐπίσκοπος τῆς Ἀγκουλέμης, ἐδηλητηρίασε τὸν προκάτοχόν του διὰ ν' ἀνέλθῃ ταχύτερον ἐπὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου. Ὁ Καυτῖνος ἐμεθύσκετο ἀπὸ ἐσπέρας μέχρι τῆς πρωΐας. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ τοιαύτη καθημερινὴ ἀσχολία ἐμπόδιζεν αὐτὸν νὰ χάνῃ τὸν καιρὸν του, ὅπως οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς, εἰς «παιδαριώδεις θεολογικὰς συζητήσεις». Ὁ Βαγδεγίσσηλος, ὁ Σαγιτάριος, ὁ Δροκτεγίσσηλος, ὁ Φροδιθέρτος καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἱεράρχαι εἰσὶν ὀνομαστοὶ διὰ τὰ ἐγκλήματα καὶ τὴν ἀκολασίαν των. Δὲν τοὺς κατηγορεῖ δὲ χρονογραφία τις οἷα τὰ Ἀνέκδοτα, ἀλλ' ἡ κοινὴ ἱστορία· οὐχὶ ὁ Προκόπιος, ἀλλὰ Γρηγόριος ὁ ἐκ Κισαροδούνου.

Καταπιεζομένη ὑπὸ ἑπτὰ ἀποικιῶν ἀγγλοσαξόνων διάρκως πρὸς ἀλλήλας μαχομένων ἡ Μεγάλη Βρεττανία ὑφίσταται ἐπίσης τὰ πάνδεινα. Ἡ Γερμανία διατελεῖ ἀκόμη ἐν ἀγρίᾳ καταστάσει. Προδήλως οὔτε εἰς τοὺς

Λογγοβάρδους, ατούς βαρβαρώτερους καὶ αὐτῆς τῆς βαρβαρότητος», οὔτε εἰς τοὺς Ἀθαροκς, οὔτε εἰς τοὺς Ἀλαμανοὺς θ' ἀνευρίσκοντο ἤθη ἤπια καὶ διοικήσεις κανονικῇ. Ἀληθῶς οἱ Βισιγότθοι οἱ κατέχοντες τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὰ βορειοδυτικὰ τῆς Γαλλίας εἶνε μᾶλλον πεπολιτισμένοι τῶν Φράγκων. Καὶ ὅμως κατὰ πᾶσαν διαδοχὴν τῆς ἐξουσίας συμβαίνουσιν αἱματηραὶ στάσεις εἰς τ' ἀνάκτορα, καὶ εἰς τὰ στρατόπεδα, εἰς δὲ Βισιγόθους, οὗ τοὺς λόγους ἀναφέρει ὁ Παῦλος Ὁρόσιος. Λυπεῖται αὖτις οἱ ὑπήκοοι τοῦ εἶνε ἀνίκανοι ὑπακοῆς εἰς τοὺς νόμους ἐξ αἰτίας τῆς ἀτιθάσσου αὐτῶν βαρβαρότητος». Ἐν Ἰταλίᾳ ἐπικρατεῖ γαλήνη ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Θεοδώριχου, βασιλέως τῶν Ὀστρογόθων· ἀλλὰ τὸ βασίλειον αὐτοῦ, τὸ ἰδοῦθέν διὰ τῆς βίας μέλλει νὰ ἐξαφανισθῇ μετ' αὐτοῦ. Καίτοι δὲ ὑποκρίνεται τὸν ρωμαῖον αὐτοκράτορα, ὁ Θεοδώριχος κυβερνᾷ ὡς βασιλεὺς Φράγκος καὶ ἀπέδειξίς ὁ Ὀδόακρος, ὃν προσκαλεῖ εἰς συμπόσιον διὰ νὰ τὸν σφάξῃ ἰδιοχείρως. Ἡ ὀργή του εἶνε θηριώδης ὡς ἀληθοῦς βαρβάρου, καθὰ ἀποδεικνύει τὸ μαρτύριον τοῦ Βοηθίου καὶ τοῦ Συμμάχου, θανατωθέντων διὰ τοῦ τροχοῦ.

Τίνες εἰσὶ κατὰ τὸν 5' αἰῶνα οἱ ἥρωες τῆς ἱστορίας; Εἶνε ὁ Χιλπερίκος, εἶνε ὁ Χλοτάριος, εἶνε ὁ Θεοδώριχος, εἶνε ὁ Θεοδάτος, εἶνε ὁ Ἀλδοίνος, εἶνε ὁ Θεοδερέιος, ὁ Σιγισθέριος, ἡ Βρουνεχάλτη, ἡ Φρεδεγόνδη. Πάντες εἶνε δεσποτικοί, πάντες ἐπίορκοι, πάντες δολοφόνοι.

## B.

Ἀπὸ τῶν βασιλείων τῆς Δύσεως, ἃς μεταβῶμεν εἰς τὰ τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ Κωνσταντινούπολις εἶχεν ἀντικαταστήσει τὴν Ρώμην. Ἦτο ἡ πρωτεύουσα τοῦ κόσμου. Τὸ Κράτος ὅπερ ἐξετείνετο ἀπὸ τῶν Ἀλπεων μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῶν ἐρήμων τῆς Ἀφρικῆς εἶχεν μὲν ἀπολέσει εὐρείας κτήσεις πρὸς δύσιν καὶ βορρᾶν, ἀλλ' εἶχεν ἀποκτήσει νέας πρὸς νότον καὶ πρὸς ἀνατολὰς. Ὅτε ἡ ἰσχὺς τοῦ Γουζινιανοῦ εὗρίσκετο εἰς τὸν κολοφῶνα, τὸ ἀνατολικὸν Κράτος περιελάμβανεν ἐξήκοντα τέσσαρας διαφόρους ἐπαρχίας, ὧν μία τῶν ἐλαχίστων ἦτο ἡ Σικελία. Ἐννεακόσαιο τριάκοντα πέντε πόλεις ὑπέκειντο εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ἐνῶ πάντες οἱ βάρβαροι λαοὶ διῆγον ἐν καταστάσει σχεδὸν ἀναρχικῇ, ἡ Αὐτοκρατορία ἐκέκτητο ὀργανισμὸν ἰσχυρὸν καὶ περίπλοκον. Πᾶσαι αἱ ὑπηρεσίαι εἶχον τὸ κέντρον τῶν, πάντες οἱ λειτουργοὶ τὴν ἱεραρχίαν τῶν. Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἀποκεχωρισμένη ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς καὶ περιλαμβάνουσα τὴν διοίκησιν, τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὰ οἰκονομικά, ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τοὺς ἐπάρχους, ἐξαρτωμένους ἐκ τῶν διοικητῶν τῶν θεμάτων, οἵτινες πάλιν ἐξηρτῶντο ἐκ τῶν δύο Δομεστίχων τῶν σχολῶν (ὡς νὰ ἐλέγομεν σήμερον ὑπουργῶν τῶν ἐσωτερικῶν) διαμενόντων ἐξ Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκαστος τῶν ἀρχόντων τούτων εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ πολυάριθμον προσωπικόν. Ὁ διοικητὴς ἐπαρ-

χίας τινός τῆς Ἀνατολῆς εἶχεν ὑπ' αὐτὸν μέχρις ἑπτακοσίων λειτουργῶν ἢ κατωτέρων ὑπαλλήλων. Ἡ δύναμις τοῦ στρατοῦ ἀνῆρχετο εἰς ἑξακοσίας τεσσαράκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν. Τὰ σταθμεύοντα εἰς ἐκάστην ἐπαρχίαν στρατεύματα διατέλουν ὑπὸ τὴν ἄμεσον διοίκησιν τοῦ δουκὸς ἢ τοῦ κόμητος τῆς ἐπαρχίας. Οἱ στρατηγοὶ οὗτοι ἐξηρτῶντο ἐκ τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου (ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν). Κατὰ τὰς ἐκστρατείας, καθ' ἃς ἀπῆρτεῖτο νὰ συνενωθῶσι πλείονα σώματα στρατοῦ, διωρίζετο εἰς στρατηγός, ἢ ἐνίοτε καὶ στρατηλάτης, ἤτοι ἀρχιστράτηγος. Παρεκτὸς τοῦ Δομεστίχου τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου οἱ μεγάλοι ἀξιωματικοὶ τοῦ Στέμματος ἦσαν ὁ Μέγας Λογοθέτης, ὁ Κουροπαλάτης, ὁ Κοιανίστωρ, ὁ ἐπιτετραμμένος τὴν σύνταξιν τῶν νόμων καὶ τῶν θεσπισμάτων, καὶ οἱ ἕτεροι Λογοθέται οἱ ἐντεταλμένοι διαφόρους εἰδικὰς ὑπηρεσίας τοῦ Κράτους. Οἱ διάφοροι οὗτοι ἀξιωματικοί, τιτλοφορούμενοι, πατρίκιοι, σεβαστοί, νωβελήσιμοι κτλ. ἀπετέλουν ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ αὐτοκράτορος οἶοναι τὸ Ὑπουργικὸν συμβούλιον. Ὁ ἐπαρχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ἐπὶ τῆς ἀστυνομίας, ὁ πατριάρχης καὶ ὁ διοικητὴς τῶν φρουρῶν τῶν ἀνακτόρων προσεκαλοῦντο πολλάκις εἰς τὸ συμβούλιον τοῦτο. Ἐκ τῶν θεσμῶν τῆς δημοκρατικῆς Ρώμης ὑφίστανται ἀκόμη ἡ Σύγκλητος καὶ ἡ Ὑπατεία.

Εἰς πάσας τὰς πόλεις ὑπάρχουσι σχολεῖα· εἰς πάντα τὰ μέρη τοῦ Κράτους τὰ δικαστήρια ἀπονέμουναι τὴν δικαιοσύνην, συμφώνως πρὸς τοὺς Ἰουστινιανεῖους νόμους, τοὺς ἀποτελοῦντας εἰσέτι τὴν βάσιν τῶν νεωτέρων νομοθεσιῶν. Ὅσοι συντηροῦμεναι διὰ μεγάλων δαπανῶν διασχίζουσι τὰς ἐπαρχίας, ἵπποι δὲ ταχυδρομικοὶ κατ' ἀποστάσεις ἐξασφαλίζουσι τὴν ταχεῖαν μεταβίβασιν τῶν διοικητικῶν καὶ στρατιωτικῶν διαταγῶν. Στρατιωτικὰ σώματα διαρκῶς σταθμεύοντα, φρούρια ἐγχειρόμενα κατ' ἀποστάσεις, συνεχεῖς γραμμαὶ ὀχυρωμάτων προστατεύουσι τὰ σύνορα. Οἱ πτωχοὶ εὐρίσκουσι καταφύγιν καὶ οἱ ἀσθενεῖς νοσοκομεῖα. Τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία εὐημεροῦσιν· αἱ τέχναι δημιουργοῦσι νέον ὕψος, ἡ δουλεία σχεδὸν παντελῶς ἐξαφνίζεται, τὰ ἐκ τοῦ γένους προνόμια εἶνε ἄγνωστα, δὲν ὑπάρχουσι τάξεις προνομιοῦχοι καὶ τιμάρια, ἡ ἰσότης καὶ ἡ ἀστικὴ ἐλευθερία ὑφίστανται δι' ὅλους.

Οὕτως ὑπάρχει ἄκρα ἀντίθεσις μετὰ τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῶν βαρβάρων λαῶν τῶν περιστοιχοῦντων καὶ ἀπειλούντων αὐτήν. Ἐξακολουθεῖ οὖσα ἀκόμη ὁ ῥωμαϊκὸς κόσμος, ὁ καισαρικός, ἀλλ' ἐκχριστιανισθεὶς. Κατ' οὐσίαν ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν εἶνε αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς, αὐτοκράτωρ Ἑλλην· ὁ σλαῦος ἐκεῖνος χωρικός ἐξελατινίσθη καθ' ὅλοκληρίαν. Ἀντιδρᾷ κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ Θεοδοσίου τοῦ Β' καὶ τοῦ Ἀναστασίου. Ἀναγνωρίζει τὴν πνευματικὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ρώμης ἐπὶ τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Λατινιστὶ διατάσσει νὰ συνταχθῶσιν ὁ

Κώδιξ, αἱ Εἰσηγήσεις, οἱ Πανδέκται. Ὀνειροπολεῖ τὴν ἀνδροσιν τοῦ ἀρχαίου ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἐκ τῆς ἰδέας ταύτης ἐλαυνόμενος, ἐπιχειρεῖ τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ, Ἀνατολῇ καὶ Ἀφρικῇ πολέμους. Δι' αὐτὸν τὸ ὄνομα Ἑλλήν εἶνε συγώνιμον μὲ τὸ Ἑθνικός. Καταδιώκει τοὺς Ἑλληνας καὶ κλείει τὰ ἐν Ἀθήναις σχολεῖα. Ἡ ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία λήγει μετὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἡ δὲ ἐλληνικὴ ἄρχεται μόνον ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου. Ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν εἶνε αὐτοκράτωρ· εἶνε Καῖσαρ.

Εἶνε ἀληθές ὅτι ἐγγύθεν τις πικρατηρῶν βλέπει ὅτι τὸ μεγαλεῖον τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὅπως οὖν ὁμοιάζει μὲ θεατρικὴν σκηνογραφίαν. Ἡ εὐημερία τοῦ Κράτους εἶνε μᾶλλον φαινομενικὴ ἢ πραγματικὴ. Ἡ τελειοποιημένη ἐκείνη διοίκησις εἶνε μᾶλλον ἐπωφελὴς εἰς τὸν δεσποτισμὸν ἢ αὐστηρὰ ἐκείνη ὀρθοδοξία γεννᾷ τοὺς διωγμούς, ἡ ἰσότης ἐκείνη εἶνε δουλεία δι' ὅλους· οἱ νόμοι ἐκεῖνοι οἱ τόσον σοφῶς κατηρτισμένοι ἐφαρμόζονται πολλάκις ἀδίκως, τὰ λαμπρὰ ἐκεῖνα μνημεῖα ἐξαντλοῦσι τὸ δημόσιον ταμεῖον, καταστρέφουσι τὰ πλήθη, ἅτινα ἐπιβαρύνονται διὰ φόρων, καταστρέφουσι τὸν στρατόν, ὅστις δὲν λαμβάνει πλέον τὴν πληρωμὴν του. Ἡ ὑπατεία δὲν εἶνε εἰς τὸ ἐξῆς εἰμὴ τιμητικὸς τίτλος· ἡ Σύγκλητος περιορισθεῖσα πολλάκις εἰς τὴν δρᾶσιν ἀπλοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου, αὐδαμῶς συμμετέχει τῆς διευθύνσεως τῶν κοινῶν· ἡ θέλησις τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῶν μεγάλων αὐτοῦ ἀξιωματικῶν ἀντικαθιστᾷ τὴν ἐξάσκησιν τῆς δικαιοσύνης. Τὰ παράπονα τῶν ὑπηκόων δὲν φθάνουσι μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος, αἱ ἐπαρχίαι πάσχουσιν, ὁ δὲ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως δηλοῖ ὅτι εἶνε ἡὐχарιστημένος, ἀρκεῖ νὰ διανείμῃται εἰς αὐτὸν σῖτος καὶ νὰ γίνωνται ἀρματοδρομίαι εἰς τὸν Ἰππόδρομον.

Εἶνε ἀληθὴ ταῦτα· πλὴν πρὶν νὰ καταδικάσωμεν τὸ Βυζάντιον, πρέπει νὰ ἀναμνησθῶμεν τῆς Ρώμης τῶν Καيسάρων. Ὁ ῥωμαϊκὸς ὄχλος μήπως ἦτο καλλίτερος τοῦ δήμου τῆς Κωνσταντινουπόλεως; μήπως εἶχεν αἰσθημάτων γενναϊότερα; μήπως περισφρόνει περισσότερο τὸ *panem et circenses*; Τίς ἦτο ἄρα κατὰ τὸν Α' αἰῶνα ἡ ἰσχύς τῶν ὑπάτων, ἡ ἐξουσία τῆς Συγκλήτου, ἡ ἐλευθερία τῶν πολιτῶν; Ὁ λαὸς τῆς πρωτεύουσας εἶχε περιπέσει εἰς τὴν ἐσχάτην ὑποδούλωσιν, καὶ τὰ ὑποβαλλόμενα κατὰ τῶν ἀνθυπάτων παράπονα μαρτυροῦσι τὰ πικρήματα τῶν ἐπαρχιῶν. Ὁ ἡγεμὼν ἥκιστα ἐσέβητο τὰς δικαστικὰς διατυπώσεις, ἀφοῦ ἐπληττε διὰ τοῦ ἐγχειριδίου ἢ τοῦ δηλητηρίου. Δὲν συνέβησαν ὀλιγώτεραι συνομωσαί, ἐξεγέρσεις στασιαστικαί, φόνοι αὐτοκρατόρων ἐν Ρώμῃ ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει, οὐδὲ αἱ πράξεις καὶ τὰ ἦθη τοῦ Τιβερίου, τοῦ Καλιγούλα, τῆς Μεσσαλίνης, τοῦ Νέρωνος, τοῦ Δομιτιανοῦ δύναται νὰ προβληθῶσιν ὡς παράδειγμα. Αὐτὰς ἐν τούτοις τὰς ἐξ αἵματος καὶ βορβόρου βασιλείας, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Σουητωνίου, ἡ ἀμερόληπτος ἱστορία ἀποκαλεῖ κυρίως αὐτοκρατορίαν, ἐνῶ στιγματίζει διὰ τοῦ ὀνόματος «παρημακυσία αὐτοκρατορία» τὰς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ,

τοῦ Ἡρακλείου τοῦ Πορφυρογέννητου, τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, τοῦ Ἰωάννου Τσιμισχῆ καὶ τοῦ Κωνσταντίνου ΙΓ', τοῦ τελευταίου ἑλλήνος αὐτοκράτορας, ὅστις ἠττηθεὶς ἀφ' οὗ ἀπέκρουσε τέσσαρας ἐφόδους τῶν Τούρκων, ἀνέκραξεν ὀλίγον τι πρὶν ἢ πέσῃ νεκρὸς ὑπὸ τὸν ἀκινάκην τῶν ἐχθρῶν : « Ἡ πόλις ἐάλω καὶ ἐγὼ ζῶ ἀκόμη ! »

Προσθετέον ἐπίσης ὅτι ἡ κυβέρνησις ἐκείνη ἢ τόσον διαφθείρουσα καὶ ὁ λαὸς ἐκεῖνος ὁ τόσον διεφθαρμένος, ἢ τόσον κακῇ ἐκείνῃ διοίκησις καὶ ὁ τόσον ἄθλιος ἐκεῖνος στρατὸς ἴσχυσαν νὰ συγκρατήσωσιν τὸ Κράτος ἐπὶ ἐννεακόσια καὶ πλέον ἔτη, ἀντέστησαν εἰς εἴκοσι λαοὺς, ἀνέβαλαν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας τὴν εἰσβολὴν τῶν Τούρκων, μετέδωκαν τὸν χριστιανισμόν εἰς τοὺς Σλαβούς, τὸν πολιτισμὸν εἰς τοὺς Ἀράβας, εἰς τὴν Δύσιν δὲ τὸν θησαυρὸν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων.

### Γ'.

Κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα, ὁ Φράγκος ὁ ἐρχόμενος ἐκ Λουτεκίας, ἥτις τότε συνίστατο ἐκ τοῦ νῦν Ἀστεος καὶ τινῶν κτιρίων διεσπαρμένων παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὁχθὴν, ὁ Γάλλο-Ρωμαῖος ὁ προσερχόμενος ἐξ Ἀρελάτου ἢ ἐκ Λυῶνος, ὁ Γότθος ὁ προσερχόμενος ἐξ Οὐηρῶνος, ὁ Λατῖνος ὁ ἐρχόμενος ἐξ αὐτῆς τῆς Ρώμης, ἥτις διαπαργεῖσα τετράκις ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων, συληθεῖσα καὶ στερηθεῖσα τῶν πολυτίμων ἔργων τῆς τέχνης παρὰ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, ἦτο σχεδὸν ἡρειπωμένη, κατεσκευάζετο δ' ἐν αὐτῇ ἤδη ἄσβεστος διὰ τῶν ἡκρωτηριασμένων ἀγαλμάτων καὶ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν κοσμημάτων, πᾶς ξένος τέλος ἐρχόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατέλαμβάνετο ὑπὸ ἐκπλήξεως καὶ θαυμασμοῦ.

Κεκτισμένη ἐπὶ τῆς λαμπροτάτης θέσεως τῆς ὑψηλῆς, περιβεβρεχομένη ἐκ τριῶν πλευρῶν ὑπὸ τῆς θαλάσσης, ἀνεγειρομένη ὡς κρίνος μαρμαρίνος ἐπὶ ὀθάνῃς γλαυκῇ, ἐν τῷ μέσῳ ὀρίζοντος ἐκ λειμῶνων ἐξ ἀνθέων, ἐκ καρποφόρων δένδρων καὶ ἐκ λόφων καταφύτων, ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπερέβαινε κατὰ τὴν ἔκτασιν τὴν Ρώμην τοῦ Αὐγούστου. Τὰ τεῖχη εἶχον περίμετρον πλέον τῶν τεσσάρων λευγῶν, περικλείοντα ἐντὸς τῆς ζώνης τῶν τοὺς ἐπτὰ λόφους, ἐφ' ὧν ἐξετείνοντο αἱ δεκατρεῖς συνοικίαι τῆς πόλεως. Ἐκάστη τῶν μικρῶν πυλῶν ἐκοσμεῖτο διὰ κιόνων, αἱ δὲ μεγάλαι πύλαι εἶχον τὰς διαστάσεις καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν θριαμβευτικῶν ἀφίδων. Ἐπὶ τῆς ἀντίπεραν ὁχθῆς τοῦ Χρυσοῦ Κέρκτος διεκρίνετο ἡ δεκάτη τετάρτη συνοικία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, αἱ Συκαῖ, ὁ νῦν Γάλατᾶς. Ἡ πόλις περιεῖχε μίαν μεγάλην θριαμβευτικὴν λεωφόρον καὶ τετρακυσίας ὁδοὺς, ἀνηγείροντο δ' ἐν αὐτῇ ὁ μέγας ναὸς ὁ οἰκοδομηθεὶς ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ἐπ' ὀνόματι τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ ἀνοικοδομηθεὶς μετὰ τὴν πυρκαϊάν του ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ Β', τὰ Ἀνάκτορα, οἱ ναοὶ τῆς Ἀγίας Εἰρήνης, τοῦ

Στουδίου, τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, τοῦ Ἀγίου Ἀκυλίνου, καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ὁ μέγας Ἰππόδρομος, πλείστα ἀμφιθέατρα, πεντήκοντα στοαί, ἑκτὼ μεγά-  
λαι δημόσιαι θέρμαι, ἑκατὸν πεντήκοντα ἰδιωτικὰ βαλανεῖα, κρήναι μεγα-  
λοπρεπεῖς, πέντε δημόσιοι σιταποθήκαι, ὁ ναύσταθμος, πολυάριθμα κτίρια  
διὰ τὴν Σύγκλητον, τὰ δικαστήρια, τὸ θησαυροφυλάκιον, τὰ κυριώτερα τῶν  
σχολείων, ἡ βιβλιοθήκη περιέχουσα ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδας χειρόγραφα,  
τέλος δὲ τετρακισχίλια καὶ πεντακόσια μέγαρα καὶ οἰκίαι ἀξιοσημείωτοι  
ἑκτὼ ὑδραγωγεῖα καὶ πολλαὶ πηγαί, ἐξ ὧν ἡ δεξαμενὴ τῆς Πολυξένης, πε-  
ριεκτικότητος τριακοσίων εἴκοσι πέντε χιλιάδων κυβικῶν μέτρων, παρεῖχον  
ὑδωρ ἐν ἀφθονίᾳ, εὐρεῖς δὲ ὄχετοὶ ὑπόγειοι, ἀρδευόμενοι ὑπὸ τοῦ μεγάλου  
ρύακος Λύκου ἐξυπηρέτουν πᾶσαν τὴν πόλιν, ἐκβάλλοντες εἰς τὴν θάλασσαν.

Τὸ Αὐγούστειον καὶ ἡ Ἀγορὰ τοῦ Κωνσταντίνου ἦσαν αἱ δύο κύριαι  
πλατεῖαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Περιστοιχιζόμενον ὑπὸ στοῶν διπτέρων  
τὸ Αὐγούστειον εἶχε τὸ σχῆμα ὀρθογωνίου τετραπλεύρου. Ὁ χρυσοῦς ὄρος,  
μεγάλῃ ἀψίδι κεκοσμημένη δι' ἀγαλμάτων ἐνθα ἀπέληγον πᾶσαι αἱ ὁδοὶ τοῦ  
Κράτους, κατεῖχε τὸ κέντρον αὐτοῦ. Διπλοῦν ἡμικύκλιον στοῶν μαρμαρί-  
νων ἀπετέλει τὴν ἀγορὰν τοῦ Κωνσταντίνου. Ἐν τῷ μέσῳ εὗρητο κρήνη  
μεγάλῃ, ἐφ' ἧς εἶχεν ἀποτεθῆ σύμπλεγμα χάλκινον κολοσσιαίων διαστά-  
σεων, παριστῶν τὸν Δανιὴλ καὶ τοὺς λέοντας. Παρὰ τὴν κρήνην ἀνυψοῦτο  
στήλη ἐκ πορφυροῦ μαρμάρου ἐνενήκοντα ποδῶν ὕψους, μὴ συμπεριλαμβα-  
νομένης τῆς βάσεως καὶ τοῦ κιονοκράνου, ἐφ' οὗ ἠγείρετο ὡραῖον ἄγαλμα  
ἀρχαῖον τοῦ Ἀπόλλωνος, βαπτισθὲν διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κωνσταντίνου.

Ὅπως τὸ Βρούχειον τοῦ Πτολεμαίου, τὸ Παλατῖνον τῶν Καيسάρων, τὸ  
Βατικανὸν τῶν Παπῶν, τὸ Σεράγιον τῶν Σουλτάνων, τὸ Κρεμλῖνον τῶν  
Τσάρων καὶ ἡ Ἐρυθρὰ πόλις τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Σινικῆς, τ' ἀνάκτορα  
περιελάβανον ἐντὸς τῆς εὐρυχώρου αὐτῶν ὀχυρᾶς ζώνης, ἐχούσης περίμε-  
τρον πλεον τῶν τρισχιλίων μέτρων, ἀναρτήματα κτίρια, ἤτοι μέγαρα, ναοὺς,  
παρεκκλήσια, λουτρά, στάδια, στοάς, στρατῶνας διὰ τοὺς φρουροὺς, οἰκή-  
ματα ἡγεμονικὰ διὰ τοὺς μεγάλους ἀξιωματικούς τοῦ στέμματος. Αὐταὶ  
μαρμαρόστροφτοι, πρασιαὶ ἀνθοστόλιστοι, δάση κυπαρίσσεων καὶ λεμονεῶν,  
ἄνδхра ὑπερκείμενα τῆς θαλάσσης, μεγαλοπρεπεῖς δεξαμεναί, τεχνητὰ ρυά-  
κια, εὐρεῖαι κλίμακες διεχώριζον καὶ συνέδεον τὰ διάφορα μέρη τῶν ἀνα-  
κτόρων. Πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἀνατολὰς οἱ κήποι κατήρχοντο ὁμαλῶς μέχρι  
τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Βοσπόρου. Πρὸς βορρᾶν τὸ ἀνάκτορον τῆς Δάφνης  
ἐβλεπε πρὸς τοὺς κήπους ὅπως καὶ τὸ τοῦ Τριχόγχου, ἐνδιαίτημα τῶν αὐ-  
τοκρατόρων, ἡ ὀκτάγωνος αἴθουσα τοῦ θρόνου, ἡ καλουμένη Χρυσοτρικλίνιον.  
Πρὸς βορρᾶν ἐπίσης ἠγείρετο τὸ Παλάτιον τῆς Χαλκῆς, οὗτινος ἡ ἐξωτε-  
ρικὴ πρόσοψις ἐξετείνετο ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Αὐγουστείου, ἀντικρὺ τοῦ  
ναοῦ τῆς Σοφίας. Πρὸς ἀνατολὰς ἄλλα κτίρια ἐξετείνοντο ὡς ἀπομακρυ-  
σμένοι προμαχώνες μεταξὺ τῶν θερμῶν τοῦ Ζευξίππου καὶ τοῦ Ἰπποδρόμου.

ἦσαν ταῦτα ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ τὸ Κάθισμα, ἡ ἀνάκτορον τοῦ Βήματος. Τὸ Κάθισμα συνέκειτο ἐξ ἐνὸς πραδόμευ, ἐκ τοῦ τρικλίνου, μιᾶς αἰθούσης καὶ τέλος ἐκ τοῦ βήματος ἡ θεωρεῖα, βλέποντος πρὸς τὸν Ἱπποδρόμον. Ὁ αὐτοκράτωρ παρίστατο εἰς τὰς ἱπποδρομίας καὶ ἐφαίνετο εἰς τὸν λαὸν χωρὶς νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ περιβόλου τῶν ἀνακτόρων. Ὁ ἀρχιτέκτων εἶχεν ἀποβλέψει ἐν τῇ κατασκευῇ τοῦ θεωρείου καὶ εἰς τὴν ἀνεσιν καὶ ἀσφάλειαν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ ὁ λαὸς εἶχε πᾶσαν ἐλευθερίαν περὶ τοὺς λόγους· ἐνίοτε θυμῶς ἐλάμβανε καὶ πᾶσαν ἐλευθερίαν περὶ τὰ ἔργα. Αἱ ὀχλαγωγίαι καὶ τὰ πραξικοπήματα ἦσαν πάντοτε ἐπιφοβὰ αὐτόθι. Ὁ ἐξώστης τοῦ Καθίσματος ἠγείρετο εἰς ὕψος δέκα καὶ πλέον μέτρων ἄνωθεν τῆς κονίστρας, τὸ δὲ Π, εἶδος συγχώματος ἐπιπέδου ἔχοντος τὸ σχῆμα τοῦ γράμματος τούτου τοῦ ἀλφαθήτου, προεκτεινόμενον ἔμπροσθεν τοῦ θεωρείου, εἰς τὸ ὅποιον οὐδεμίαν ἤγε κλίμαξ καὶ ὅπου ἴσταντο οἱ δορυφόροι, ἀπετέλει τὴν πρώτην γραμμὴν τῆς ἀμύνης. Ἄν ὁ λαὸς ἐλιθοβόλει, ὁ αὐτοκράτωρ ἀπεσύρετο εἰς τὸ τρικλίνιον, οὗ αἱ χαλκαῖ θύραι πάραυτα ἐκλείοντο, ἀπὸ τοῦ Καθίσματος δὲ ἐπέστρεφον χωρὶς κανένα κίνδυνον εἰς τὸ Τρίκογχον. Ἡ δὲ αὐτοκράτειρα δὲν παρεκάθητο εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν θεωρεῖον. Ἡ αὐλικὴ ἐθιμοταξία, ἥτις ἤδη διερρυθμίζετο κατὰ τὰ ἀσιατικὰ ἔθιμα, δὲν ἐπέτρεπε νὰ ἐμφανίζηται πρὸς τὸν λαὸν ἡ σύζυγος τοῦ ἡγεμόνος κατὰ τὴν βέβηλον ταύτην περίστασιν. Ἡ Λύγούστα παρίστατο εἰς τὰ θεάματα τοῦ Ἱπποδρόμου ἀπὸ τὰ κατηχομενεῖα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, τὰ βλέποντα πρὸς τὴν κονίστραν.

Εὐρυχωρότερος τοῦ Κολοσσαίου ὁ Ἱπποδρόμος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο καὶ μεγαλοπρεπέστερον κεκοσμημένος. Ἐχων τὸ σχῆμα πετάλου, ἀλλὰ λίαν ἐπιμήκους, ἀπέληγε παρὰ τὴν βᾶσιν του εἰς τὸ Κάθισμα καὶ εἰς διάφορα κτίρια, περιέχοντα ἄνωθεν τῶν σταύλων τὰ θεωρεῖα τοῦ πατριάρχου, τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν αὐλικῶν. Ἐφ' ὅλου τοῦ λοιποῦ μέρους τῆς περιφερείας του ἔκειντο τεσσαράκοντα σειραὶ βαθμίδων ἐκ μαρμάρου, ὧν ἄνωθεν περιέθεεν εὐρὺς διάδρομος ἐν εἵδει στοᾶς, κεκοσμημένος δι' ἀγαλμάτων. Ἐνὸς τούτων, ἀληθοῦς κολοσσοῦ, ὁ ἀντίχειρ εἶχε τὸ πάχος ἀνθρώπου. Μικρὸν ποτάμιον διωχευμένον εἰς εὐρείαν τάφρον ἔρρεε πέριξ τῆς κονίστρας. Ἡ τάφος αὕτη εἶχε διπλοῦν σκοπὸν. Ἀφ' ἐνὸς ἐπροστάτευε τοὺς θεατὰς ἀπὸ τὰ ἄλματα τῶν θηρίων, ἅτινα προσήγοντο ἐνίοτε εἰς τὸν Κέρκον, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἠμπόδιζε τὴν ἐπιδρομὴν τῶν θεατῶν εἰς τὸ στάδιον, ἐν ᾧ ἀρματοδρομία. Μικρὸν καὶ στενὸν ἐπίπεδον καλούμενον νύσσα ἀνηγείρετο εἰς τὸν ἄξονα τοῦ Ἱπποδρόμου διαιροῦν τὴν κονίστραν εἰς δύο μέρη. Ἐπ' αὐτοῦ ἠνωρθοῦντο ὁ ὀβελίσκος ὁ κομισθεὶς ἐκ τῆς Ἀνω Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου καὶ ἡ Χαλκῆ στήλη, ἡ ἀποτελουμένη ἐκ τριῶν ὀφεινῶν περιπεπλεγμένων. Ἡ στήλη αὕτη, ἥτις ἄλλοτε ἐβάσταζεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς τὸν χρυσοῦν τρίποδα τοῦ Ἀπόλλωνος, εἶχεν ἀνεγερθῇ ἐν Δελ-

φοῖς παρὰ τῶν συμμάχούντων ἑλλήνων πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἡττῆς τῶν Περσῶν. Μεθ' ἱερᾶς πυγκινήσεως ἐπλησιάσαμεν εἰς τὴν ἔτι ἐν τῷ "Ατ-Μειδᾶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπάρχουσαν στήλην ταύτην, ἀρχαῖον μνημεῖον ὑπενθυμίζον τὴν χρησιμωτάτην τῶν νικῶν ἐξ ὧων ποτὲ κατήγαγεν ὁ πολιτισμὸς κατὰ τῆς βαρβαρότητος, ἀφ' ἧς χρονολογεῖται ἡ ἐκλαμψὶς τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων θαυμασιῶν τοῦ Βυζαντίου, κατελέγοντο καὶ αἱ θέρμαι τοῦ Ζειξίππου. Χριτόφορος ὁ ἐκ Κοπτοῦ εἶχεν ἀφιερῶσαι ὁλόκληρον ποίημα εἰς μὲνην τὴν περιγραφὴν τῶν ἀγαλμάτων τῶν παραληφθέντων ἐκ Ῥώμης, ἐξ Ἀθηνῶν, ἐξ Ὀλυμπίας, ἐκ Κορίνθου, ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας καὶ αὐτόθι συναχθέντων. Πᾶσα ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς ἀνέζη εἰς τὰ μαρμάρινα ἐκεῖνα καὶ χαλκᾶ ἀγάλματα, ἔργα μεγάλων τεχνιτῶν, ἡ Ὀρησκεία διὰ τοῦ Ἀπόλλωνος, τῆς Ἀθηνᾶς, τοῦ Διὸς καὶ τῆς λοιπῆς χειρέσεως χορείας τῶν Ὀλυμπίων ἡ μυθολογία διὰ τῆς Ἑλένης, τοῦ Ἀχιλλέως, τῆς Ἀνδρομάχης, τοῦ Κάλχαντος, τοῦ Ἀμφιαράου ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ πολεμικὴ τέχνη διὰ τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Περικλέους, τοῦ Ἀλκιβιάδου, τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ εὐγλωττία καὶ ἡ ἱστορία διὰ τοῦ Αἰσχίνου, τοῦ Δημοσθένους, τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Θουκυδίδου ἡ ποίησις δὲ καὶ ἡ φιλοσοφία διὰ τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Πινδάρου, τοῦ Πυθαγόρου, τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους<sup>1</sup>.

Ἡ Κωνσταντινούπολις συνήνου τὴν λαμπρότητα νέας πόλεως πρὸς τὰς μεγάλας ἀναμνήσεις τῶν ἀρχαίων πόλεων. Τὰ ψηφιδωτά, τὰ ἔγκαυστα, ὁ ἐλέφας, αἱ χρυσαῖ πλάκες, ὁ πορφυροῦς καὶ ὁ γλαυκὸς λίθος, τὰ τιμαλφῇ πετράδια τ' ἀποτελοῦντα τὴν ἀποθαμβοῦσαν διακόσμησιν τῶν βυζαντινῶν μνημείων, ἐχρησίμευον αὐτόθι ὡς πλαίσια τῶν ἐξοχωτάτων ἀριστουργημάτων τῆς ἑλληνικῆς τέχνης. Καὶ ἕτεραι ἀντιθέσεις ἐνεποίουν ἐκπληξιν, ὡς αἰεὶ τὸ βλέμμα ἀπὸ τῶν κτιρίων καὶ τῶν ἀγαλμάτων ἐπιπτεν ἐπὶ τοῦ πλήθους τοῦ πληροῦντος τὰς ὁδοὺς καὶ ἔβλεπε γερουσιαστὰς φέροντας τὴν ἀρχαίαν τήβεννον, δοῦκας τῶν στρατιωτικῶν μεθορίων φέροντας τὴν εὐρεῖαν χλαμύδα καὶ τὸν κεντητὸν ἐκ μετάξης χιτῶνα, καταφράκτους φέροντας σιδηρᾶν πανοπλίαν, σχολαρίους τῆς φρουρᾶς, χρυσοθώρακας, εὐπατεῖδας φέροντας χονδροῦς θυσανωτοὺς μανδύας καὶ τεχνίτας, φέροντας εἰσέτι, ὅπως ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς δημοκρατίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ῥώμης, χιτῶνα χρώματος ἁμαυροῦ καὶ ἄνευ χειρῶν. Ὅσον δὲ πολυάνθρωπος καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἡ Ῥώμη, εἶχε καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις τὸν μέγαν ἰθαγενῆ πληθυσμὸν τῆς καὶ ἕτερον ἀσταθῆ σημαντικόν. Ὅλος ὁ κόσμος συνέρρεεν εἰς Βυζάντιον. Πανταχό-

<sup>1</sup> Περὶ τῆς τοπογραφίας καὶ τῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἴδε Προκόπιον, περὶ Κτισμάτων Δ'. Παῦλον Σιλεντιάριον, Ἐκφρασιν Ἀγίας Σοφίας, Anthologia Graeca, I, σ. 26 καὶ ἐφ. Banduri, Imperium Orientale, σπέρ. Labarte, Le Palais de Constantinople καὶ Πασπάτη, Τὰ Βυζαντινὰ Ἀνάκτορα.

θεν τοῦ Κράτους, ἐξ Εὐρώπης, ἐξ Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, συνέρρεον ναῦται, ἔμποροι, μισθοφόροι, χειρώνακτες, ἰκέται, διάδοχοι, περίεργοι, νέοι ἐπιζητούντες νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὸν στρατόν. Ἐφαίνοντο παντοῖσι ἐνδυμασίαι καὶ ἐθνικοὶ τύποι, ὁ μακρὸς κἀνδρὺς τοῦ Πάρθου, ὁ ἐκ δερμάτων μυῶν μανδύας τοῦ Ἑρούλου, ὁ ῥαβδωτὸς σάγος τοῦ Γότθου, τὸ ἐκ τριχῶν καμήλου βουρνούζιον τοῦ Νουμίδου, ἡ κυμαινομένη κόμη τοῦ Σικάμβρου, ἡ βοστρυχισμένη γενειὰς τοῦ Πέρσου, ἡ ξανθὴ ἄψις τοῦ Χερούσκου, τὸ χάλκινον προσωπεῖον τοῦ Μαυριτανοῦ.

## Δ'.

Ἐπὶ τοῦ κράτους τούτου τοῦ τόσον εὐρυχώρου, ἐπὶ τῆς πόλεως ταύτης τῆς τόσον λαμπρᾶς, ἐπὶ τῶν λαῶν αὐτῶν τῶν τόσων πολυαρίθμων εἶμαρτο κατὰ παράδοξον τύχην νὰ βασιλεύσῃ ἡ Θεοδώρα.

Ἡ Θεοδώρα, κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Προκοπίου, ἐγεννήθη ἐν τῷ φυλακείῳ θηριοτρόφου τινὸς τοῦ ἀμφιθεάτρου τῶν Πρασίνων. Ὁ πατὴρ αὐτῆς Ἀκάκιος ἀπέθανεν ὀλίγον μετὰ τὴν γέννησίν της, ἦτοι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Ε' αἰῶνος, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀναστασίου. Ἡ σύζυγος τοῦ Ἀκακίου κατέστη σύζυγος ἢ παλλακὴ τοῦ ἀντικαταστήσαντος τὸν σύζυγόν της εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀρκτοτρόφου. Ἀλλὰ δελεασθεῖς ὑπὸ χρηματικῆς προσφορᾶς ὁ θεατρῶνης ἀπένειμε μετ' ὀλίγον τὴν θέσιν ταύτην εἰς ἄλλον. Ἡ ταλαίπωρος γυνὴ περιελθοῦσαν εἰς ἐνδοίαν, ἐπενόησε συγκινητικὸν στρατήγημα. Ἡμέραν τινὰ θεάματος ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ παρήγγειλεν εἰς τὴν Θεοδώραν καὶ τὰ δύο ἄλλα μικρά της κοράσια νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν κονίστραν, ἐκεῖ δὲ πεπλαφόροι καὶ μὲ τὴν κεφαλὴν κεκοσμημένην διὰ τριβῶν ὥς θύματα ἑτοιμα πρὸς σφαγὴν, ἐγονυπέτησαν καὶ ἔτειναν τὰς μικρὰς τῶν χειρᾶς ἱκετευτικῶς πρὸς τοὺς θεατὰς. Καὶ οἱ μὲν Πράσινοι ἐγέλων διὰ τὰ δάκρυα ἐκεῖνα καὶ τὰς ἱκεσίας· ἀλλ' οἱ Βένετοι συνεκινήθησαν καὶ ἐπωφελήθησαν τῆς παραστάσεως ὅπως δώσωσι παράδειγμα φιλανθρωπίας πρὸς τὴν ἀντίθετον φατρίαν. Ἐπειδὴ εἶχε κατὰ συγκυρίαν ἀποθάνει ὁ φύλαξ τοῦ ἀμφιθεάτρου τῶν, ἔδωσαν τὴν θέσιν ταύτην εἰς τὸν σύζυγον τῆς μητρὸς τῶν τριῶν ἱκετῶν, οὕτω δὲ ἡ οἰκογένεια μετετέθη ἐκ τοῦ ἀμφιθεάτρου τῶν Πρασίνων εἰς τὸ τῶν Βενέτων<sup>1</sup>.

Τὰ ἀμφιθέατρα ταῦτα, ἅτινα ἐκάστη φατρία εἶχεν ἀναγεῖρει ἰδίαις δαπάναις καὶ ἐν οἷς τὰ θεάματα ἦσαν συχνότερα ἢ εἰς τὸν Ἱπποδρόμον, δὲν ἦσαν ἀποκλειστικῶς προωρισμένα εἰς ἄρματοδρομίας καὶ εἰς ἐκθέσεις ἀγρίων ζώων. Ἐψαλλεν αὐτόθι χορὸς ἀοιδῶν, ἐτελοῦντο ὀρχήσεις, γυμνάσια θαυματοποιῶν καὶ σχοινοβατῶν καὶ μιμικαὶ παραστάσεις<sup>2</sup>. Κατὰ τὰ γυμνάσια

<sup>1</sup> Προκόπιος, Ἀνέκδ. θ'.

<sup>2</sup> Αὐτόθι.

ταῦτα καὶ τὰς γελωτοποιίας ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον ἡ Θεοδώρα ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ. Πολὺ μικρὰ τὴν ἡλικίαν ἀκόμη ὅπως ὑποδυθῇ πρόσωπόν τι, κατ' ἀρχὰς συνώδευε μόνον ὡς μικρὰ θεραπαινὶς τὴν πρεσβυτέραν ἀδελφὴν τῆς Κομιτῶ, ἣτις ἔχαιρεν ἤδη τὴν εὐνοίαν τοῦ πλήθους· αὐτὴ ἐκόμιζε πρὸς τὴν ἀδελφὴν τῆς τὸν δῖφρον καὶ τὰ διάφορα ἀντικείμενα, ποιοῦσα ταυτοχρόνως διαφόρους μορφασμούς. Ὅτε ἡ Θεοδώρα ἐνηλικιώθη, κατέκτησεν αὐτὴ πᾶσαν τὴν εὐνοίαν τοῦ πλήθους. Δὲν ἦτο οὔτε ὀρχηστρίς, οὔτε ἀοιδός, ἀλλὰ σχοινοδάτις ἐπιτηδειοτάτη καὶ χαριεστάτη, εὐφυὴς καὶ πλήρης πρωτοτύπων ἐπινοήσεων μιμικῇ ὑποκρίτρια. Εὐθὺς ὡς ἐξήρχετο εἰς τὴν σκηνήν, πάντα τὰ βλέμματα προσηλοῦντο ἐπ' αὐτῆς. Προῦκάλει ἰδίως τὰ χειροκροτήματα ὡς αἰεὶ εἰς τῶν μίμων ἤρχιζε νὰ τὴν τύπτῃ ἢ νὰ τὴν ραπίζῃ· ἐνῶ ἐτύπτετο ἢ φυσιογνωμία τῆς ἐλάμβανεν ἑκφρασίαν τόσον ἀστείαν, ἐμόρφαζε τόσον χαριέντως, ἐγέλα τόσον ἐπιτηδεύως ὑπὸ τὰ προσπεποιημένα ὅακρυα, ὥστε πάντες ἱλαρύνοντο.

Ἡ Θεοδώρα ἦτο ἐξόχως ὡραία, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Προκόπιος εἰς τὸ περὶ Κτισμάτων. Ἡ καλλονὴ τῆς, λέγει, ἦτο τοιαύτη ὥστε οὐδεὶς δύναται νὰ τὴν παραστήσῃ διὰ λόγων ἢ δι' εἰκόνων.<sup>1</sup> Ἦτο μόνον «εὐπρόσωπος καὶ εὐχαρις» ὅπως ὁ ἴδιος συγγραφεὺς ἀναφέρει εἰς τὰ Ἀνέκδοτα του; Κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην περιγραφὴν, ἡ Θεοδώρα ἦτο ὅπως οὖν μικρόσωμος, λευκοτάτη τὴν χροιάν καὶ ὠχροτάτη· οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς εἰς ἄκρον ζωηροὶ εἶχον ἀπαράμιλλον λάμψιν.<sup>2</sup> Ὁ ἱστορικὸς παύει εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο

<sup>1</sup> Προκόπιος, Περὶ Κτισμάτων Α' 11. Ἰδε καὶ Παῦλον Σιλεντιάριον, Ἀγίας Σοφίας Ἐκφρασις. γ. 62. Ἀνθολογία Πλανούδου, 77, 78. Θεόφιλος ἐν Ἀlemanni, σελ. 415.

<sup>2</sup> Προκόπιος Ἀνέκδοτα Γ'. Ὑπάρχουσιν εἰς τὴν Ἀνθολογίαν τοῦ Πλανούδου (Ἐπιγρ. 77, 78) δύο ἐπιγράμματα, τὸ μὲν τοῦ Παύλου Σιλεντιαρίου, τὸ δὲ ἕτερον ἀνώνυμον, ἅτινα φαίνοντα πειρηθέντα ἀμφότερα ἐπὶ τῇ γραφῇ νέας εἰκόνας τῆς Θεοδώρας, καθότι ἀμφότερα ψέγουσι τὸν ζωγράφον διότι ἀπέκρυφεν ὑπὸ τοὺς κρηδέμνους τὴν κόμην τῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ πρῶτον ἐπιγράμμα σημειοῖ καθὼς καὶ ὁ Προκόπιος τὴν ζωηρὰν λάμψιν τοῦ προσώπου τῆς, σέλας χροῆς ἄκρον. Κατὰ τὸ δεύτερον ἡ Θεοδώρα εἶχεν χρυσοῦν βοστρυχώδη κόμην.

Οὐδὲν ὑπάρχει μετὰλλειον τῆς Θεοδώρας, οὐδὲν νόμισμα, οὐδεμία, καθόσον γινώσκομεν, προτομή. Ἡ μόνη αὐτῆς ὑπάρχουσα ἀπεικόνισις εἶνε ἡ ἐν τῷ μεγάλῳ ψηφιδωτῷ τὸ κοσμοῦντι τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ χοροῦ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Βιτάλη ἐν Ραβέννῃ. Εἰκονίζεται αὐτόθι ἡ αὐτοκράτειρα ἐν τῷ μέσῳ τῶν θαλαμηπόλων τῆς, κατὰ πρόσωπον, περιβεβλημένη μακρὰν ἐσθῆτα, σκεπαζομένην ὑπὸ μανδύου ἐκ πορφύρας κρᾶσπεδουμένην ὑπὸ εὐρείας κεντητῆς ζώνης. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ μανδύου τούτου ἐξαφανίζεται κατὰ γράμμα ὑπὸ τὸ πλῆθος τῶν τιμαλφῶν κοσμημάτων. Τὴν κόμμωσίν τῆς ἀποτελεῖ εἶδος τι διαδήματος, ἀφ' οὗ καταπίπτει διπλῇ σειρᾷ μαργαριτῶν. Ἡ Θεοδώρα φαίνεται ἰσχνή, ἡ κεφαλὴ τῆς εἶνε μικρά, τὸ μέτωπόν τῆς εἶνε ταπεινὸν καὶ ὁ πώγων ὀλίγον τι προέχων. Καὶ ἡ χροιά καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ πάντα φαίνονται σχεδὸν ἐξηλειμμένα καὶ μόνον οἱ μεγάλοι σχεδὸν ὑπερμεγέθεις ὀφθαλμοὶ τῆς λάμπουσιν

τὴν βραχεῖαν περιγραφὴν, καὶ δὲν μᾶς λέγει ἂν ἡ Θεοδώρα εἶχε τὸ σῶμα Φρύνης ἱκανὸν νὰ πείσῃ τὸν Ἄρειον Πάγον καὶ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον εἰς τὸν Ἀπελλῆν. Δυνάμεθα ὅμως νὰ τὸ εἰκάσωμεν, ἀφοῦ ἠρέσκετο νὰ ἐμφανίζηται εἰς τὸ ἀμφιθέατρον, φέρουσα ὡς μάνην ἐνδυμασίαν ζώνην μεταξίνην περὶ τὴν ὀσφύν. Θὰ προὔτιμα αὐτῇ, προστίθῃσιν ὁ Προκόπιος, νὰ ἐμφανισθῇ παντελῶς γυμνὴ πρὸ τοῦ κοινοῦ, ἀλλ' αἱ ἀστυνομικαὶ διατάξεις τὸ ἀπηγόρευον. Εἰς τὰ παρασκήνια ὅμως καὶ κατὰ τὰς ἀσκήσεις τοῦ θιάσου, ἀπέβαλλε πᾶν ἐνδυμα, γυμνὴ δὲ ἐν τῷ μέσῳ τῶν μίμων καὶ τῶν ἀκροβατῶν ἐξησκεῖτο εἰς τὸν δίσκον<sup>1</sup>.

Μὲ τὴν τέχνην τῆς σχοινοβάτιδος ἡ Θεοδώρα συνήνου καὶ τὸ ἐπάγγελμα τῆς ἑταίρας. Πρὶν ἢ καταστῇ ἑφηβος, παρεδίδετο εἰς τοὺς δούλους, τοὺς ἀναμένοντας τοὺς ἑαυτῶν κυρίως παρὰ τὴν ἑξοδὸν τοῦ θεάτρου· νεᾶνις δὲ γενομένη, ἠρίθμει κατὰ ἑκατοστύας τοὺς καθ' ἡμέραν ἐραστάς της. Εἰς πατρικίους καὶ σχοινοβάτας, εἰς δούλους καὶ ἀχθοφόρους καὶ ναύτας, εἰς πάντας τέλος παρεδίδετο μετ' ἴσης εὐκολίας καὶ ἴσης ἀκολασίας<sup>2</sup>. Ἡ Θεοδώρα εἶνε ἡ ἐνσάρκωσις τῆς ἀρχαίας ἀκολασίας ἐν πάσῃ αὐτῆς τῇ ἀχρειότητι. Συγκρινομένη πρὸς αὐτὴν ἡ Μεσσαλίνα φαίνεται ἐγκρατῆς.

Τοιοῦτον βίαν διάγουσα ἡ Θεοδώρα ἀπέκτησε φήμην φρικτὴν. Οἱ συναντῶντες αὐτὴν καθ' ὁδὸν ἢ ἀπέστρεφον τὸ πρόσωπον ἢ ἐστάματῶν διὰ νὰ μὴ βεβηλωθῶσιν ἐκ τῆς ἐπαφῆς τῶν ἐνδυμάτων της καὶ ἐκ τοῦ ἀέρος ἀκόμη τὸν ὅποιον ἀνέπνεεν. Ἡ συνάντησις της κατὰ τὴν πρωίαν ἐθεωρεῖτο οἰωνὸς ἀπαίσιος. Ἐν τούτοις εἰς ὀνόματι Ἐκκηδόλος, ἀνυπότακτος εἰς τὰς δεισιδαιμονίας ὅσον καὶ ἀνάίσθητος πρὸς τὴν κοινὴν γνώμην, παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ τὴν Θεοδώραν εἰς τὴν Κυρηναϊκὴν, ἧς εἶχε διορισθῇ διοικητής. Ἀλλ' ὡς τε ὁ Ἐκκηδόλος ἠλπιζεν ἴσως ὅτι ἡ φήμη τῆς Θεοδώρας δὲν εἶχε φθάσει ἀκόμη μέχρις Ἀφρικῆς. Ὁ διοικητὴς ἐβαρύνθη ταχέως τὴν αἰσχρὰν ἐκείνην παλλακίδα, τὴν ἀπέπεμψε καὶ ἡ ἀτυχὴς περιέπεσεν εἰς τὴν ἐσχάτην πενίαν. Περιῆλθε πάσας τὰς πόλεις τῆς ἀνατολικῆς Ἀφρικῆς, ἕκαστος τῆς Κυρήνης μέχρι τῆς Ἀλεξανδρείας, ζῶσα ἐκ τῆς πορνείας. Γηράσασα προῶως καὶ μαρνανθεῖσα, φέρουσα, ὡς λέγει ὁ Προκόπιος, ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ τῆς μορφῆς τὰ ἴχνη τῆς ἀκολασίας, ἠδυνήθη τέλος νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν μεταξὺ τοῦ εἰκοστοῦ καὶ τοῦ εἰκοστοῦ πέμπτου ἔτους τῆς ἡλικίας της. Ἡ πρόρρησις μαγίσσης τινός, ἐπικυρωθεῖσα ὑπὸ ἐνυπνίου πα-

ὑπὸ τὰς συνηνωμένας ὀφρῦς της. Ὁ Βαλεριὺ εἶπεν ὅτι αὐτὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Θεοδώρας, τῆς ἀρχαίας κωμωδοῦ εἶχον ἀκόμη ἦθος ἄσμενον, ὑπομνησκόν τὴν μακρὰν αὐτῆς ἀκολασίαν. Ἀλλ' εἰς τὸ ὥχρὸν ἐκείνο καὶ λιπόσαρκον πρόσωπον, ἐνθα μόνοι οἱ ὀφθαλμοὶ φαίνονται ζῶντες θὰ ἠδύνατό τις ν' ἀναγνωρίσῃ ἐπίσης θεομανῆ τινα, φλεγμένην ἐκ θρησκευτικοῦ ζήλου.

<sup>1</sup> Προκόπιος Ἀνέκδοτα Θ'.

<sup>2</sup> Προκόπιος Ἀνέκδοτα Θ'.

ρεκίνησε τὴν Θεοδώραν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Εἶχεν ὀνειρευθῇ ὅτι θὰ ἐνυμφεῖτο αὐτόθι τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμόνων καὶ θὰ ἀπέκτα πάντα τὰ πλούτη τῆς αἰκουμένης.<sup>1</sup>

Ὁ ἄρχων οὗτος τῶν δαιμόνων, κατὰ τὸν Προκόπιον, ὅστις πιστεύει εἰς ὅλα πλὴν τῆς ἀρετῆς τῶν γυναικῶν, εἶνε ὁ Ἰουστινιανός. Ὁ Ἰουστινιανός ἦτο τότε ὁ ἰσχυρότατος ἀνὴρ τοῦ Κράτους μετὰ τὸν αὐτοκράτορα. Γεννηθεὶς ἐν Δακίᾳ (μεταξὺ τοῦ 483 καὶ τοῦ 489) ἐκ πτωχῆς οἰκογενείας χωρικῶν, εἶχε μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκ παιδικῆς ἡλικίας τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ θείου αὐτοῦ Ἰουστίνου, ὅστις ἀπὸ ἀπλοῦ στρατιώτου χάρις εἰς τὰς γενναίας αὐτοῦ ἐκδουλεύσεις ἐγένετο κόμης, συγκλητικός καὶ ἀρχηγὸς τῶν σωματοφυλάκων. Σοφὸς τις μοναχός, ὀνόματι Θεόφιλος, ἀνέλαβε τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τὸν ἐξεπαίδευσεν ἀνυπόληπτος πρὸς τὴν ὑψηλὴν περιωπὴν τοῦ θείου του. Ὁ Ἰουστινιανός ἐλάλει εὐγλώττως καὶ ἔγραφε κορυφαίως· εἶχε γνώσεις μουσικῆς καὶ ἀρχιτεκτονικῆς, ἦτο δὲ πρὸ πάντων ἐντριβὴς εἰς τὸ δίκαιον καὶ τὴν θεολογίαν. Φιλόδοξος, ἐπιτήδειος περὶ τὸ διακρίνειν τὸ ἰσχυρότερον κόμμα καὶ πρόθυμος νὰ τὸ προστατεύσῃ ὅπως ἡμέραν τινὰ ἐπωφεληθῇ ἐξ αὐτοῦ, γινώσκων τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἱκανὸς νὰ χρησιμοποιοῖ αὐτούς, ἤκιστα δισταζὼν περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν μέσων, ἀπαθής, καρτερικός, κρυφίνους, θεωρῶν ἐμφρόνως ὅτι μία θέσις, ἔστω καὶ κατωτέρα εἰς τ' ἀνάκτορα ἔνθα ἐξυφαίνοντο τόσαι πλεκτάναι ἦτο στήριγμα ἀσφαλέστερον διὰ τὰς ὑπάτας τιμὰς ἀπὸ ἀξίωμα σημαντικὸν εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὁ Ἰουστινιανός ἐκέκτητό τινος μὲν τῶν ἀγαθῶν καὶ πάσας σχεδὸν τὰς κακὰς ιδιότητας τὰς ἀναγκαίας εἰς τὸν θέλοντα ν' ἀνυψωθῇ πολὺ καὶ ταχέως. Δύναται τις μάλιστα νὰ συμπεράνῃ ὅτι αἱ πλήρεις ἐνδιαφέροντος συμβουλαὶ τοῦ δὲν ὑπῆρξαν ἀνωφελεῖς εἰς τὸν θεῖόν του Ἰουστίνον ὅπως διατηρήσῃ ἐπὶ τοσοῦτον μακρὸν χρόνον τὸ ἀξίωμα του καὶ ἐπιτύχῃ ἐπὶ τέλους τὴν βασιλικὴν πορφύραν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀναστασίου (518). Ὁ νέος αὐτοκράτωρ ἀντήμειψε τὸν Ἰουστινιανὸν διορίσας αὐτὸν ἀλλεπαλλήλως συγκλητικόν, στρατηγόν, πατρίκιον, διοικητὴν (ἐπίτιμον) τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἰταλίας, στρατηλάτην καὶ τέλος κόμητα τῆς φρουρᾶς τῶν ἀνακτόρων<sup>2</sup>. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, καθ' ἣν ὁ Ἰουστινιανός περιεβλήθη πάντα ταῦτα τὰ ἀξιώματα (περὶ τὸ 221), ἡ τύχη ἔθηκεν τὴν Θεοδώραν εἰς τὸν δρόμον τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡρωτεύθη αὐτῆς καί, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰκασωμεν, εὐκόλως ἠδυνήθη νὰ τὴν κατακτήσῃ<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Αὐτόθι. Θ. IB'.

<sup>2</sup> Προκόπιος, *Ἀνέκδοτα* Γ', Η'. *Περὶ Περσ. Πολ.* Ν', 11, Εὐάγριος, Δ', Βίκτωρ δ' ἐκ Τύνητος. *Πατρολογία*, τόμ. ΕΗ', σ. 9-52. *Πασχάλιον Χρονικόν* Ν', σ. 315. *Ζωναρᾶς*, ΙΔ', 5, 6. *Ludwig, Vita Justiniani*, σ. 10—40, 125.

<sup>3</sup> Προκύπτει ἐκ τῶν λόγων τοῦ Προκοπίου, ὅτι ὅτε ἡ Θεοδώρα ἐγένετο ἐρωμένη τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οὗτος ἦτο ἤδη πανίσχυρος. Τὸ πρᾶγμα ἄρα συνέβη μετὰ τὸ ἔτος

Ἄλλως ὅμως πρέπει ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἡ γυνὴ αὕτη, ἥς ἡ συνάντησις ἐθεωρεῖτο οἰωνὸς ἀπαίσιος, δὲν ὑπῆρξε τοιαύτη διὰ τὸν ἐραστὴν τῆς. Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς μεταξύ των σχέσεως ὁ Ἰουστινιανὸς ἔλαβε τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα καὶ τὸ ἔλαβεν ὑπὸ περιστάσεις ἐξαιρετικῶς εὐνοϊκάς. Ἐξ αἰτίας τῶν ταραχῶν τῶν ἐπελθουσῶν κατὰ τὸ 520 ὑπὸ τῶν ἀντιζηλιῶν τῶν φατριῶν ἀπηγορεύθησαν τὰ θεάματα καθ' ὅλον τὸ ἐπίλοιπον διάστημα τοῦ ἔτους. Ἀπέκειτο εἰς τὸν νέον ὑπατον νὰ ἐγκαινίσῃ τοὺς ἀγῶνας τοῦ Ἰπποδρόμου καὶ τὸ εὐτύχημα τρῦτο ἐστερέωσε τὴν δημοτικότητα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἡ δὲ μεγαλοπρέπεια, ἣν ἐπέδειξε κατ' αὐτὴν τὴν περίστασιν, ἤγαγε τὴν δημοτικότητα ταύτην εἰς τὸ ἔπακρον. Ποριζόμενος χρήματα ἀμέτρητα ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θησαυροφυλακίου, δαψιλῶς ἐφωδιασμένου χάρις εἰς τὰς οἰκονομίας τοῦ Ἀναστασίου, ἐδαπάνησε πλείονα τῶν ὀκτὼ ἑκατομμυρίων φράγκων εἰς θεάματα καὶ ἐκθέσεις ἀγρίων θηρίων, εἰς διανομὰς καὶ ἐλευθεριότητας παντοειδεῖς<sup>1</sup>.

Μετὰ δύο ἔτη ἡ σύγκλητος προέτεινεν ἐπισήμως εἰς τὸν αὐτοκράτορα νὰ προχειρίσῃ τὸν Ἰουστινιανὸν εὐγενέστατον, τίτλον ἰσοδυναμοῦντα μὲ τὸν τῆς αὐτοκρατορικῆς ὑψηλότητος, ὑποδεικνύοντα δὲ ὡς διάδοχον τοῦ θρόνου τὸν φέροντα αὐτόν. Ὁ Ἰουστίνος ἐπεκύρωσε τὸ ψήφισμα τῆς συγκλήτου<sup>2</sup>. Ὁ Ἰουστινιανὸς κατώρθωσε ν' ἀπονεμηθῇ εἰς τὴν Θεοδώραν ὁ τίτλος τῆς πατρικίας, ὁ ἀμέσως ἐπόμενος μετὰ τὸν τοῦ νωθελισσίου, ἐν τῇ ἀριστοκρατικῇ ἱεραρχίᾳ. Ἡ Θεοδώρα ἀπέκτησε τοιαυτοτρόπως σημαντικὴν ὑπόληψιν καὶ χάρις εἰς αὐτήν, ὡς ἐκ τῶν πολυαρίθμων ἀπαιτητῶν καὶ διαδίκων τῶν συρρεόντων εἰς τὸ Βυζάντιον, συνήθροισεν ὑπέρογκα πλοῦτη<sup>3</sup>. Διὰ νόμου τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπεξετάθησαν κατόπιν τὰ αὐτοκρατορικά προνόμια ἐπὶ τῆς ἰδιωτικῆς περιουσίας τῆς Θεοδώρας<sup>4</sup>.

Ἀλλὰ τὰ πλούτη ταῦτα καὶ τὸν τίτλον τῆς πατρικίας δὲν ἐθεώρει ἐπαρκῆ διὰ τὴν Θεοδώραν ὁ ἐξ ἔρωτος παράφορος Ἰουστινιανός. Ἦθελε νὰ τὴν νυμφευθῇ. Ἡ μήτηρ του ὅμως τὸν καθικέτευσε νὰ παραιτηθῇ τοῦ γάμου τούτου, ἡ δὲ θεία του, ἡ αὐτοκράτειρα Εὐφημία, ἀνθίστατο πάσῃ δυνάμει. Πρὸς τοῦτοις νόμος τις ἀρχαῖος ἐκέλευεν ὅτι πᾶς πολίτης ἀνυψωθείς μέχρι

518, ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἰουστίνος. Γινώσκομεν ἀφ' ἑτέρου (Προκόπιος I καὶ Θεόφιλος ἀναφερόμενος ὑπὸ τοῦ Alemanni, σ. 415) ὅτι ἡ θεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἡ αὐτοκράτειρα Εὐφημία ἀντέστη εἰς τὸν γάμον του, δὲν ἐνυμφεύθη δὲ τὴν Θεοδώραν εἰμὴ μετὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου τοῦ Ἰουστινιανοῦ, συμβάντα κατὰ τὸ 523 ἢ 524. Ἡ σχεσις λοιπὸν τοῦ Ἰουστινιανοῦ μετὰ τῆς Θεοδώρας ἤρξατο μετὰ τὸ 519 καὶ πρὸ τοῦ 524. Ὁ Ludwig (Vita Just. σ. 148) καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Isambert (Histoire de Justinien I, σ. 255) παρεδέχθησαν τὸν μέσον ὅρον, τὸ ἔτος 551.

<sup>1</sup> Μαλάλας σ. 419. Θεοφάνης σ. 146. Μαρκελλῖνος, ἔκδοσις Sirmond, σ. 80.

<sup>2</sup> Εὐάγριος, Δ', 9. Μαλάλας, σ. 419.

<sup>3</sup> Προκόπιος, Ἀνέκδοτα, Θ'.

<sup>4</sup> Κώδῃξ, VIII, 37, 3.

τοῦ συγκλητικῆς ἀξιώματος δὲν ἠδύνατο νὰ νυμφευθῇ κωμωδὸν ἢ θυγατέρα κωμωδοῦ ἢ πᾶσαν ἄλλην γυναῖκα φαύλην καὶ ταπεινῆς καταγωγῆς<sup>1</sup>. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τῆς Εὐφημίας κατὰ τὸ 523 ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπέτυχεν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν κατάργησιν τοῦ νόμου τούτου, μὴ σεβόμενος δὲ τὰ ὀνόματα τῆς μητρὸς τοῦ, ἣτις ὡς λέγεται, ἀπέθανεν ἐκ τῆς θλίψεως, ἐνυμφεύθη δημοσίᾳ τὴν Θεοδώραν<sup>2</sup>.

Μετὰ τρεῖς ἔτη, ὁ γηραιὸς Ἰουστίνος, πολλάκις ἤδη παρακληθεὶς ὑπὸ τῆς Συγκλήτου νὰ προσλάβῃ ὡς συνάρχοντα τὸν Ἰουστινιανόν, ἀλλ' ἕως τότε νομίζων ὅτι ἔμελλε νὰ βασιλεύσῃ ἐπὶ πολλὰ ἔτη, ἠσθάνθη αἰφνης ἑαυτὸν ἐπιθάναντον. Τὴν μεγάλην Πέμπτην, 1 Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 527 ὁ αὐτοκράτωρ προσεκάλεσε παρὰ τὴν ἐπιθανάτιον κλίνην τοῦ τὸν Ἰουστινιανόν καὶ τὴν Θεοδώραν, ἐνώπιον δὲ πρεσβείας τῆς Συγκλήτου ἀπένειμεν αὐτοῖς τὸν τίτλον τοῦ Αὐγούστου καὶ τῆς Αὐγούστης. Τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα αἱ δύο σύζυγοι ἐστέφθησαν ἐπισήμως ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀγίας Σοφίας ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἐπιφανίου. Μετέβησαν κατόπιν ὅπως ὑποστῶσι καὶ τὴν λαϊκὴν χειροτονίαν εἰς τὸν Ἰππόδρομον, ὅστις εἰς μερικὰς περιστάσεις ἐχρησίμευε καὶ ὡς ἐκκλησία τοῦ πλήθους. Οὐδεὶς ψιθυρισμός, οὐδεμία λέξις μορφῆς ἠκούσθη. Ἀπεναντίας ἐπευφημίαι ὁμόθυμοι ὑπεδέχθησαν τὸν Ἰουστινιανόν καὶ τὴν σύζυγόν του καὶ ὁ λαὸς ἤγαγεν αὐτοὺς ἐν θριάμβῳ μέχρι τῶν Ἀνακτόρων.<sup>3</sup> Οὐδεὶς ἐκ τῆς Συγκλήτου, οὐδεὶς ἐκ τοῦ ἱερατείου, οὐδεὶς ἐκ τοῦ λαοῦ, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποῖου ἡ Θεοδώρα εἶχεν ἐκπορνευθῇ ἐν αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ θέσει ἔνθα ἀνευφημεῖτο, οὐδεὶς ἐκ τοῦ στρατοῦ ἐφάνη ἀγανακτῶν διὰ τὴν τοιαύτην ἐπονείδιστον κωμωδίαν<sup>4</sup>.

Ὁ Ἰουστίνος ἀπεβίωσε μικρὸν μετὰ τὴν στέψιν, ἡ δὲ διαδοχὴ τῆς ἀρχῆς ἐτελέσθη ἀταράχως. Θεοδώρα ἡ σχινοβάτις, Θεοδώρα ἡ ἑταῖρα, ἐγένετο αὐτοκράτειρα τῶν Ρωμαίων, οἱ δὲ ἄρχοντες, οἱ δικασταί, οἱ ἐπίσκοποι, οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν, οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ ὠμνουν πρὸς αὐτὴν τὸν ἐξῆς ὅρκον ὑποταγῆς. «Ὁμνύω εἰς τὸν παντοδύναμον Θεόν, τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱόν, κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, εἰς τὴν ἑνδοξὸν Μαρίαν τὴν Ἀειπάρθενον καὶ τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια, ἅτινα ἐνὰ χεῖρας ἔχω, καὶ εἰς τοὺς ἀρχαγγέλους Μιχαήλ καὶ Γαβριήλ νὰ μείνω

<sup>1</sup> Κώδηξ, V, 4, 23.

<sup>2</sup> Προκόπιος, Ἀνέκδοτα I. Κεδρηνός, Α', σ. 366.

<sup>3</sup> Προκόπιος, Ἀνέκδοτα, I' Μαρχελλίνος σ. 61 Εὐάγγριος Δ' 9. Μαλάλας σ. 422, Πασχάλιον Χρονικόν. σ. 316—317. Θεοφάνης σ. 146. Ζωναράς ΙΔ' 5 Ludwig. σ. 150.

<sup>4</sup> Προκόπιος Ἀνέκδοτα I'. Ὁ μοναχὸς Αἰμοῖνος (Do gest, Franc. II, 5) διατείνεται ὅτι ἡ τελετὴ αὕτη ἐξήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ καὶ ὅτι συνέβη στάσις. Ἀλλ' ὡς ἀπέδειξεν ὁ Alemanni ἐν ταῖς παρὶ Προκοπίου σημειώσεις αὐτοῦ, ὁ ἀγαθὸς μοναχὸς συγχέει τὴν δῆθεν ταύτην στάσιν μετὰ τὴν τοῦ Νίκα, συμβῆσαν μετὰ πέντη ἔτη.

πιστός εἰς τοὺς σεπτοτάτους κυρίους ἡμῶν Ἰουστινιανόν καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Θεοδώραν <sup>1</sup> ο.

## Ε΄.

Δύσκολον εἶνε ν' ἀποφανθῇ τις ἂν ἡ Θεοδώρα ὑπῆρξε κατὰ τὴν νεότητά της ἡ αἰσχρὰ ἑταῖρα, ἥς τὴν εἰκόνα ἐσκηνογραφήσαμεν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Προκοπίου, ἡ ἂν ὡς ἐκ τῆς ταπεινῆς αὐτῆς γεννήσεως καὶ τοῦ περιορισμένου αὐτῆς βίου ἐπωφελήθη ἐκ τῆς ἀγνοίας εἰς ἣν καθείς περὶ τούτου διετέλει ὅπως κατασκευαστήτη αὐτὴν τοιοῦτοτρόπως ὁ ἀπόκρυφος χρονογράφος.

Τὸ νομικὸν ἄξιωμα *Testis unus, testis nullus*, ἔχει κύρος καὶ ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν. Τίς εἶνε δὲ ὁ μόνος οὗτος μάρτυς, ὅστις καταθέτει κατὰ τῆς Θεοδώρας; Εἰς ἱστοριογράφος ἅμα καὶ κατήγορος τῆς αὐτῆς βασιλείας, ἐξυμνητὴς ὑπερβολικὸς καὶ καταγγελεὺς ἐμπαθὴς, ἀναλόγως πρὸς τὴν περιστάσιν ἂν ἤθελε νὰ εὐχῇ εὐεργεσιῶν ἢ νὰ ἐκδικηθῇ διὰ τὴν δυσμένειαν. Τίνα πίστιν νὰ παράσχωμεν εἰς τὸν ἄνδρα, ὅστις ἀφοῦ ἀπέδωκε δικαιοσύνην εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ περὶ *Περσικοῦ πολέμου*, περὶ τοῦ κατὰ τῶν *Βαρδάρων* πολέμου περὶ τοῦ κατὰ τῶν *Γότθων* πολέμου καὶ ὅστις ἀφοῦ ἔγραψε τὸ βιβλίον περὶ *Κτισμάτων* ὅπως δοξάσῃ τὸν Ἰουστινιανόν, ἔγραψε κατόπιν τὰ *Ἀνέκδοτα* ὅπως καταστήσῃ αὐτὸν βδελυκτόν; ὅστις ἀφοῦ ἔγραψεν ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς εἶνε ὁ σωτὴρ τῶν ὑπηκόων του τὸ ὑπόδειγμα τῶν ἡγεμόνων, ὅτι τὰ πάντα ἐν αὐτῷ εἶνε θεῖα, ὅτι εἶνε ἄγγελος πεμφθεὶς ἐξ οὐρανοῦ πρὸς σωτηρίαν τοῦ Κράτους καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ὅτι εἶνε μηδαμινὰ καὶ παιδαριώδη ἀπέναντι τῶν νικῶν του τὰ κατορθώματα τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Κύρου, <sup>2</sup> κηρύσσει ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος Ἰουστινιανὸς διέπραξε πάντα τὰ ἐγκλήματα, κατέστρεψε τὸ Κράτος, ἐξηυτέλισε τὴν ῥωμαϊκὴν ἰσχύϊν, τὸν ἀποκαλεῖ ὄνον, τὸν παραβάλλει πρὸς τὸν Δομιτιανόν, βεβαιοῖ ὅτι εἶνε δαίμων ὑπὸ ἀνθρωπίνην μορφήν καὶ ἐπιχειρεῖ σοβαρῶς νὰ τὸ ἀποδείξῃ; <sup>3</sup> Ἡ παλινωδία αὕτη ἐφάνη τόσον παράδοξος, ὥστε πολλοὶ κριτικοὶ τοῦ ΙΖ' καὶ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ ἄλλοι σύγχρονοι προσέτι μὴ δυνάμενοι νὰ πιστεύσωσιν τεσαύτην ὑπερβολὴν ἀναιδείας συνεπέρανον ὅτι ὁ Προκόπιος δὲν ἦτο ὁ συγγραφεὺς τῶν *Ἀνεκδότων*. <sup>4</sup> Εἰ

<sup>1</sup> Ἰουστινιανὸς Νεαρά, Η΄

<sup>2</sup> Προκόπιος *Περὶ κτισμάτων* Εἰσαγωγή.

<sup>3</sup> Προκόπιος *Ἀνέκδοτα* ε', Ζ', Η', ΙΒ' καὶ ἄλλαχοῦ.

<sup>4</sup> Ἐν πρώτοις ὁ Eichel τριάκοντα ἔτη μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς *Ἀποκρύφου Ἱστορίας* ἢ *Ἀνεκδότων*, μὴ δημοσιευθέντων ὡς γνωστόν, εἰμὴ κατὰ τὸ 1823 ὑπὸ τοῦ Alemani κατὰ τὸ χειρόγραφον τοῦ Βατικανοῦ, εἶτα ὁ La Ravallière, τέλος δὲ ὁ Reinkens. Ἰδε περὶ τοῦ ζητήματος τούτου τὸν Isambert, εἰσαγωγή εἰς τὰ *Ἀνέκδοτα* καὶ Debidour De Theodora, σ. 1, 12.

καὶ ἐπεκαλέσθησαν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης ταύτης ἐπιχειρήματα λίαν σοβαρά, οὐχ ἥττον ὑπάρχουσιν αἱ μαρτυρίαι Νικηφόρου τοῦ Καλλίστου καὶ τοῦ Σουΐδα<sup>1</sup>, εἶνε δὲ βέβαιον ὅτι τὰ περὶ τῶν διαφόρων πολέμων συγγράμματα, τὰ *Κτίσματα* καὶ τὰ *Ἀνέκδοτα* εἰσὶν ἔργα τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως. Ἀλλ' ὅμως τὸ σκανδαλῶδες αὐτὸ χρονικὸν δὲν εἶνε διὰ τοῦτο ἀξιόπιστον. Ἡ *Ἑρωτικὴ ἱστορία τῶν Γαλατιῶν*, οἱ κατὰ τῆς Μαρίας Ἀντωνιέττας λίβελλοι καὶ τὰ *Ἀπομνημονεύματα* τοῦ κόμητος Βιέλ-Καστέλ οὐδὲν ἔχουσι τὸ ἀπόκρυφον. Ἀλλ' οὐδεὶς ποτὲ θ' ἀναφέρῃ ταῦτα ὡς ἔργα ἔχοντα κύρος.

Ὅσάκις ὁ Προκόπιος λαλεῖ περὶ τῆς Θεοδώρας ὡς αὐτοκρατείρας, δύναται τις νὰ συμβουλευθῇ ἀκινδύνως τὰ *Ἀνέκδοτα*, διότι δύναται νὰ διαχωρίσῃ τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς, παραβάλλων, μὲ τὰ λοιπὰ ἔργα τοῦ Προκοπίου τὰ συγγράμματα ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων καὶ βυζαντινῶν χρονογράφων. Παραβαλλομένων ἐπίσης τῶν ἔργων τοῦ λιβελλογράφου Προκοπίου πρὸς τὰ τοῦ ἱστορικοῦ Προκοπίου καὶ τὰ τῶν χρονογράφων, φωρᾶται ὡσαύτως ὁ συγγραφεὺς τῶν *Ἀνεκδότων* συκοφαντῶν Βεβαίως δὲν ψεύδεται πάντοτε. Πολλὰ τῶν γεγονότων ἅτινα διηγεῖται ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Μάλαλα, τοῦ Θεοφάνους καὶ τοῦ Πασχαλίου Χρονικοῦ. Παριστᾷ ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον τὰ πράγματα, τ' ἀναπτύσσει, τὰ ἀλλοιώνει, ἀλλ' ὑπάρχει πάντοτε βάσις ἀκριβείας εἰς τὴν ἱστορίαν του. Δυστυχῶς καθόσον ἀφορᾷ τὴν διήγησίν του περὶ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς Θεοδώρας λείπει πᾶν σοβαρὸν στοιχεῖον παραβολῆς, διότι αἱ σπάνιαι μαρτυρίαι, ὅσας δύναται ν' ἀντιτάξῃ τις κατὰ τοῦ Προκοπίου, προέρχονται ἐκ συγγραφέων ἐποχῆς λίαν μεταγενεστέρας, οἵτινες ἐπομένως στεροῦνται μεγάλου κύρους.

Ὁ Ψευδο-Γορδιανὸς λέγει ὅτι ἡ Θεοδώρα ἦτο ἐκ γένους πατρίκιων, ἐκ τῆς ἐνδόξου οἰκογενείας Ἀνικίας<sup>2</sup> καὶ τοῦτο ἀναιρεῖ τὴν περὶ τῆς σχοινοδατικῆς ιδιότητος αὐτῆς παράδοσιν. Ὁ Ζωναρᾶς καὶ ὁ Νικηφόρος Κάλλιστος λέγουσιν ὅτι ἐγεννήθη εἰς τὴν νῆσον Κύπρον<sup>3</sup>, καὶ ἡ μαρτυρία αὕτη πάλιν ἀναιρεῖ τὴν παράδοσιν περὶ τοῦ ἀμφιθεάτρου τῶν Πρασίνων, ἐκτὸς ἐὰν παραδεχθῶμεν, τὸ ὁποῖον εἶνε καὶ πιθανόν, ὅτι ὁ Ἀκάκιος ὁ πατὴρ τῆς Θεο-

<sup>1</sup> Ἡ κυριωτέρα ἀντίρρησης κατὰ τῆς εἰς τὸν Προκόπιον ἀποδόσεως τῶν *Ἀνεκδότων* εἶνε ὅτι οὐδεὶς τῶν συγχρόνων μνημονεύει τοῦ ἔργου τούτου. Ἀλλὰ τοιοῦτο βιβλίον δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ εἶνε κοινόν. Ὡς πρὸς δὲ τὸ ὑπερβολικῶς παράδοξον τῆς παλινωδίας, ἣτις καταντᾷ ἀπίθανος, αὐτὸς ὁ Προκόπιος παρέχει τὴν ἐξήγησιν, λίαν ἀδεξίως ἄλλως τε εἰς τὸ Προοίμιον τῶν *Ἀνεκδότων*.

<sup>2</sup> Ὁ Νικηφόρος Κάλλιστος (IH', 10) ἀναφέρει τὰ *Ἀνέκδοτα* ὡς ἀναίρεσιν οἰονεῖ, γενομένην παρ' αὐτοῦ τοῦ Προκοπίου, τῶν ἄλλων του ἔργων· ὁ δὲ Σουΐδας (ἐν λ. Προκόπιος) λέγει ὅτι τὸ βιβλίον τοῦτο περιέχει ὕβρεις κατὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῆς Θεοδώρας.

<sup>3</sup> Ψευδο-Γορδιανός, ἐν Alemanni σ. 379.

<sup>4</sup> Νικηφόρος Κάλλιστος, IG', 39 Ζωναρᾶς ID', 6.

δώρας μετέβη ἐκ Κύπρου εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐγένετο φύλαξ τοῦ ἀμφιθεάτρου. Ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς τῶν *Πατρῴων Κωνσταντινουπόλεως* λέγει ὅτι ἡ αὐτοκράτειρα ἀνήγειρε τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος ἐπὶ τῆς θέσεως ἐνθα ἔκειτο ἡ ταπεινὴ κατοικία, ἐν ᾗ εἶχε ζῆσαι ἄλλοτε ἑξα-  
σκαῦσα τὸ ἐπίκονον βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα τοῦ νήθειν ἔρια<sup>1</sup>; ἐξ οὗ καταστρέφεται ἡ παράδοσις περὶ τοῦ ἐταιρικοῦ της βίου· ἐκτὸς ἂν ὑποθέσω-  
μεν, τοῦθ' ὅπερ εἶνε ὡσαύτως πιθανόν, ὅτι μετὰ τὴν ἐπάνοδόν της ἐκ Πεν-  
ταπόλεως, ὅπου ἐλησμονήθη παρὰ τοῦ ἐν Βυζαντίῳ φιληδόνου κόσμου, ἡ Θεο-  
δώρα ἔζησεν ἐπὶ τινα ἔτη εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐν μονῶσει καὶ ἐργασίᾳ.

Αἱ μαρτυρίαι ἄρα αὗται ὀλίγην ἔχουσι σημασίαν. Ἀφ' ἐτέρου, ἂν, καθὰ εἵπομεν, ἀναγνωρίσωμεν τὴν σχετικὴν φιλαλήθειαν τοῦ Προκοπίου εἰς τὸ μέρος τῶν *Ἀνεκδότων*, τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, πῶς νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι αἱ σελίδες αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν νεότητά της Θεοδώρας εἶνε καθαρὰ ἐπινόησις; Οὗτος εἶνε ὑπὸ κριτικὴν ἔποψιν ὁ μόνος λόγος—λόγος πολὺ σοβαρὸς—δι' ὃν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀληθὴς ἡ διή-  
γησις τοῦ Προκοπίου περὶ τῶν ἀκολασιῶν τῆς μελλούσης αὐτοκράτειρας. Τὸ δὲ ἐπιχείρημα τοῦ Γίββωνος ὅτι αἱ κατηγορίαι αὗται εἶνε τόσον ἀνο-  
μοιαλήθεις ὥστε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐφευρεθῶσιν<sup>2</sup>, εἶνε μᾶλλον εὐλογοφα-  
νὲς ἢ σθεναρόν.

Ἐν ἐλλείψει βεβαίων μαρτυριῶν ἀπομένουσιν οὐχ ἥττον συμπερασμοὶ τινες καὶ εἰκασταὶ κατὰ τῆς φιλαληθείας τοῦ Προκοπίου. Ἄν εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἡ Θεοδώρα ὑπῆρξεν ἡ αἰσχρὰ ἑταῖρα, ἡ ἔχουσα τοιαύτην ἐπονείδιστον φήμην, ὥστε οἱ συναντῶντες αὐτὴν καθ' ὁδὸν ἐτρέποντο εἰς ἄλλην διεύθυνσιν διὰ νὰ τὴν ἀποφύγωσιν, πῶς δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Ἰουστινιανός, συγκλητικὸς ἀρχηγὸς τῶν σωματοφυλάκων καὶ ἀποβλέπων εἰς τὴν βασιλι-  
κὴν ἀλουργίδα ἐτόλμησε νὰ λάβῃ δημοσίᾳ ὡς παλλακίδα τὴν γυναῖκα ταύ-  
την, νὰ τὴν καταστήσῃ πατρικίαν καὶ τέλος νὰ τὴν γυμφευθῇ; Δὲν διεκύ-  
θευε ταιουτοτρόπως τὴν δημοτικότητά του, δὲν ἐξετίθετο ἐν τῇ Συγ-  
κλήτῳ, δὲν ἐκινδύνευε ν' ἀπολέσῃ τὸν θρόνον; Καὶ πῶς προσέτι νὰ παρα-  
δεχθῶμεν ὅτι οὐδεμίᾳ κραυγῇ ἀηδίας, οὔτε μία διαμαρτυρία ἀγανακτήσεως δὲν ἠγέρθη κατὰ τοῦ παραδόξου τούτου δεσμοῦ; Ἀληθῶς ὁ Προκόπιος λέγει ὅτι ἡ αὐτοκράτειρα Εὐφημία ἀντέστη εἰς τὸν γάμον τοῦτον ἐνόσω ἔζη σύγχρονός τις ὅμως, ὁ μοναχὸς Θεόφιλος, ὅστις ἀναφέρει ὅτι καὶ ἡ μή-  
τηρ τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν ἤθελε ἐπίσης νὰ συγκατατεθῇ, ἐξηγεῖ ἡμῖν καὶ τὸν λόγον τῆς τοιαύτης ἀρνήσεως καὶ ὁ λόγος ἦτο διότι μάγος τις εἶχε προ-  
εἶπει ὅτι ἡ γυνὴ αὕτη ἦτις ἦτο εὐειδής, ἱκανωτάτη, λίαν εὐπαίδευτος καὶ  
χαρακτῆρος δεσποτικοῦ θὰ ἦτο ἡ δαιμονοδώρα τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τοῦ

<sup>1</sup> *Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως* Banduri, Imperium Orientale I' μασ. Γ' σελ. 47.

<sup>2</sup> Gibbon, *Ἱστορίαι τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους*, τομ. Ζ', σ. 467.

Κράτους. <sup>1</sup> "Ὡστε ἐν ἐπρόκειτο περὶ ἀποκρούσεως τοῦ παρελθόντος τῆς Θεοδώρας ἀλλὰ περὶ φόβων ὡς πρὸς τὴν μέλλουσαν αὐτῆς διαγωγὴν. Ὁ Προκάπιος ἰσχυρίζεται ὅτι ἐδέησε ἵνα ὁ Ἰουστίνος καταργήσῃ τὸν νόμον τοῦ Κωνσταντίνου τὸν ἀπαγορεύοντα τὰ μεταξύ συγκλητικῶν καὶ ἡθοποιῶν συνοικίαι, διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ νυμφευθῇ ὁ Ἰουστινιανὸς τὴν Θεοδώραν. Φαίνεται ὅμως βέβαιον ὅτι ἡ κατάργησις τοῦ νόμου πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν Ἰουστινιανόν, εἶνε δὲ κατὰ δέκα ἔτη μεταγενεστέρα τοῦ μετὰ τῆς Θεοδώρας γάμου του <sup>2</sup>. Δὲν εἶνε ἐπίσης ἄπορον πῶς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς στάσεως τοῦ Νίκα ὁ ὄχλος ὁ τόσας ἐπισωρεύσας λοιδορίας κατὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν ἀνεῦρε ῥυπαράν τινα ὕβριν ἐκ τοῦ παρελθόντος βίου τῆς αὐτοκρατορίας ὅπως τὴν ρίψῃ κατὰ πρόσωπον τοῦ συζύγου τῆς; Δὲν εἶνε ἐπίσης ἐκπληκτικὸν ὅτι οὐδεὶς βυζαντινὸς χρονογράφος λαλεῖ περὶ τῆς νεότητος τῆς Θεοδώρας καὶ ἔτι μᾶλλον ἐκπληκτικὸν πῶς οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ὁ Κύριλλος, ὁ Πελάγιος, ὁ Εὐάγριος, Βίκτωρ ὁ ἐκ Τύνητος, ὁ Λιθεράτος, ὁ Ἀναστάσιος, ὁ Νικηφόρος Κάλλιστος πάντες τόσον πολέμιοι τῆς αἰρετικῆς ἐχθρᾶς τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου δὲν παρενείρουσι μεταξύ τῶν ἁρῶν αὐτῶν καὶ τινὰς ἀναμνήσεις τοῦ ἐπαισχύντου αὐτῆς παρελθόντος τοῦ πασιγνώστου ἐν Κωνσταντινουπόλει;

### Γ'.

Ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ προμηνύεται ἔξοχος. Εἰς Κωνσταντινούπολιν, εἰς τὰς ἐπαρχίας, εἰς τὰ μεθόρια ἀνεγείρονται νέα κτίρια καὶ νέα φρούρια. Τὸ προάστειον τῶν Συκῶν αὐξήθην καὶ ἐξωραϊσθὲν καθίσταται ἡ δεκάτη τετάρτη συνοικία τῆς πόλεως· ἡ πόλις Παλμύρα ἀναγεννᾶται ἐκ τῶν ἐρειπίων, λαμπροτέρα ἢ πρότερον. Νέον στρώμα ἐπιγραφῶν μαρτυρουσῶν περὶ τῆς ἰσχύος τοῦ αὐτοκράτορος καὶ περὶ τῆς ἐν τῷ Κράτει τάξεως καλύπτει τὴν Ἑλλάδα, τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν παραλίαν τῆς Ἀφρικῆς μέχρι τῶν Ἡρακλείων Στηλῶν. Ὁ σοφὸς Τριβωνιανὸς διορισθεὶς κοιαίστωρ ἀναλαμβάνει μετὰ δεκαεπτὰ νομομαθῶν τὴν ἀπογραφὴν τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων. Ὁ Ἰουστινιανὸς κώδῃξ ἰσχύει καθ' ἅπαν τὸ Κράτος. Αἱ σχέσεις τῆς

<sup>1</sup> Θεόφιλος ἐν Alemanni, Vita Justiniani, σ. 415.

<sup>2</sup> Debidour, de Theodora Justiniani Augusti uxore σ. 17=19 Πρὸς καὶ Isambert, Histoire de Justinien, II, 265—266. Ὁ κ. Debidour ἀναιρεῖ τὸν Alemanni διὰ τοῦ ἐξῆς πειστικοῦ επιχειρήματος. Ὁ νόμος ὁ καταργῶν τὴν διάταξιν τοῦ Κωνσταντίνου εὑρεταὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει τοῦ Κώδικος δημοσιευθεῖσῃ μόλις κατὰ τὸ 534, ἡ δὲ συλλογὴ αὕτη τὸν ἀποδίδει εἰς τὸν Ἰουστινιανόν καὶ οὐχί εἰς τὸν Ἰουστίνον. Ὁ Alemanni, ὅστις αὐθαίρετως ὀρίξει ὡς ἔτος τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ τὸ 523, προσθέτει προσέτι καὶ δύο χωρὶά τῶν Νεαρῶν, αἵτινες ἐδημοσιεύθησαν ἢ μὲν κατὰ τὸ 535 ἢ δὲ κατὰ τὸ 541.

Ἐκκλησίας μετὰ τῆς Πολιτείας καὶ τὸ ζήτημα τῆς πρωτοκαθεδρίας με-  
ταξὺ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ρώμης καὶ τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπό-  
λεως ἐκανονίσθησαν. Ὁ Βελισάριος καὶ ὁ Σίττας, ὧν ὁ Ἰουστινιανὸς ἀξίε-  
παίνως διέγνωσε τὰς στρατιωτικὰς ἀρετάς, ὅτε ὑπηρετοῦν ὑπὸ τὰς διατα-  
γὰς τοῦ ὡς κατώτεροι ἀξιωματικοὶ ἐν τῇ σωματοφυλακῇ τοῦ Ἰουστίνου,  
καταβάλλουσι τοὺς Πέρσας καὶ θέτουσι τέρμα εἰς τὸν πόλεμον, ὅστις διήρ-  
κει ἤδη πρὸ τριακονταετίας. Ἕτεροι στρατηγοί, ὁ Γερμανός, ὁ Πέτρος, ὁ  
Κυριακὸς καθυποτάσσουσι τοὺς Τζάννους, νικῶσι τοὺς Βαρβάρους οἵτινες  
εἶχον προχωρήσει μέχρις Ἀρμενίας καὶ ἀπωθοῦσι τοὺς Σλαβήνους πέραν  
τοῦ Δουνάβειος. Ἡ μεγάλη πολιτικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ συνισταμένη εἰς  
τὸ νὰ καθιστᾷ ὑποτελεῖς τοὺς λαοὺς οὓς δὲν δύναται νὰ καταστήσῃ ὑπη-  
κούς, ἀρχίζει ν' ἀποφέρῃ τοὺς καρπούς της. Ὁ Μοῦνδος ἀρχηγὸς περιώνυ-  
μος, υἱὸς τοῦ βασιλέως τῶν Γεπιδῶν καὶ ἀπόγονος τῆς γενεᾶς τοῦ Ἀττίλα,  
ὑποβάλλει τὴν ὑποταγὴν του καὶ ἀναλαμβάνει μετὰ τοῦ στρατοῦ του μισθο-  
φορικὴν ὑπηρεσίαν παρὰ τῷ Ἰουστινιανῷ. Ὁ Γόρδας, ὁ βασιλεὺς τῶν Οὐνων τῆς  
Χερσονήσου, ὁ Γραϊτίς, ὁ βασιλεὺς τῶν Εβρούλων προχωροῦσιν εἰς τὴν αὐ-  
τοκρατορικὴν συμμαχίαν. Πανταχοῦ τὰ ἀπέραντα σύνορα τοῦ Κράτους κα-  
τέστησαν ἀπρόσβλητα ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων. Ὁ δὲ λαὸς τί  
λέγει; Ὁ λαὸς ἐπευφημεῖ τὸν νέον αὐτοκράτορα, ὅστις κατὰ τὸ πρῶτον  
ἔτος τῆς ἀναβάσεως αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον ἔλαβε διὰ δευτέραν φοράν τὸν τί-  
τλον τοῦ ὑπάτου καὶ ἐνεκαίνισε τὴν νέαν αὐτοῦ ὑπατείαν διὰ τῶν λαμπρο-  
τάτων ἀγώνων καὶ θαυμάτων ἐξ ὧν ποτὲ ἔλαβον χώραν εἰς τὸν Ἰππό-  
δρομον.<sup>1</sup>

Αἱ ἄρματοδρομίαι αἱ μετενεχθεῖσαι ἐξ Ὀλυμπίων εἰς Ρώμην καὶ ἐκ Ρώ-  
μης εἰς Κωνσταντινουπόλιν κατέθελγον τὸν λαὸν τῶν μεγάλων πόλεων τῆς  
Αὐτοκρατορίας. Τὸ πάθος τοῦτο ὑπερεῖχε καὶ ἀντικαθίστα πάντα τὰ λοιπά.  
Οἱ Ἑλληνο-Ρωμαῖοι τοῦ 5<sup>ου</sup> αἰῶνος κατέβαλλον περὶ τὰς ἀντιζηλίας καὶ  
τοὺς ἐνίοτε αἱματηροὺς ἀγῶνας τῶν ἵπποδρόμων τὴν ζέσιν τὴν ἐμφυχοῦσαν  
αὐτοὺς κατὰ τὰς ἐκλογὰς καὶ τὰς συζητήσεις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ ἀγορᾷ.  
Αἱ ἄρματοδρομίαι ἱκανοποιοῦν ἐν αὐτῷ τὰ πολιτικὰ πάθη, τὸν πρὸς τὰ θεά-  
ματα ἔρωτα καὶ τὴν μανίαν τοῦ παιγνιδίου. Ὁ λαὸς ἀπετέλει δύο ὁμάδας  
ἀντιζήλους, ἐπονομαζομένας ἀπὸ τοῦ χρώματος τῶν χιτῶνων τῶν ἡνιόχων.  
Ὑπῆρχεν ἡ μερίς τῶν Πρασίνων καὶ ἡ μερίς τῶν Βενέτων. Ἐκάστη εἶχε  
τοὺς ἀρχηγούς της, τὸ ταμεῖόν της, τὸ ἴδιον ἀμφιθέατρον, τοὺς ἵππους, τὰ  
ἄρματα, τὸ προσωπικὸν τῶν ἡνιόχων, τῶν σχοινοδατῶν, τῶν θηριοτρόφων,  
τῶν παντοειδῶν ὑπαλλήλων· ἐκάστη ἀπετέλει εἰδὸς τι δημοφυλακῆς κατε-  
χούσης τὴν ἰδιαιτέραν αὐτῆς σημαίαν καὶ τὰ ἐμβλήματα, τὰς λειτουργίας

<sup>1</sup> Κώδης Γ' καὶ ἀλλαχοῦ. Προκόπιος περὶ Περσικοῦ Πολέμου Ν' 13-22. Περί  
Κτισμάτων, Β', Γ' καὶ ἀλλαχοῦ. Μαλάλας, σ. 422-445. Θεοφάνης, 147-162.

καὶ τὰ προνόμιά της<sup>1</sup>. Δυσχυρίσθησάν τινες ὅτι ἐκάστη τῶν δύο φατριῶν τούτων ἐξεπροσώπει ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν πολιτικὴν ἀρχήν, ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν θρησκευτικὴν δοξασίαν.<sup>2</sup> Ἀλλὰ τὰ τοιοῦτο εἶνε ἀπλῆ εἰκασία, εἰς ἣν πολλὰ γεγονότα δύνανται νὰ ἀντιταχθῶσιν. Ἐν τούτοις ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε τὰς αὐτὰς μὲ τοὺς ὑπηκόους του ὁρέξεις καὶ συχνάκις ἐξέφραζε τὰς συμπαθείας του ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης μερίδος, συνέβαινεν ὥστε οἱ δυσηρεσστημένοι νὰ κατατάσσωνται ἐνίοτε εἰς τὴν ἀντίθετον μερίδα. Τοιοῦτοτρόπως ὅσάκις ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὁ αὐτοκράτωρ συνεπάθει πρὸς τοὺς Βενέτους, ἢ νίκη τῶν Πρασίνων καθίστατο θρίαμβος διὰ τὴν ἀντιπολίτευσιν. Ἀλλ' ἡ ἀντιπολίτευσις αὕτη δὲν ἐστηρίζετο ἐφ' οὐδεμίᾳ πολιτικῇ ἀρχῇ καὶ ἄλλον δὲν εἶχε σκοπὸν ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰμὴ τὴν ἀντικατάτασιν ὑπουργοῦ τινὸς ἢ ἐπάρχου. Οἱ Κωνσταντινουπολῖται πᾶν ἄλλο ἐσκέπτοντο ἢ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν δημοκρατίαν.

Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος ἐπέχριε διότι οὐδέποτε ἐπῆλθεν αὐτῷ ὁ πειρασμὸς νὰ εὐνοήσῃ τοὺς Βενέτους ἢ τοὺς Πρασίνοους. Ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν εἶχε τὴν τοιαύτην φρόνησιν. Αὐτὸς ἀπέκλινεν ὑπὲρ τῶν Βενέτων, ὅπως δὲ ἡ Θεοδώρα ἦτις ἐπίσης εἶχε τὰ αὐτὰ αἰσθήματα, δὲν ἀπέκρυπτε τὰς συμπαθείας του. Οἱ κυριώτατοι ἄρχοντες τοῦ Κράτους, οἵτινες διέπρεπον μᾶλλον διὰ τὰς γνώσεις των ἢ διὰ τὰς ἀρετάς των, ἐπωφελοῦντο ἐκ τῶν συμπαθειῶν τῶν ἡγεμόνων πρὸς τὴν μίαν τῶν μερίδων ὅπως καταδυναστεύωσι τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν ἀντίθετον διὰ παρανομιῶν, σφετερισμῶν καὶ βιαιοπραγιῶν. Γινώσκοντες ὅτι τὰ παράπονα τῶν Πρασίνων δὲν θὰ εὕρισκον ἤχῳ εἰς τ' Ἀνάκτορα, ἠψήφουν ἀκινδύνως τὸ μῖσος καὶ τὰς ἀράς των. Δὲν ὑπῆρχε διὰ τοὺς Πρασίνοους οὐδεμία ἀσφάλεια ἐν τῇ διοικήσει, οὐδεμία ἰσότης ἐν τοῖς δικαστηρίοις. Ἀφ' ἐτέρου οἱ Βενέτοι, βέβαιον ὄντες περὶ τῆς ἀτιμωρησίας των, ἔβλαπτον τοὺς Πρασίνοους εἰς πᾶσαν περίστασιν. Αἱ φατρίαι ἐξερεθιζόμεναι ἤρχοντο εἰς χεῖρας καὶ τὸ αἷμα συχνάκις ἔρρεεν εἰς τὰς ὁδοὺς. Ἦτο φόβος μὴ ἐπαναληφθῶσιν αἱ ἀταξίαι αἱ συμβᾶσαι κατὰ τὸ ἔτος 520 αἵτινες μετὰ τόσης αὐστηρότητος εἶχον κατασταλῆ ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου Θεοδοσίου ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τοῦ ἐπάρχου Ἐφραίμ ἐν Ἀνατολῇ<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Προκόπιος *Περὶ Περσικοῦ Πολέμου*, Α' 24. Κασσιόδωρος, Γ' 5. Lebrun, *Histoire du Bas-Empire*, τομ. VIII σ. 184. Krause, *Die Byzandiner des Mittelalters*. Rambaud, *Le Sport et l' Hippodrome de Constantinople* (*Revue des Deux Mondes*, 13 Αὐγούστου 1871) κτλ.—Κατ' ἀρχὰς ἦσαν τέσσαρες αἱ φατρίαι, ἡ τῶν Βενέτων, ἡ τῶν Πρασίνων, ἡ τῶν Ἐρυθρῶν καὶ ἡ τῶν Λευκῶν, κατὰ τὸν 5<sup>ον</sup> δὲ αἰῶνα περιορίσθησαν εἰς δύο μόνους.

<sup>2</sup> Βαρώνιος, *Annales Ecclesiast.* Θ' σ. 534. Παπαρρηγοπούλου, *Ἰστ. Ἑλλ. Ἐθν.* Α' 157—160.

<sup>3</sup> Προκόπιος, *Περὶ Περσικοῦ Πολέμου*, Α' 24. Ἀνέκδοτα, Ξ' Μεγάλας σ. 446. Θεοφάνης, σ. 151. Βικτωρ ἐκ Τόνης σ. 947.

Ἐγίνωσκεν ἄρά γε ὁ Ἰουστιανὸς εἰς οἷαν κατάστασιν διετέλει ἡ πρωτεύουσα ; Ὁ αὐτοκράτωρ ἔζη οὕτως εἰπεῖν ἀπομεμονωμένος εἰς τὰ εὐρύχωρα αὐτοῦ ἀνάκτορα· αἱ φῆμαι τῆς μεγαλοπόλεως δὲν ἔφθανον μέχρις αὐτοῦ. Ἀναμφιβόλως περὶ τῶν συμβαινόντων γεγονότων καὶ περὶ τῆς ἐπικρατοῦσης κοινῆς γνώμης ἐγίνωσκε μόνον ὅσα ἐμάνθανεν ἐκ τῶν κατὰ τῶν μᾶλλον καὶ ἦτον ψευδῶν ἐκθέσεων τῶν λειτουργῶν του.

Ὑπῆρχεν ὁμως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν χῶρος τις ἔνθα εἶχον καταφύγει αἱ τελευταῖαι ῥωμαϊκαὶ ἐλευθερίαι, ἔνθα ὁ λαὸς ἠδύνατο ἐλευθέρως νὰ ἐκφράσῃ τὴν θέλησίν του εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ ὁ χῶρος οὗτος ἦτο ὁ Ἰππόδρομος, ἀγορὰ ἅμα καὶ δικαστήριον καὶ Καπιτώλιον τῆς νεωτέρας Ρώμης.

## Ζ'

Τὴν 13 Ἰανουαρίου 532<sup>1</sup> πρώτην ἡμέραν τῶν Εἰδῶν τοῦ ἔτους πλῆθος πολυαριθμότερον τοῦ συνήθους πληροῖ τὸν Ἰππόδρομον. Ἐκατονταχίλιοι θεαταὶ καταλαμβάνουσι θέσιν ἐπὶ τῶν βαθμίδων ἢ συναντῶνται εἰς τοὺς διαδρόμους. Ἀρχίζουσιν αἱ κραυγαὶ καὶ τὰ ᾄσματα. Ἀναπτύσσονται αἱ κυαναὶ καὶ πράσινοι σηραῖαι τῶν πατριῶν. Μετ' ὀλίγον ὁ πατριάρχης, οἱ πατρίκιοι εἰ δοῦκες, οἱ κόμητες, οἱ ἑξαρχοὶ κατέχουσι τὰ προσδιωρισμένα δι' αὐτοὺς θεωρεῖα. Ἀποσπάσματα τῶν τεσσάρων σωμάτων τῆς αὐτοκρατορικῆς σωματοφυλακῆς, σχολάριοι, θεμέστικοι, κουβικουλάριοι καὶ σιλέντιάριοι, ὧν ἀπαστράπτουσι τὰ ἐπίχρυσα κράνη καὶ οἱ θώρακες, ἔρχονται καὶ παρατάσσονται πέριξ τῶν λαθάρων των εἰς τὸ Π. Αἱ χάλκινα θύραι τοῦ Καθίσματος ἀνοίγονται. Ὁ Ἰουστινιανὸς περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων αὐτοῦ λειτουργῶν καὶ παρακολουθούμενος ὑπὸ φρουρῶν καὶ εὐνούχων προχωρεῖ μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ θεωρείου. Φέρει τὸ σκῆπτρον καὶ τὸ στέμμα. Αἱ ἐπευφημίαι καὶ οἱ ψιθυροὶ ἐκρήγνυνται καὶ συγχεόμενοι ἀποτελοῦσιν θόρυβον μέγαν. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπικαλεῖται τὴν θείαν εὐλογίαν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ του, ποίῶν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ μὲ τὸ ἄκρον τῆς ἀλουργίδος του.

Εἰσέρχονται τὰ ἄρματα εἰς τὴν κενίστραν. Αἱ ἐπευφημίαι τῶν Βενέτων παύουσιν. Ἀλλ' ὁ θόρυβος ἐξακολουθεῖ μεταξὺ τῶν τάξεων τῶν Πρασίνων. Ὁ Ἰουστινιανὸς ὑπομένει καὶ προσπειεῖται ὅτι δὲν ἀκούει. Ἀλλ' οἱ ψιθυροὶ καὶ αἱ κραυγαὶ σφοδρύνονται καὶ καθίστανται ἐκφραστικώτεραι. Ὁ αὐτοκράτωρ τότε διατάσσει τὸν ἀξιωματικὸν του, τὸν λεγόμενον μαγδάτωρα νὰ ἐρωτήσῃ τὸν λαόν. Οἱ Πράσινοι κατ' ἀρχὰς προσϋνται, εὐσεβάστως δὲ καὶ σχεδὸν ταπεινῶς δικτυποῦσι τὰ παράπονά των.

«— Ἐτη πολλά, Ἰουστινιανέ Αὐγουστε «τοῦ βίγκας !» (εὐχὴ λατινικῇ)

<sup>1</sup> Μαλάλας σ. 473. Πασχάλιον χρονικὸν σ. 336 Πρβλ. καὶ Muralt *Chronologie byzantine* σ. 456—457.

ἀδικουμαι, μόνε ἀγαθέ. οὐ βαστάζω. Οἶδεν ὁ Θεός. Φοβοῦμαι ὀνομάσαι μὴ πλέον εὐτυχῆσῃ καὶ μέλλω κινδυνεύειν.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπαντᾷ ἐμφρόνως διὰ τῆς φωνῆς τοῦ μανδάτωρος «Τίς ἔστιν ; οὐκ οἶδα.»

Τὰς λέξεις ταύτας ἀκούσας ὁ ἐπ' ὀνόματι τῶν Πρασίνων λαλῶν λαμβάνει ἄλλον τόνον καὶ περιεργότατος διάλογος συνάπτεται μεταξύ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῶν Βενέτων καὶ τῶν Πρασίνων, οἵτινες δὲν βραδύνουσιν νὰ ἐπεμβῶσιν εἰς τὴν ἐριδᾶ. Αἱ δουλοπρεπεῖς ἐκφράσεις ἀναμιγνύονται μὲ τοὺς ὀνειδισμούς, αἱ ὀργίλαι κραυγαὶ μὲ τοὺς εἰρωνικοὺς ἀστεϊσμούς, αἱ ἐπικλήσεις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ μὲ τὰς φοβερωτάτας βλασφημίας.

Λέγουσιν οἱ Πράσινοι :

— Ὁ πλεονεκτῶν με, Τρισαύγουστε, εἰς τὰ τσαγγάρια εὐρίσκεται. Μανδάτωρ. — Οὐδεὶς ἡμᾶς ἀδικεῖ.

Πράσινοι. — Εἰς καὶ μόνος ἀδικεῖ με, Θεοτόκε, μὴ ἀνακεφαλῆσαι. Μανδάτωρ. — Τίς ἔστιν ἐκεῖνος ; οὐκ οἶδαμεν.

Πράσινοι. — Σὺ μόνος οἶδας, Τρισαύγουστε, τίς πλεονεκτεῖ με σήμερον.

Μανδάτωρ. — Εἴ τις ἂν ἔστιν, οὐκ οἶδαμεν.

Πράσινοι. — Καλοπόδιος ὁ σπαθάριος, ἀδικεῖ με, δέσποτα πάντων.

Μανδάτωρ. — Οὐκ ἔχει πρᾶγμα Καλοπόδιος.

Πράσινοι. — Εἴ τίς ποτέ ἔστιν, τὸν μόνον ποιήσει τοῦ Ἰούδα. Ὁ Θεός ἀνταπεδώσει αὐτῷ ἀδικουντί με διὰ τάχους.

Μανδάτωρ. — Ἠσυχάσετε, Ἰουδαῖοι, Μανιχαῖοι καὶ Σαμαρεῖται.

Πράσινοι. — Ἰουδαίους καὶ Σαμαρείτας ἀποκαλεῖς ; Ἡ Θεοτόκος μετὰ ὅλων.

Μανδάτωρ. — Ἔως πότε ἑαυτοὺς καταρᾶσθε ; Ὅντως εἰ μὴ ἡσυχάσητε, ἀποκεφαλίζω ὑμᾶς.

Πράσινοι. — Καὶ εἴ τι ἂν εἴπωμεν θλιβόμενοι, μὴ ἀγανακτῆσαι τὸ κράτος σου· τὸ γὰρ θεῖον πάντων ἀνέχεται. Λόγον ἔχοντες, αὐτοκράτωρ, ὀνομάζομεν ἄρτι πάντα. Ποῦ ἔστιν οὐκ οἶδαμεν οὐδὲ τὸ Παλάτιον, Τρισαύγουστε, οὐδὲ πολιτείας κατὰστασις.

Μανδάτωρ. — Ἐκαστος ἐλεύθερος, ὅπου ἐθέλει, ἀκινδύνως δημοσιεύει.

Πράσινοι. — Καὶ θαρρῶ ἐλευθερίας καὶ ἐμφανίσαι οὐ συγχωροῦμαι. Καὶ εἴαν ἔστιν ἐλεύθερος, ἔχει δὲ Πρασίνων ὑπόληψιν, πάντως εἰς φανερόν κολλάζεται.

Μανδάτωρ. — Ἐτοιμοθάνατοι, οὐδὲ τῶν ψυχῶν ὑμῶν φείδεσθε.

Πράσινοι. — Ἐπαρθήτω τὸ χρῶμα τοῦτο. Καὶ ἡ δίκη οὐ χρηματίζει. Ἄνες τὸ φονεύεσθαι καὶ ἄφες κολαζόμεθα. Ἴδε, πηγὴ βρύουσα καὶ ὅσους θέλεις κόλαζε. Ἀληθῶς δύο ταῦτα οὐ φέρει ἀνθρωπίνη φύσις· εἴθε Σαββάτιος μὴ ἐγεννήθη, ἵνα μὴ ἔσχεν υἱὸν φονέα ! (Σαββάτιος δὲ ἦτο ὁ πατήρ τοῦ Ἰουστινιανοῦ).

Τότε παρεμβαίνουν οἱ Βένετοι λέγοντες.

— Τοὺς φονεῖς ὅλου τοῦ σταδίου ὑμεῖς μόνοι ἔχετε.

Πράσινοι. — Πότε οὐ σφάζεις καὶ ἀποδημεῖς ;

Βένετοι. — Σὺ δὲ σφάζεις καὶ διακενεῖς. Τοὺς φονεῖς γὰρ τοῦ σταδίου ὑμεῖς μόνοι ἔχετε.

Πράσινοι. — Δέσποτα Ἰουστινιανέ, αὐτοὶ παρακαλοῦσι καὶ οὐδεὶς αὐτοὺς φονεύει. Νοήσῃ ὁ μὴ θέλων. Τὸν ξυλοπώλην τὸν εἰς τὸ ζεῦγμα τίς ἐφόνευσεν, αὐτοκράτωρ ;

Μανδάτωρ. — Ὑμεῖς αὐτὸν ἐφονεύσατε.

Πράσινοι. — Τὸν υἱὸν τοῦ Ἐπαγάθου τίς ἐφόνευσεν, αὐτοκράτωρ ;

Μανδάτωρ. — Καὶ αὐτὸν ὑμεῖς ἐφονεύσατε καὶ τοὺς Βενέτους πλέκετε.

Πράσινοι. — Ἄρτι Κύριε ἐλέησεν τυραννεῖται ἡ ἀλήθεια. Ἦθελον ἀντιθάλαι τοῖς λέγουσιν, ἐκ Θεοῦ διοικεῖσθαι τὰ πράγματα. Πόθεν αὕτη ἡ δυστυχία !

Μανδάτωρ. — Βλάσφημοι καὶ θεοχολοῖ, ἕως πότε οὐχ ἡσυχάζετε ;

Οἱ Πράσινοι ἐγείρονται κρίζοντες : Ἀνασκαφήτω τὰ ὀστέα τῶν θεωρούντων ! Καὶ ἀφ' οὗ ἐξέφεραν τὴν ὕβριν ταύτην κατέλιπον πάντες τὸν Ἰππόδρομον<sup>1</sup>

Ἦτο αὕτη ἡ μέγιστη τῶν προσβολῶν κατὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς μεγαλειότητος. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπιστρέφει ἄμέσως εἰς τὰ ἀνάκτορά του, οἱ δὲ Βένετοι ἀπέρχονται καὶ αὐτοί. Ἦτο τότε περίπου μεσημβρία. Ὁ ἑπαρχὸς Εὐδαίμων ἐξοργισθεὶς ἐκ τῆς συμβάσεως εἰς τὸν Ἰππόδρομον σκηνῆς καὶ φοβούμενος νὰ φέρῃ τὴν εὐθύνην αὐτῆς, θέλει νὰ ἐφαρμόσῃ παραδειγματικὴν τιμωρίαν, πρὸ πάντων δὲ νὰ ἐπιδείξῃ ζήλον. Κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ συλλαμβάνονται τρεῖς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ὑποπτοὶ ἐπὶ τῇ δολοφονίᾳ τοῦ ξυλοπώλου καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἐπαγάθου, δικάζονται δὲ συνοπτικῶς τῷ τρόπῳ καὶ καταδικάζονται εἰς θάνατον. Στρατιῶται ἄγουσιν αὐτοὺς εἰς τὸ παλαιὸν Βυζάντιον, εἰς τὴν πλατεῖαν τῶν θανατικῶν ἐκτελέσεων. Ἐνώπιον τοῦ πλήθους, τὸ ὅποιον μόλις δύναται νὰ συγκρατήσῃ τὴν ὀργὴν του, ὁ δήμιος ἀπαγχονίζει τὸν πρῶτον κατάδικον· ἀλλὰ τὸ σχοινίον θραύεται ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ δευτέρου. Τὸ πλῆθος χειροκροτεῖ, ἐπιπίπτει κατὰ τῶν φρουρῶν, ἀπελευθερώνει τὸν ἀπαγχονιζόμενον καθὼς καὶ τὸν τρίτον κατάδικον. Τοὺς θέτουσιν εἰς λέρβον, ἥτις τοὺς ἀποβιβάζει εἰς τὴν ἀντίπεραν ὄχθην τοῦ Βοσπόρου, ἔνθα εὐρίσκουσιν ἄσυλον ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγίου Λαυρεντίου<sup>2</sup>.

Ἐκ τῶν δύο καταδίκων ὁ εἰς ἀνῆκεν εἰς τὴν φάτριν τῶν Βενέτων καὶ ὁ ἕτερος εἰς τὴν τῶν Πρασίνων. Βένετοι καὶ Πράσινοι, τὴν πρώτην ἀκόμη ἐχθροὶ κεκηρυγμένοι, συμμαχοῦσιν. Καίτοι εἶνε νύξ, πλῆθος βορυβῶδες με-

<sup>1</sup> Θεοφάνης 155 — 156. Πασχάλιον Χρονικὸν σ. 136 — 137.

<sup>2</sup> Προκόπιος, περὶ Περσ. πολέμ. Α' 24. Μαλάλας σ. 474. Θεοφάνης σ. 157.

ταβαίνει πρὸ τῶν ἀνακτόρων ὅπως ζητήσῃ τὴν χάριν τῶν καταδίκων. Ὁ αὐτοκράτωρ ὁμῶς δὲν ἐμφανίζεται καὶ τότε ὁ ὄχλος συναθροίζεται ἀπειλητικὸς πρὸ τοῦ μεγάρου τοῦ ἐπάρχου Εὐδαίμονος. Οὗτος διατάσσει τοὺς φρουροὺς τοῦ νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τοῦ πλήθους, τότε δὲ συνάπτεται μάχη· οἱ στρατιῶται κρυσργοῦνται καὶ πυρπολεῖται τὸ μέγαρον τοῦ ἐπάρχου. Αἱ φλόγες ἐξαπτόμεναι ὑπὸ τοῦ ἀνέμου μεταδίδονται εἰς τὰ παρακειμένας οἰκίας. Οἱ στασιασταὶ τρέχουσιν εἰς τὰς φυλακάς, συντρίβουσι τὰς θύρας καὶ ἀπελευθερώνουσι τοὺς κρατούμενους κακούργους. Οἱ φαῦλοι οὗτοι ἐκτρέπονται εἰς τὴν λεηλασίαν καὶ τὸν ἐμπρησμόν κραυγάζοντες Νίκα! Νίκα! τὴν κραυγὴν ἣν παρεδέχθησαν ὡς σύνθημα οἱ στασιασταί.<sup>1</sup>

Τὴν ἐπαύριον 14 Ἰανουαρίου ὁ πολυάριθμος ὄχλος ἐπολιόρκει τὰς πύλας τῶν ἀνακτόρων. Δύο αὐλικοὶ ἐπιχειροῦσι νὰ συνθηκολογήσωσι μετὰ τῶν στασιαστῶν, ἀλλὰ μυρία φωναὶ κράζουσι: «Τὸν Τριβωνιανόν! τὸν Ἰωάννην! τὸν Καππαδόκην! τὸν Εὐδαίμονα! τὸν Καλοπόδιον!» Ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅπως καθησυχάσῃ τὸν λαὸν ὁ Ἰουστινιανὸς καθαιρεῖ τοὺς τέσσαρας τούτους λειτουργούς, καὶ προκηρύσσει ἀμέσως τὰ ὀνόματα τεσσάρων ἀντικαταστατῶν αὐτῶν. Ἀλλὰ μάταια! εἰσιν αἱ προσπάθειαι τῆς ἐπτοημένης ἐξουσίας. Ἡ στάσις ἔχει μετατραπῇ εἰς ἐπανάστασιν. Δὲν πρόκειται πλέον περὶ τῶν ὀργάνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. Αἱ παραχωρήσεις τοῦ δὲν ἀφοπλίζουν τὸ ἐμμανὲς πλήθος.<sup>2</sup>

Τὴν 15 Ἰανουαρίου ὁ Ἰουστινιανὸς, ὅστις διστάζει ἀκόμη περὶ τῶν ληπτέων μέτρων, διατάσσει νὰ κατασταλῇ ἡ ἐπανάστασις διὰ τῆς βίας. Οἱ Ἑρουλοὶ τοῦ Μούνδου, στράτευμα πιστὸν ἐν ᾧ οὐκ ὀχλαγωγία ὅπως πάντα τὰ μισθοφορικά, ἀλλ' ἄγριον καὶ θηριῶδες ἐξέρχεται ἐκ τῶν ἀνακτόρων καὶ ἐφορμᾷ κατὰ τῶν στασιαστῶν. Ἐν τῇ ζέσει τῆς μάχης οἱ βάρβαροι ἀνατρέπουσι τοὺς ἱερεῖς τοὺς κομίζοντας ἅγια λείψανα καὶ ἐπεμβάντας ὅπως διαχωρίσωσι τοὺς διαμαχομένους. Ὁ λαὸς ἐξανίσταται κατὰ τῆς ἱεροσυλίας· αἱ γυναῖκες καὶ οἱ φιλήσυχοι πολῖται, οἵτινες ἕως τότε εἶχον μένει οὐδέτεροι, συντάσσονται μετὰ τῶν στασιαστῶν. Ἀπὸ τῶν παραθύρων καὶ τῶν ὑπερώων χάλαζα κεράμων καὶ λίθων καὶ σκευῶν καὶ δαυλῶν ἀνημμένων πίπτει ἐπὶ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Μούνδου, οἵτινες ἀναγκάζονται ν' ἀποσυρθῶσιν ἐν ἄταξι εἰς τ' ἀνάκτορα.<sup>3</sup>

Τὰς δύο ἐπομένους ἡμέρας 16 καὶ 17 Ἰανουαρίου τὸ πῦρ νέας ποιεῖται καταστροφάς, οἱ δὲ στασιασταὶ νέα θύματα. Σφάζουσι καὶ ῥίπτουσιν εἰς τὸν Βόσπορον πάντας τοὺς ὑπόπτους ὡς ὁπαδοὺς τοῦ αὐτοκράτορος. Πυρπολοῦσι τὴν συνοικίαν τῶν χρυσοχῶν, ἀφοῦ διήρπασαν τὰς οἰκίας. Οἱ πλούσιοι με-

<sup>1</sup> Προκόπιος, περὶ Περσ. Πολέμ. Α'. 24. Μαλάλας σ. 474. Θεοφάνης, σ. 157.

<sup>2</sup> Προκόπιος Περὶ Περσ. Πολ. Α'. 24. Θεοφάνης σ. 157.

<sup>3</sup> Μαλάλας σ. 475. Θεοφάνης σ. 157.

ταναστεύουσιν ἄθροοι καὶ καταφεύγουσιν εἰς τὴν ἀσιατικὴν ὄχθην. Ἔσται πολλαὶ πυρκαϊᾶς λάμπουσιν εἰς ἅλα τὰ σημεῖα τῆς πόλεως. Αἱ φλόγες ἀναλίσκουσι χιλιάδας οἰκιῶν καὶ κτιρίων, τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, τὴν Ἀγίαν Εἰρήνην, τὴν Ἀγίαν Θεοδώραν, τὸν Ἅγιον Ἀκυλῖνον, τὰ λουτρά τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὸ Ὀκτάγωνον, τὰς θερμὰς τοῦ Ζευξίππου μεθ' ὅλων τῶν ἀγαλμάτων, τὸ ἄσυλον τοῦ Εὐδόλου, τὴν δημόσιον στοάν, τὸ μέγα νοσοκομεῖον, ἀντηχοῦν ἐκ φοβερῶν αἰμωγῶν<sup>1</sup>.

Τὴν 18 Ἰανουαρίου, ἕκτην ἡμέραν τῆς στάσεως ὁ εὐνοῦχος Ναρσῆς, κατόρθωσε νὰ ἐξαγοράσῃ πινὰς τῶν Βενέτων, ὅπως ἐπιφέρῃ πάλιν τὴν διαίρεσιν μεταξὺ τῶν στασιαστῶν. Ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς ἐνόμισεν ὅτι ἡ ἐμφάνις τοῦ καὶ ἡ περὶ ἀμνηστίας ὑπόσχεσις θὰ κατεπράυνε τὸν ἐξεγερθέντα λαόν. Τὸ πλῆθος εἶχε συνέλθει εἰς θορυβώδη ὁμήγυριν ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ. Αἶφνης ὁ αὐτοκράτωρ περιστοιχιζόμενος ὑπὸ πολυαρίθμων φρουρῶν ἐφάνη εἰς τὸ θεωρεῖον, κρατῶν εἰς χεῖρας τὸ Εὐαγγέλιον :

— « Ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ταύτου βιβλίου, εἶπε μεγαλοφώνως, ὁμνῶ ὅτι σὰς συχωρῶ διὰ τὴν γενομένην πρὸς ἐμὲ ὕβριν. Οὐδεὶς ὑμῶν θὰ ἐνοχλήθῃ ἢ θὰ καταδιωχθῇ, ἂν ἐπανέλθῃτε εἰς ὑπακοήν. » Ἐξακολουθῶν δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐταπείνωσε τὸ αὐτοκρατορικὸν μεγαλεῖον μέχρι τοῦ νὰ εἴπῃ : « Ἐγὼ εἶμαι ὁ μόνος ἐνοχος. Σεῖς εἰσθε ἄθωοι. Τὰ ἁμαρτήματά μου ἐπ' ἐνεγκον τὴν συμφορὰν ταύτην, διότι αὐτὰ μὲ ἀπέτρεψαν ἀπὸ τοῦ νὰ ἀκροασθῶ τὰ λίαν εὐλόγα παράπονά σας. »

Μετὰ τὰς λέξεις τούτας ἠκούσθησάν τινες ἐντὸς τοῦ πλῆθους κραυγαί : « Νίκη εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν καὶ εἰς τὴν σύζυγόν του Αὐγούστην Θεοδώραν ! » ἀλλὰ πάραυτα ἀπεπνίγησαν ὑπὸ ἀποδοκιμασιῶν καὶ ἀπειλῶν καὶ ἔμμανῶν κραυγῶν : « — Ψεύδεται γαῖδαρε ! — Ἀποθανήτω ὁ βλάσφημος ! — Ἀποθανήτω ὁ δολερόνος ! » Καίτοι δὲ ἡ εἰς τὸ θεωρεῖον ἄνοδος ἦτο σχεδὸν ἀδύνατος, οὐχ' ἦττον ὁ Ἰουστινιανὸς ἐσπευσμένως ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Ἀνάκτορα.<sup>2</sup>

Τότε ὁ λαὸς ἐπειγόμενος ν' ἀποκτήσῃ νέον δεσπότην, ἐπορεύθη εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Ὑπατίου, ἀνεψιοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου. Εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ Ὑπατίου συγκροτεῖται πάλιν μεταξὺ τῆς φιλοδοξίας καὶ τοῦ φόβου. Αὐτὸς διατάζει, μάλιστα ὅμως ἡ σύζυγός του διαμαρτύρεται θρηνοῦσα ὅτι ἄγουσιν αὐτὸν εἰς θάνατον οἱ στασιασταὶ τὸν παρασύρουσι διὰ τῆς βίας, καθὼς καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Πομπήϊον. Ἡ πομπὴ σταματᾷ εἰς τὸν Φόρον τοῦ Κωνσταντίνου ἀνυψοῦσι τὸν Ὑπάτιον ἐπὶ ἀσπίδος καὶ ἀναγορεύουσιν αὐτὸν αὐτοκράτορα. Ἐλλείψει διαδήματος περιβάλλουσι τὸ μέτωπόν του διὰ

<sup>1</sup> Προκόπιος, *Περὶ Περσ. Πολ.* Α', 24 Πασχάλιον Χρονικόν, σ. 337—338. Θεοφάνης, σ. 157.

<sup>2</sup> Μαλάλας σ. 475. Πασχάλιον χρονικόν σ. 338.

χρυσού περιδεραίου. Τὸ πλῆθος θέλει νὰ βαδίσῃ ἀμέσως κατὰ τοῦ ἀνακτόρου διὰ νὰ ἐξοφλήσῃ τὴν μετὰ τοῦ ἐκπτώτου τυράννου διαφορὰν του. Ἀλλὰ συγκλητικὸς τις, διότι πολλοὶ ἄρχοντες ἐνείχοντο εἰς τὴν στάσιν, τὸ ἀποτρέπει λέγων : « Ἄς ἀναμείνωμεν, διότι δὲν ἔχομεν ὅπλα. Ἄλλως τε ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν διανοεῖται νὰ μᾶς προσβάλῃ. Μετ' ὀλίγον θὰ εἶνε πολὺ εὐτυχὴς ἂν ἐυνηθῇ νὰ φύγῃ καὶ σώσει τὴν ζωὴν του. Ἄν δὲν σπεύσωμεν νὰ πολεμήσωμεν, θὰ νικήσωμεν ἀμαχητεί. » Ἡ γνώμη αὕτη γίνεται δεκτὴ, ὅπως ἐξακολουθήσῃ δὲ ἡ παρωδία τῆς στέψεως, μεταβαίνουνσιν εἰς τὸν Ἰππόδρομον, ὃ δὲ Ὑπάτιος ἀνυψωθείς ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ θεωρείου δέχεται τὰς ἐνδείξεις τοῦ σεβασμοῦ τῶν νέων αὐτοῦ ὑπηκόων. \*

Ἐν τοσούτῳ ἐντὸς τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Τρικόγχου, ὁ Ἰουστινιανὸς διατελεῖ εἰς θανάσιμον ἀγωνίαν. Παραχωρήσεις, ἀντίστασιν, ἀπειλὰς, τιμωρίας, ὑποσχέσεις, συγγνώμην, διαβουκολήσεις, ἐξευτελισμούς, τὰ πάντα μετεχειρίσθη καὶ οὐδὲν ἐπέτυχεν. Ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Χαλκῆς αἱ φλόγες περικυκλώνουσι τὰ ἀνάκτορα· ἀπὸ τοῦ Ἰπποδρόμου ἀκούει τὰς κατ' αὐτοῦ κραυγὰς τοῦ θανάτου καὶ τὰς ἐπευφημίας, δι' ὧν χαιρετίζεται ὁ διάδοχός του. Διαρπάζεται τὸ ὅπλοστάσιον καὶ αἱ στασιασταὶ ἐξοπλίζονται. Τὸ μόνον προτείχισμα τὸ ἀποχωρίζον τὸν Ἰουστινιανὸν ἀπὸ τοῦ μανιώδους πλῆθους εἶνε ἡ χαλκῇ θύρα τοῦ Καθίσματος. Κατὰ λαοῦ ὀλοκλήρου τί ἀπομένει πρὸς ἄμυναν ; χίλιοι παλαιοὶ στρατιῶται τοῦ Βελισαρίου καὶ δισχίλιοι βάρβαροι τοῦ Μούνδου \*. Καθόσον δ' ἄφρατ' εἰς τὴν σωματοφυλακὴν του, τοὺς δομestίλους καὶ τοὺς κουβικουλαρίους, στρατιώτας τῶν προθαλάμων καὶ τῶν παρατάξεων, εὐδελίαν εἶχε πεποιθήσιν περὶ τῆς πίστεώς της. Ὁ Ἰουστινιανὸς ὅστις ὑπῆρξε κατακτητὴς δι' ἄλλοτρίου ξίφους, οὐδέποτε ἔσχε στρατιωτικὸν θάρρος. Ἀλλὰ καὶ τὸ πολιτικὸν θάρρος ἔλειπεν ἐξ αὐτοῦ καὶ ἔβλεπεν ἤδη ἑαυτὸν ἡμιθανῆ, ἀγόμενον εἰς θάνατον ὡς τὸν Βιτέλλιον, αἰκίζόμενον ἐνταυτῷ καὶ ἐμπαιζόμενον.

Συνεκάλεσεν εἰς ὑστατον συμβούλιον τοὺς ὑπουργοὺς του, τοὺς οἰκείους τε, τοὺς στρατηγοὺς του, καὶ τοὺς ἀπομείναντας αὐτῷ πιστοὺς ὀλίγους συγκλητικοὺς καὶ πατρικούς. Προσεκλήθη ἕκαστος νὰ εἴπῃ τὴν γνώμην του ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς συζύγου του. Ἀλλ' ἡ ἀποθάρρυνσις ἔχει κυριεύσει καὶ τοὺς μᾶλλον εὐσταθεῖς. Διὸ ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ζητεῖ νὰ τὸν συμβουλευσῶσιν. Ζητεῖ μόνον νὰ ἐγκρίνωσι τὴν τελευταίαν ἀπομείνανσαν αὐτῷ ιδέαν, τὴν φυγὴν. Ἀπὸ τριῶν ἤδη ἡμερῶν τὸ πλοῖον ἐν ᾧ ἐφορτώθησαν ὅλα τὰ πλούτη τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θησαυροφυλακείου εἶνε ἡγκυροβολιμένον πλησίον τῶν κήπων. Ὁ Ἰουστινιανὸς θὰ ἐπιβίβασθῇ εἰς αὐτὸ μετὰ

\* Προκόπιος, Περὶ Περσ. πολ. 1, 14. Μαλάλας β. 475. Πασχάλιον Χρονικόν, σ. 338. Ζωναρᾶς, ΙΔ', 6.

\* Προκόπιος, Περὶ Περσ. πολ. Α', 14. Θεοφάνης. σ. 158.

τῆς αὐτοκρατείας· ὁ Βελισάριος δὲ καὶ οἱ τρισχίλιοι στρατιῶται θὰ προσπαθήσωσιν ἂν δυνηθῶσι νὰ καταβάλωσιν τὴν στάσιν. Ἐάν ἤθελε παραδεχθῇ τὴν γνώμην ταύτην ὁ αὐτοκράτωρ, θὰ ἔσωζε μὲν τὴν ζωὴν, ἀλλὰ θὰ ἔχανε τὸν θρόνον. Μὲ τὸσον ὀλίγον στρατὸν ὁ Βελισάριος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐσχάτην ἀπόπειραν, εἰμὴ ἐμψυχούμενος ὑπὸ τῆς παρουσίας τοῦ αὐτοκράτορος καὶ εὐρισκόμενος εἰς τὴν ἀνάγκην ἢ ν' ἀπολεσθῇ ἢ νὰ τὸν σώσῃ. Πάντες ἐν τούτοις οἱ παρεστῶτες, καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Βελισάριος καὶ ὁ Μοῦνδος ἐπιδοκιμάζουσι τὸ σχέδιον τοῦ Ἰουστινιανοῦ<sup>1</sup>.

Ἡ Θεοδώρα ἕως τότε δὲν εἶχεν ὁμιλήσει ποσῶς. Αἰφνης ἀγανακτοῦσα διὰ τὴν ἀνανδρίαν τοῦ συζύγου της καὶ τὴν ὀλιγοψυχίαν τῶν ἀξιωματικῶν του, ἀπήγγειλε τὰ ἑξῆς : «Καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἀπέμενεν ἄλλο μέσον σωτηρίας εἰμὴ ἡ φυγή, ἐγὼ δὲν θ' ἀπεφάσιζα νὰ φύγω. Μήπως πάντες ἐκ γενετῆς δὲν εἴμεθα προωρισμένοι νὰ ἀποθάνωμεν ; Ἀλλ' ἐκεῖνος ὅστις φέρει στέμμα δὲν πρέπει νὰ ἐπιζῇ μετὰ τὴν ἀπώλειαν αὐτοῦ. Παρακαλῶ τὸν Θεὸν νὰ μὴ μὲ ἰδῶσιν οὐδ' ἐπὶ μίαν ἡμέραν ζῶσαν ἄνευ τῆς βασιλικῆς πορφύρας. Ἄς σθεσθῇ τὸ φῶς δι' ἐμέ, ἂν πρόκειται νὰ μὴ μὲ ἀποκαλῶσι πλέον αὐτοκράτειραν. Σὺ, αὐτοκράτωρ, ἐὰν θέλῃς νὰ φύγῃς, ἔχεις τοὺς θησαυροὺς σου, τὸ πλοῖον εἶνε ἑτοιμον καὶ ἡ θάλασσα ἐλευθέρα· φοβοῦ ὅμως μήπως ἡ πρὸς τὴν ζωὴν ἀγάπη σὲ παρασύρῃ εἰς ἀθλίαν ἐξορίαν καὶ εἰς θάνατον ἐπ' ἀσχυντον. Εἰς ἐμέ ἀρέσκει τὸ παλαιὸν λαγίον : καλὸν ἐντάφιον ἢ βασιλεία ἐστίν.<sup>2</sup>»

Ἡ ἀνδρική εὐγλωττία τῆς Θεοδώρας ἐξάπτει τὸ θάρος καὶ ἐμψυχώνει τὰς καρδίας. Ὁ Βελισάριος ἀνακτᾷ τὴν στρατηγικὴν του ὀξύδερκεαν. Οἱ στασιασταὶ εὐρίσκονται κεκλεισμένοι ἐντὸς τοῦ Ἰπποδρόμου ὡς ἐντὸς φρουρίου· ἐκεῖ θὰ εἶνε ὁ τάφος των. Πορφύρα τοῦ Ὑπατίου ἔσται τὸ αἷμα τῶν ὀπαδῶν του. Τρισχίλιοι ἄνδρες πιστοὶ Ἑρουλοὶ τοῦ Μοῦνδου καὶ παλαιοὶ στρατιῶται τοῦ Βελισαρίου περιζωννύουσι τὸν Ἰππόδρομον. Τινὲς ἐξ αὐτῶν καταλαμβάνουσι τὰς ἐξόδους· ἕτεροι διὰ τῶν ἐσωτερικῶν κλιμάκων ἀνέρχονται εἰς τοὺς διαδρόμους τοὺς ὑπερέχοντας τῶν σειρῶν τῶν βαθμίδων. Ἀπὸ τῆς δεσποζούσης ταύτης θέσεως ρίπτουσι βροχηδὸν βέλη κατὰ τῶν ἐν τῷ κονίστρῳ συνωστιζομένων ὀπαδῶν τοῦ Ὑπατίου. Οἱ πολμηρότεροι τῶν στασιαστῶν ἐπιχειροῦσι πολλάκις ἔφοδον, ἀλλ' ἀποκρούονται πάντοτε. Τὸ πλῆθος θέλει νὰ φύγῃ διὰ τῶν ἐξόδων, ἀλλ' αἱ στενωποὶ αὗται, ἔνθα δέκα ἄνδρες δύνανται ν' ἀντιστῶσιν κατὰ χιλίων, φρουροῦνται ὑπὸ τῶν Ἑρούλων τοῦ Μοῦνδου. Αἱ πρῶται σειραὶ τῶν φυγάδων πίπτουσιν ὑπὸ τὰ ῥόρατα, μάζα δὲ ἐκ νεκρῶν φράσσει ἐκάστην ἐξόδον. Τὸ πλῆθος κατεπτοημένον περιστρέφεται ἐν ἀταξίᾳ ὑπὸ τὴν χάλαζαν τῶν βελῶν, ἕως ὅτου μένει δεσμευμένον

<sup>1</sup> Προκόπιος, *Περὶ Περσ. Πολ.* Α', 14. Πρὸς καὶ Θεοφάνην σ. 158.

<sup>2</sup> Προκόπιος *Περὶ Περσ. Πολ.* Α' 24.

καὶ ἀκίνητοὺν ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ πτωμάτων. Οἱ στρατιῶται τότε κατέρχονται εἰς τὴν κονίστραν καὶ τὰ ξίφη συμπληροῦσι τὸ ἔργον τῶν βελῶν. Ἡ ἐλεεινὴ αὕτη μάχη περατοῦται διὰ σφαγῆς. Τὸ αἷμα ρεεῖ ποταμηγδόν<sup>1</sup>.

Ἡ σφαγὴ διήρκεσε μέχρις ὥρας νυκτός λίαν προκεχωρηκυίας. Μεθυσθέντες ἐκ τοῦ αἵματος οἱ βάρβαροι στρατιῶται ἔσφαζον ὄσους εὕρισκον ἀκόρη ζῶντας. Τὰς ἀκαλόθους ἡμέρας ἐδέχθη νὰ ταφῶσι τριακοντακισχίλιοι νεκροί<sup>2</sup>. Ἐκ τῶν εὕρισκομένων εἰς τὸν Ἰππόδρομον οὐδεὶς διέφυγε τὸν θάνατον ἐκτὸς τοῦ Ὑπατίου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του, ὧν οἱ στρατιῶται ἐφείσθησαν ἐκ σκληρότητος, ὅπως τοὺς σύρωσι δεσμίους εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἰουστινιανοῦ. «Τριστύγουςτε, ἀνέκραζεν, οἱ δυστυχεῖς προσκλίνοντες, ἡμεῖς σοὶ παρέδωκαμεν τοὺς ἐχθρούς σου, διότι κατὰ διαταγὴν ἡμῶν συνήχθησαν εἰς τὸ ἀμφιθέατρον». Ὁ Ἰουστινιανός, ὅστις πλέον δὲν ἐφοβεῖτο καὶ εἶχε ἀποκτήσει τὴν ἀγχίνοιάν του : «Καλῶς, ἀπήντησε μετὰ σκληρᾶς εὐστοχίας ἀλλ' ἀφοῦ εἶχετε τόσον κράτος ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, θὰ ἐπράττετε καλλίτερον ἂν ἠθέλετε τὸ χρησιμοποιεῖσαι πρὶν ἢ ἐμπρήσωσι τὴν πόλιν μου!» Καὶ διέταξε νὰ θανατώσωσι τοὺς δύο ἀνεψιούς τοῦ Ἀναστασίου<sup>3</sup>.

## Η'.

Ὑπαγέρουσα εἰς τὸν Ἰουστινιανόν καὶ τοὺς ἀξιωματικούς του τὰς ἐντόνους ἀποφάσεις τὰς ἐπιβαλλομένας ὑπὸ τῶν περιστάσεων ἡ Θεοδώρα ἐγένετο ἀξία νὰ κατὰλάβῃ εἰς τὸ συμβούλιον τοῦ κράτους τὴν θέσιν, ἣν ἕως τότε ἴσως εἶχε σφετερισθῇ. Ἄν πιστεύσωμεν, ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Προκοπίου, εἰς τὰ αἴσχη τῆς νεότητός της, τοῦλάχιστον ὅμως ὀφείλομεν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ πρῶτην σχοινοβάτις ἠδυνήθη εἰς τὸ ἐξῆς ν' ἀπολαύσῃ ἄνευ αἰσχύνης παντός τοῦ πλούτου, τῶν κολακειῶν καὶ τῶν τιμῶν τῶν ὀφειλομένων πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ τί ἦσαν οἱ σωροὶ ἐκεῖνοι τοῦ χρυσοῦ, τῶν μαργαριτῶν καὶ τῶν τιμαλφῶν λίθων, τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο ἀνάκτορον ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ὁχθῆς, ἐνθα ἡ Θεοδώρα διέτριβε κατὰ τὸ θέρος, αἱ μεγαλοπρεπεῖς θέρμαι, ἐνθα ἀνεπαύετο ἐπὶ πολλὰς ὥρας, τὸ πλῆθος τῶν ἀκολουθῶν καὶ τῶν θεραπόντων; Τί ἦσαν αἱ τιμαὶ τῶν μεγιστάνων τοῦ Κράτους καὶ τῶν ξένων πρέσβεων, οἵτινες δὲν ἐπλησίαζον τὴν αὐτοκράτειραν, εἰμὴ προσκυνοῦντες καὶ ἀσπαζόμενοι τοὺς πόδας της; Τί ἦσαν οἱ ἀνδριάντες οἱ ἀνεγειρόμενοι πρὸς τιμὴν της καὶ αἱ ἔξ πόλεις αἱ φέρουσai τὸ ὄνομά της,

<sup>1</sup> Προκόπιος *Περὶ Περσ. Πολ.* Α' 24 *Πασ. Χρον.* σ. 339. Μαλάλας, σ. 476 Θεοφάνης σ. 158. Ζωναρᾶς ΙΔ' 6.

<sup>2</sup> Τριάκοντα χιλιάδες, κατὰ τὸν Προκόπιον· τριάκοντα πέντε χιλιάδες κατὰ τὸν Μαλάλαν καὶ τὸ Πασχάλιον Χρονικόν, καὶ τεσσαράκοντα κατὰ τὸν Ζωναρᾶν.

<sup>3</sup> Πασχάλιον Χρονικόν, σ. 340. Ἴδε καὶ Προκόπιον, *Περὶ Περ. Πολ.* Α' 24 Μαλάλαν, σ. 476. Θεοφάνην σ. 158. καὶ Ζωναρᾶν, ΙΔ' 6.

ἦτοι Θεοδωρίας, Θεοδώρα, Θεοδωρόπολις ; Τί ἦτο ἡ αὐλή ἐκείνη ἡ ἀποτε-  
λουμένη ἐκ πατρικίων, συγκλητικῶν καὶ μεγιστάνων καὶ ἡ φρουρά ἐκ τε-  
τρακισχιλίων ἀνδρῶν ἡ συνοδεύουσα τὴν Θεοδώραν εἰς τὰς θερμὰς πηγὰς  
τῆς Βιθυνίας, αἱ θριαμβευτικαὶ ἀψίδες αἱ ἐγείρονται κατὰ τὴν διάβασιν τῆς,  
τὰ μέγαρά τὰ οἰκοδομοῦμενα πρὸς ὑποδοχὴν τῆς <sup>1</sup>; Τί ἦσαν πάντες αὐτοὶ  
οἱ θησαυροὶ, ἡ πολυτέλεια καὶ ἡ ἀποθέωσις ἀπέναντι τῆς βασιλικῆς ἰσχύος ;

Ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ἀπέκρυπτεν ὅτι συνεβουλεύετο περὶ πάντων τὴν  
αὐτοκράτειραν· τὸ ἐδημοσίεψε μάλιστα εἰς τοὺς νομούς του, ἔνθα ἀπεκάλει  
τὴν Θεοδώραν «τὴν σεβαστατάτην σύζυγον, ἣν ὁ θεὸς ἐχάρισεν ἡμῖν» <sup>2</sup>.  
Παῦλος ὁ Σιλεντιάριος ἐν τῇ ἀφιερῶσει τοῦ περὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας ποιή-  
ματός του ὑπομνησκει εἰς τὸν Ἰουστινιανόν, ὅτι ἡ ἀποθανοῦσα αὐτοκρά-  
τειρα ὑπῆρξε δι' αὐτὸν «εὐσεβῆς συνεργάτις» <sup>3</sup>. Ὁ Προκόπιος, ὁ Εὐάγριος,  
ὁ Ζωναρᾶς καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων ἐκ συμφώνου λέ-  
γουσιν ὅτι ἡ Θεοδώρα ἦτο οὐ μόνον ἡ σύζυγος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀλλ' αὐ-  
τοκράτειρα κυρίαρχος καὶ ἰσχυρὰ ὅσον καὶ ὁ αὐτοκράτωρ «εἰ μὴ καὶ μάλ-  
λον». Πολυάριθμα γεγονότα ἐπικυροῦσι τὰς μαρτυρίας ταύτας, ἄλλως τε  
δὲ τὸ κράτος παρήκμασε μετὰ τὸν θάνατον τῆς Θεοδώρας. Ὡστε χωρὶς νὰ  
προβῶμεν μέχρι τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ ὑποστηριζομένου ὑπὸ τοῦ Brunet de  
Presles, τοῦ εἰδημονεστάτου περὶ τῶν βυζαντινῶν πραγμάτων, ὅτι  
ἡ Θεοδώρα ἀπῆρξεν ἡ ψυχὴ τῶν συμβουλίων τοῦ αὐτοκράτορος <sup>4</sup>, ὀφείλο-  
μεν οὐχ ἦττον ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὴν γυναῖκα ταύτην σημαντικὸν μέρος  
ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὡς νομοθέτου, ὡς ἐξωραίστου καὶ ὡς κη-  
τακτητοῦ.

Ἡ Θεοδώρα ἥκιστα ἐπιεικὴς πρὸς τοὺς ἀνδρας, ἐφημίζετο διὰ τὴν προ-  
θυμίαν αὐτῆς, τὴν εὐσπλαγχνίαν, τὴν ἀδυναμίαν τῆς μάλιστα πρὸς τὰς  
γυναῖκας <sup>5</sup>. Διὰ τοῦτο εὐχαρίστως ἀνεμίγνυτο εἰς συνοικέσια καὶ εἰς τοὺς  
συμβιβασμοὺς διεστώτων συζύγων. Αὐτὴ ἠνάγκασε τὸν Ἀρτάβανον, διοι-  
κητὴν μιᾶς ἐπαρχίας τῆς Ἀφρικῆς, νὰ συζήσῃ μετὰ τῆς συζύγου του, ὑπε-  
δέχθῃ μετὰ τιμῆς τὰς ἀτυχεῖς θυγατέρας τοῦ Χιλδερίκου, βασιλέως τῶν  
Βανδάλων καὶ ἐφάνη λίαν ἐπιεικὴς πρὸς τὴν Ἀντωνίναν, τὴν σύζυγον τοῦ

<sup>1</sup> Νεαροὶ Η' καὶ ΚΘ', Κώδηξ, Η', 37,3. Προκόπιος, Ἀνέκδοτα Η', Θ', Ι', ΙΓ',  
ΙΘ'. Περὶ Κτισμάτων, ια', Δ', ε', ζ', ε'. Μαλάλας, σ. 480. Θεοφάνης, Γ. 151  
'Αγαθίας Ε', α'.

<sup>2</sup> . . . . et hic quoque participem consilii sumentes eam, quæa Deo data est  
nobis reverendissimam conjugem. (Νεαρὰ Η').

<sup>3</sup> Ἦν ζῶσαν εἶχες εὐσεβῆ συνεργάτιν. (Παῦλος Σιλεντιάριος, Περ. Ἀγ. Σοφ. στιχ.  
461. Ἐκδότης Du Cange.

<sup>4</sup> Brunet de Presles : La Grèce depuis la conquête Romaine. σ. 66.

<sup>5</sup> Προκόπιος, Περὶ Γοτθ. Πολ. Γ'. λχ'. Ἀνέκδοτα, Η', Θ', ΙΖ', καὶ σημειωσ. τοῦ  
Alemanni.

Βελισαρίου<sup>1</sup>. Φαίνεται ὅτι ἡ Θεοδώρα ἐνέπνευσεν εἰς τὸν Τουστινιανὸν πολλοὺς νόμους ἐκδοθέντας ὑπὲρ τῶν γυναικῶν, οἳοί εἰσιν οἱ περὶ διαζυγίου, περὶ ὑποθήκης τῶν γυναικῶν, περὶ ἀναγνωρίσεως τῶν νόθων τέκνων, περὶ ἀπαγωγῆς τῶν μοναζουσῶν, περὶ καταστολῆς τῆς μαστροπείας, οἱ νόμοι οἱ ἀπελευθεροῦντες τὰς ἡθοποιούς ἐκ τῆς διηνεκοῦς δουλείας, οἱ ἐπιτρέποντες εἰς τὰς διαφθορεῖσας νεάνιδας νὰ νυμφεύωνται τὸν διαφθορέα, ἢ ν' ἀπαιτῶσι παρ' αὐτοῦ τὸ τέταρτον τῆς περιουσίας του, οἱ ὑποχρεοῦντες τοὺς ἀξιωματικούς τοῦ κράτους νὰ ὀρίζωσι προῖκα εἰς τὰς συζύγους των, οἱ κανονίζοντες τὰ δικαιώματα τῶν γυναικῶν ἐν ταῖς κληρονομίαις<sup>2</sup>.

Βέβαιον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἡ Θεοδώρα ἀρεσκομένη εἰς τὴν μεγαλοπρέπειαν δὲν ἀπέτρεψεν εἰς τὸν Τουστινιανὸν ἀπὸ τοῦ νὰ καταβάλῃ ὑπερόγκους δαπάνας πρὸς ἀνακαινισμόν τῆς καταστραφείσης ὑπὸ τῶν ἐμπρηστῶν πόλεως. Ἀντὶ νὰ ψυχράνῃ τὸν οἰκοδομικὸν ζήλον τοῦ αὐτοκράτορος, ἀνήγειρεν ἀπεναντίας καὶ αὐτὴ πλεῖστα ὅσα κτίρια. Πολλὰ μνημονεύονται φρούρια καὶ ναοὶ καὶ ὀρφανοτροφεῖα καὶ ἄσυλα καὶ νοσοκομεῖα οἰκοδομηθέντα τῇ διαταγῇ αὐτῆς, ὅπως καὶ ἡ παρὰ τὸν Βόσπορον διάσημος μονὴ τῶν μετανοουσῶν γυναικῶν<sup>3</sup>. Ἐνίοτε ἡ εὐσπλαγχνία τῆς Θεοδώρας προέβαινε μέχρι τυραννίης. Ἡ παράδοσις ἀναφέρει ὅτι τινὲς τῶν γυναικῶν ἐκείνων αἵτινες λυτρωθεῖσαι ἐκ τῆς πορνείας ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείας εἶχον ἐγκλεισθῇ εἰς τὴν Μετάνοϊαν, κατελήφθησαν ὑπὸ τοιαύτης ἀπελπισίας, ὥστε ἐπνίγησαν εἰς τὴν θάλασσαν<sup>4</sup>.

Καὶ δὲν ἀνηγείροντο μόνον εἰς Κωνσταντινούπολιν μέγαρα καὶ ναοί. Τὰ παρὰ τὰ σύνορα τῆς Περσίας, τῆς Συρίας, τῆς Αἰγύπτου, τῆς Κυρηναϊκῆς, τῆς Ἰταλίας, τῆς Νουμιδίας ἀνεγειρόμενα νέα κτίρια μαρτυροῦσι περὶ τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ Τουστινιανοῦ. Πόσα ἑκατομμύρια δαπάνηθέντα! ἢ μᾶλλον πῶς χρυσοὺς μεταβλήθεις διὰ τῆς λαμπροτάτης τῶν μεταμορφώσεων εἰς ἔξοχα μνημεῖα, θαυμαστάς ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος! Ἐν τῷ ψηφιδωτῷ τοῦ Ἀγίου Βιτάλη ἐν Ραβέννῃ ἡ Θεοδώρα εἰκονίζεται μὲ πρόσωπον ἀκτινοστεφές, λάμπουσα ὅλη ἐκ πολυτίμων λίθων καὶ μαργαριτῶν ὡς Βυζαντινὴ παρθένος ἐπὶ χρυσοῦ δαπέδου εἰκονοστασίῳ. Φαίνεται δὲ ἐφορεύουσα ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ συζύγου τῆς εἰς τὴν γέννησιν νέας ἐλληνικῆς τέχνης, ἥτις ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας θ' ἀκτινοβολήσῃ εἰς τὸν κόσμον.

Οἱ δύο μεγάλοι κατακτητικοὶ πόλεμοι τοῦ Τουστινιανοῦ εἶνε ὁ ἐν Ἀ-

<sup>1</sup> Προκόπιος, *Περὶ Γοτθ. Πολ.* I', λα'. *Περὶ Βαρδαλ. Πολ.* B', θ', *Ἀνέκδοτα* I'.

<sup>2</sup> Κώδὴξ A', δ', 33, E', ιζ', 2. Νεαράι, 4, 7, 14, 15, 22, 51, 72, 117, 134, 140 κτλ.

<sup>3</sup> Προκόπιος, *Περὶ Ἐτισματ.* A, θ'. E', γ'. *Ἀνέκδοτα*, 1Z', Θεοφάνης, σ. 158 *Πάτρια Κωνσταντινουπ.* (ἐν Banduri, I, γ', μέρος σ. 47.)

<sup>4</sup> Προκόπιος, *Ἀνέκδοτα*. 1Z'.

φρικῇ καὶ ὁ ἐν Ἰταλίᾳ ἐκ μέρους τῶν Περσῶν ἐπρόκειτο μᾶλλον περὶ προστασίας τῶν ὑπαρχόντων συνόρων ἢ περὶ ἐπεκτάσεως αὐτῶν.

Ἡ Θεοδώρα, φιλόδοξος καὶ τολμηρὰ ἐνήργησε ν' ἀποφασισθῶσιν αἱ κατὰ τῶν Βανδάλων καὶ τῶν Γότθων ἐκστρατεῖαι, αἵτινες ἔμελλον νὰ περιάψωσι τόσῃν στρατιωτικῇν δόξαν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ν' ἀποδώσωσιν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν πάσας σχεδὸν τὰς χώρας ἃς κατεῖχεν ἄλλοτε ἡ Ῥώμη. Τὸ ῥιψοκίνδυνον πνεῦμα, ἴσως δὲ καὶ ἡ φιλοδοξία ὅπως κατισχύσῃ τῶν φοροδεῶν συμβουλῶν Ἰωάννου τοῦ Καππαδόκου, ὃν ἐμίσει καὶ ἡ ἐπιθυμία ὅπως ἐκδικήσῃ τὸν προστατευόμενόν της Χιλδερίκον βασιλέα τῶν Βανδάλων, ἐκθρονισθέντα ὑπὸ τοῦ Γέλιμερ, παρεκίνησαν αὐτὴν νὰ ὑποκινήσῃ τὸν ἐν Ἀφρικῇ πόλεμον<sup>1</sup>. Διὰ τὴν εἰς Ἰταλίαν ἐκστρατείαν εἶχεν ἄλλον λόγον. Ἐσυλλογίζετο ὅτι καθυποτασσομένης τῆς Ῥώμης εἰς τὰ ἔπια της καὶ ἐξαρτωμένου τοῦ Πάπα ἐξ αὐτῆς, ἤθελον θριαμβεύσει αἱ θρησκευτικαὶ αὐτῆς δοξασταί. Μετὰ τὴν ἐναρξιν τῶν πολέμων ἀνευρίσκομεν συχνάκις τὴν παντοδύναμον ἐνέργειαν τῆς Θεοδώρας ἐν ταῖς πρὸς τοὺς πρέσβεις καὶ τοὺς στρατηγούς διαταγαῖς, ἐν ταῖς ἀνακλήσεσι καὶ τοῖς διορισμοῖς, ἐν ταῖς ἀποστολαῖς ἐπικουριῶν καὶ ἐν ταῖς διπλωματικαῖς διαπραγματεύσεσιν. Συναισθάνεται τις ὅτι καὶ ὑποθέσεις διεξάγει ἡ μικρὰ ἐκείνη χεὶρ, ἥτις κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐπαναλήψεως τῶν κατὰ τῆς Περσίας ἐχθροπραξιῶν ἔγραφε τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ζαβεργάνην: «Εἶμαι βεβαία, μετὰ τὴν ἐντολὴν ἣν παρ' ἡμῖν ἐξεπλήρωσας, ὅτι ἐνδιαφέρεσαι περὶ τῶν ἡμετέρων συμφερόντων. Ἐλπίζω, ὅτι θὰ δικαιώσῃς τὴν γνώμην μου ταύτην, πείθων τὸν βασιλέα Χοσρόην νὰ διατεθῇ εἰρηνικῶς πρὸς τὸ ἡμέτερον κράτος. Ἄν τὸ κατορθώσῃς, σοὶ ὑπόσχομαι μεγάλην ἀμοιβὴν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις οὐδέποτε ἀποφασίζει τι χωρὶς νὰ μὲ συμβουλευθῇ<sup>2</sup>».

Ζηλότυπος διὰ τὴν ἐξουσίαν της καὶ βεβαία περὶ τῆς ἰσχύος της ἡ γυνὴ αὕτη δὲν ὑπέμενε νὰ ἀντιτάξῃ τις οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἀντίστασιν εἰς τὰς διαταγὰς της. Πρίσκος ὁ ἐκ Παφλαγονίας, γινόμενος ἐξ ἀπορρήτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχεν ἀποκτήσει τὴν ἀμπιστοσύνην τοῦ κυρίου του, προσεποιεῖτο δὲ ὅτι δὲν ἐξετίμα τὴν Αὐγούσταν εἰμὴ ὡς σύζυγον τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ Θεοδώρα προσεπάθησε πρότερον νὰ διαβάλῃ αὐτὸν εἰς τὸν Ἰουστινιανόν διὰ συκοφαντιῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἐπείθετο, ἡ αὐτοκράτειρα διέταξε νύκτα τινὰ νὰ συλληφθῇ εἰς τὴν οἰκίαν του, νὰ ἐπιβιβασθῇ ἀμέσως πλοῖον ἀποπλέον εἰς Ἀφρικὴν, ὅπου ἄμα τῇ ἀφίξει του ἐκάρη μοναχὸς καὶ δὲν ἠδύνατο τοῦ λοιποῦ νὰ ἐξασκήσῃ οὐδεμίαν πολιτικὴν ὑπηρεσίαν. Ὁ Ἰουστινιανὸς ὅστις δὲν ἠγάπα τὰς ἐριδας, ἰδίως μετὰ τῆς συζύγου του,

<sup>1</sup> Προκόπιος, *Περὶ Βανδ. Πολ.* Α, ι'. *Ἀνέκδοτα*, Β', ΙΖ'. Θεοφάνης σ. 159—160

<sup>2</sup> Προκόπιος, *Ἀνέκδοτα*, Β'.

ὑπεκρίθη ὅτι ἡγνόει τὴν σκανδαλώδη ταύτην παραβίασιν καὶ δὲν ἐβράδυνε νὰ λησμονήσῃ τὸν Πρίσκον<sup>1</sup>.

Ἡ Θεοδώρα ἐμίσει ἐπίσης Ἰωάννην τὸν Καππαδόκην, διορισθέντα μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς στάσεως τοῦ 532 δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἀπέναντι ὅμως ὑποκειμένου τοιαύτης περιωπῆς δὲν ἠδύνατο νὰ μεταχειριθῇ τόσον συνοπτικὴν μέθοδον. Ἀφ' ἐτέρου ὁ Ἰουστινιανὸς ἐκώφευεν εἰς πάσας αὐτῆς τὰς παραστάσεις καὶ τὰς ἱκεσίας καὶ τὰς συκοφαντίας, ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, τοῦθ' ὅπερ εἶνε λίαν ἀμφίβολον, ὅτι ἠδύνατο νὰ συκοφαντηθῇ Ἰωάννης ὁ Καππαδόκης! Ἡ Θεοδώρα τότε ἐπενόησεν ἀποτρόπαιον σκευωρίαν. Ἡ Ἀντωνίνα, ἣν εἶχε καταστήσει εὐπειθῆ αὐτῆς συνένοχον καὶ πάντοτε πρόθυμον, ἔσχε κρυφίαν συνέντευξιν μετὰ Ἰωάννου τοῦ Καππαδόκου. Ὡμίλησεν αὐτῷ περὶ τῶν παραπόνων τοῦ Βελισαρίου κατὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, περὶ τῆς δυσαρρεσκείας τῶν μεγιστάνων καὶ τοῦ λαοῦ καὶ προέτεινεν εἰς τὸν δομέστικον νὰ συμμετάσχη τῆς ἐξυφαινομένης κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος συνωμοσίας. Σαγηνευθεὶς ἐκ τῶν ὑποσχέσεών της καὶ τῶν κολακειῶν ὁ Καππαδόκης ἐδέχθη συνέντευξιν, ἣτις ἔμελλε ν' ἀπολήξῃ εἰς ὀριστικὸν ἀποτέλεσμα, ἐν οἰκίᾳ κειμένη ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Ὁ Ἰουστινιανὸς, ὃν ἐφρόντισαν νὰ προειδοποιήσωσιν, ἔπεμψε τὸν Ναρσῆν καὶ τὸν Μάρκελλον, ἀρχηγὸν τῶν σωματοφυλάκων νὰ παρασταθῶσιν ἀφανεῖς εἰς τὴν συνέντευξιν. Φωραθεὶς ἐπὶ προδοσίᾳ Ἰωάννης ὁ Καππαδόκης, καθηρέθη τῶν ἀξιωματῶν του καὶ ἐξωρίσθη εἰς Ἀφρικὴν, στερηθεὶς δὲ πάσης τῆς περιουσίας του διὰ τῆς δημεύσεως, ἀπέθανεν ἐν ἐσχάτῃ πενίᾳ<sup>2</sup>. Ἡ παγὶς ἦν ἔστησεν αὐτῷ ἡ αὐτοκράτειρα ἦτο μισαρὰ βεβαίως, ἀλλ' ὁ φαῦλος ὑπουργὸς ἦτο ἄξιος πάσης τιμωρίας. Ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἐπένθησε τὸν ἄνδρα, ὅστις διὰ τῆς πλεονεξίας του, τῶν καταπιέσεων καὶ τῶν ἀδικιῶν του εἶχε καταστῇ μισητότατος. Ἡ πτώσις του ὑπῆρξεν ἀπελευθέρωσις καὶ ἂν ἦτο γνωστὸν ὅτι ὠφείλετο αὕτη εἰς τὴν Θεοδώραν, ἡ Αὐγούστα τὴν ἡμέραν ἐκείνην θὰ ἐθεωρήθη ὡς εὐεργέτις.

Ἀλλ' ἡ ὀργὴ τῆς Θεοδώρας ἔσχε δυστυχῶς καὶ ἄλλα θύματα. Ἦτο ἀνηλεὲς πρὸς τοὺς κακῶς ἐννοοῦντας τὰς διαταγὰς της ἢ ἐκτελοῦντας αὐτὰς ἀτελῶς, ὅπως τὰς συμβιδάξωσι μὲ τὰς ἐνίοτε ἐναντίας ὁδηγίας τοῦ αὐτοκράτορος. Τὸ αἷμα τοῦ Καλλινίκου, τοῦ Ἀρσενίου, τοῦ Ρόδωνος, θανατωθέντων τῇ διαταγῇ ἢ τῇ ἐνεργείᾳ της, βοᾷ κατ' αὐτῆς<sup>3</sup>. Καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς κρυφίας θανατικὰς ἐκτελέσεις, ἃς διενήργησε καὶ ἃς ὁ Προκόπιος ἀφηγεῖται αμετὰ τοῦ μίσους ἡλιθίου κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ κ. Ταιν<sup>4</sup>

<sup>1</sup> Προκόπιος, *Ἀνέκδοτα* ΙΓ'. Πρὸβλ. καὶ Μαλάλαν σ. 481.

<sup>2</sup> Προκόπιος, *Περὶ Περσ. Πολ.* Α' 25. *Ἀνέκδοτα*. Β' ΚΕ' ΚΑ'.

<sup>3</sup> Προκόπιος, *Ἀνέκδοτα*, ΙΚ', ΚΕ'. Ἴδε καὶ Βίκτωρα ἐκ Τύννητος, ἐκδ. Migne σ. 954.

<sup>4</sup> H. Taine, *Voyage en Italie*, II, σ. 215.

καὶ τὰς βασάνους καὶ τὰς μαστιγώσεις, ἅτινα ἡ Θεοδώρα ἠρέσκειτο νὰ ἐπιβάλλῃ καὶ νὰ ἐκτελῇ εἰς τὰ ὑπόγεια τῶν ἀνακτόρων, φαίνεται ὅτι αἱ κατηγορίαι αὗται ἀνήκουσιν εἰς τὸν κύκλον ἐκείνων τὰς ὁποίας ὁ κ. Ἐρνέστος Ρενὰν ἀποκαλεῖ «μυθεύματα γραϊδίων τῶν ἐλληνικῶν πόλεων, ἀπιστεύτου μωρίας»<sup>1</sup>.

## Θ'.

Μιμουμένη τὸ παράδειγμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ Θεοδώρα, ὀλίγον προσεῖχε περὶ τὴν χρῆσιν τῶν μέσων καὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀτόμων. Δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τοῦ ὑπηρετοῦντος, ἤρκει μόνον ἡ ἐκδούλευσις νὰ εἴναι καλὴ. Διὰ τοῦτο ἡ αὐτοκράτειρα προσηταιρίσθη τὴν Ἀντωνίναν, τὴν λίαν, περίφημον σύζυγον τοῦ Βελισαρίου. Ὁ μέγας οὗτος στρατηγός, ὅστις καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Βέρβαροι ἐπολέμουν μετὰ πολυαρίθμων στρατιῶν ἐξ ἑκατοντακισχιλίων ἀνδρῶν δὲν ἤθελε ν' ἀντιτάσῃ κατ' αὐτῶν εἰμὴ μικρὰ στρατεύματα ἐκ πειθαρχούντων καὶ ἐμπειροπολέμων στρατιωτῶν καὶ πάντοτε σχεδὸν ἐνίκα, ἐν μόνον ἐκέκτητο ἐλάττωμα ἢ μᾶλλον ἀδυναμίαν, τὸν ἔρωτά του πρὸς γυναῖκα ἀναξίαν. Ἢ Ἀντωνίνα ἦτο θυγάτηρ ἡνιόχου. Καὶ τοῦτο μὲν δὲν ἦτο ὄνειδος, διότι ἀνήγειρον ἀνδριάντας καὶ ἀφιέρουν στίχους εἰς τοὺς νικητὰς αὐτοὺς τοῦ Ἱπποδρόμου· ἀλλ', ὡς λέγουσιν, ἐχρημάτισεν αὕτη ἐταῖρα ὑπῆρξε δὲ σύζυγος μοιχαλὶς<sup>2</sup>. Ἄλλως τε ἡ Ἀντωνίνα αὕτη ἦτο ἐπιτή-

<sup>1</sup> E. Renan, *Essais de morale et de critique*, σ. 275. Ἴδε καὶ Γίββωνα, *Παρακ. τοῦ Ρωμ. Κράτ.* VII, σ. 236. Ἐπίσης πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἐντελῶς ἀνυπόστατος ὁ θρύλος περὶ τῶν ἐνόχων σχέσεων τῆς Θεοδώρας μετὰ τινος Θεοδώρου, ἐραστοῦ τῆς Ἀντωνίνης καὶ ὁ περὶ τοῦ Ἰωάννου, υἱοῦ τῆς Θεοδώρας, μεταβάντος δῆθεν ἐπιτηδὲς ἐξ Ἀραβίας εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἀναγνωρισθῇ παρὰ τῆς μητρὸς του, γενομένης αὐτοκρατείας.

Περὶ τοῦ πρώτου, αἱ ἐκφράσεις τοῦ Προκοπίου (Ἀνέκδοτα Γ') εἰνε πολὺ ἀσφαεῖς. Λέγει ὅτι ἀφοῦ ἠλευθέρωσε τὸν Θεόδωρον τῇ παρακλήσει τῆς Ἀντωνίνας, ἀπένειμεν εἰς τὸν ἄνδρα τοῦτον πᾶσαν εὐνοίαν καὶ εὐεργεσίαν. Πλὴν τὸ τοιοῦτο δὲν εἶνε ἐπαρκές ὅπως κατηγορηθῇ ἡ Θεοδώρα ἐπὶ μοιχείᾳ. Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον δὲ περιστατικόν, ὁ συγγραφεὺς τῶν Ἀνεκδότων φαίνεται ἀντιφάσκων. Ἐν κεφαλαίῳ ΙΖ', λέγει ὅτι ἡ Θεοδώρα ἐνήργησε ὅπως δολοφονηθῇ ὁ υἱὸς τῆς Ἰωάννης, διὰ νὰ μὴ μάθῃ ὁ Ἰουστινιανὸς τὸ ἀπόκρυφον αὐτοῦ τοῦ παρελθόντος βίου τῆς· ἐν δὲ τῷ Δ' κεφαλαίῳ ἀναφέρει ὅτι ἡ αὐτοκράτειρα συνῆψε γάμον μετὰ τοῦ ἐγγονοῦ τῆς, δηλαδὴ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ Ἰωάννου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Βελισαρίου. Πῶς λοιπὸν ἡ Θεοδώρα, ἥτις ὅπως ἀποκρύψῃ ὅτι εἶχεν υἱὸν προέβη μέχρι τῆς δολοφονίας αὐτοῦ, ὡμολόγει ἔπειτα τόσον ἐπισήμως ὅτι εἶχεν ἐγγονόν;

Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ἡ εἰς Βυζάντιον μετάβασις τοῦ υἱοῦ τούτου τῆς Θεοδώρας ἀποτελεῖ τὸ θέμα τῆς Θεοδώρας, τοῦ ὠραίου δραματικοῦ ποιήματος τοῦ κ. Κλέωνος Ραγκαβῆ, ἐνὸς τῶν ἐξόχων συγγραφέων τῆς νεωτέρας ἐλληνικῆς φιλολογίας.

<sup>2</sup> Προκόπιος Ἀνέκδοτα Α' καὶ Ἀλλαχοῦ. Περὶ τῆς Ἀντωνίνης συμβαίνει, ὅτι καὶ περὶ τῆς Θεοδώρας. Μόνα τὰ Ἀνέκδοτα κατηγοροῦσιν αὐτὴν τοῦλάχιστον ὡς πρὸς

είρος περί τὸ ραδιουργεῖν, σύμβουλος ἱκανὴ μάλιστα δὲ καὶ ἀπτόητος πρὸ τοῦ ἐχθροῦ. Συνώδευσεν τὸν Βελισάριον εἰς τὰς ἐκστρατείας καὶ ἐπεκράτει φήμη ὅτι ἔδιδε πρὸς αὐτὸν ὠφελίμους συμβουλὰς<sup>1</sup>.

Ἡ Θεοδώρα κατ' ἀρχὰς εἶχεν ἀποκρούσει τὰς κολακείας τῆς Ἀντωνίνης· ἀκολουθῶς ἐπέδειξεν εἰς αὐτὴν μεγάλην εὐνοίαν, ἐπλήρωσεν αὐτὴν δώρων καὶ ἀπένειμεν αὐτῇ αὐλικὸν ἀξίωμα. Καὶ τοῦτο διότι ἡ τυραννὶς εἶνε πάντοτε φιλύποπτος. Αἱ μεγάλαι στρατιωτικαὶ ἐπιτυχίαι τοῦ Βελισαρίου, ἡ δημοτικότης αὐτοῦ παρὰ τῷ στρατῷ καὶ τῷ λαῷ ἀνησύχουν τοὺς βασιλεῖς. Εἶχεν ἤδη ἀναγορευθῆ Καῖσαρ εἰς βάναισός στρατιώτης, ὁ Ἰουστινὸς δὲν ἠδύνατο τάχα νὰ γίνῃ αὐτοκράτωρ εἰς κατακτητῆς οἶος ὁ Βελισάριος· Ἀφ' ἑτέρου ἡ στέρησις τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ ἦτο ἐπικίνδυνος, διότι ἔπρεπε τότε νὰ λογαριασθῶσι μὲ τοὺς Γότθους, μὲ τοὺς Πέρσας, μὲ τοὺς Βανδάλους, μὲ ὅλους τοὺς ἀπειλοῦντας τὰ σύνορα βαρβάρους. Ἀλλ' ἡ Θεοδώρα ἐπωφελήθη ἐκ τῆς παραδόξου οἰκογενειακῆς καταστάσεως τοῦ οἴκου τοῦ Βελισαρίου, ὅπως εὖρῃ ἐγγύησιν καὶ μέσον συμβιβασμοῦ. Προσηταιρίζομένη τὴν Ἀντωνίναν ἡ Θεοδώρα, προσηταιρίζετο τὸν Βελισάριον καὶ διὰ τοῦ Βελισαρίου εἶχε τὴν Ἀντωνίναν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς. Βοηθοῦσα τὴν σύζυγον ν' ἀποκρύπτῃ τὰς παρεκτροπὰς τῆς, ἀπέκτα τὴν ἀφοσίωσιν τῆς οὔσα δ' ἐν γνώσει τῶν ἀποκρύφων τῆς, ἐξησφάλιζε τὴν πρὸς αὐτὴν πίστιν τῆς<sup>2</sup>. Ἄλλως τε ἡ Θεοδώρα οὐδόλως ἐποιεῖτο κατάχρησιν τῆς ἐξουσίας, ἣν εἶχεν οὕτως ἀποκτήσει ἐπὶ τοῦ Βελισαρίου. Ὁ στρατηγὸς εἶχε πολλάκις ἀπαλλαγὴ τῶν καθηκόντων του διὰ διαφόρους λόγους—ἐνίοτε δὲ ὅπως λάβῃ διοίκησιν σπουδαιότεραν—ἀλλ' αἱ δύο δυσμένειαι εἰς ἃς ὑπέπεσε καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία διήρκεσε πλέον τῶν ὀκτὼ ἐτῶν, ἐπῆλθον ἀμφοτέραι μετὰ τὸν θάνατον τῆς Θεοδώρας. Ἀφοῦ ὁ Ἰουστινιανὸς ἔμεινε μόνος εἰς τὴν ἀρχὴν, ἄλλοι στρατηγοὶ ἀνεπλήρωσαν εἰς τὴν διοίκησιν τῶν στρατευμάτων τὸν λησμονηθέντα Βελισάριον. Ἐδέχθη νὰ φθάσωσιν οἱ βάρβαροι ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διὰ νὰ ἐνθυμηθῇ ὁ αὐτοκράτωρ ὅτι ἔζη ἀκόμη ὁ γηραιὸς στρατηγός.

Ὅτε ὁ Βελισάριος ἐστρατήγει εἰς Περσίαν, ἡ αὐτοκράτειρα, ὡς λέγεται, ἐνήργησε ν' ἀνακληθῇ ἐκ τῆς ἀρχηγίας του. Ἰδοὺ δὲ κατὰ τίνα περίστασιν συνέβη τὸ τοιοῦτο. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο βαρέως ἀσθενής, διεδόθη δὲ

τὰς παρεκτροπὰς τῆς. Εἰς τὰ βιβλία τῶν ἱστοριῶν τοῦ Προκοπίου καὶ εἰς τὰ βυζαντινὰ χρονικά, οὐδὲν ἀπαντᾷ τὸ ἐπικυροῦν τὰς πικρὰς ταύτας διηγήσεις. Ὑπάρχουσιν ὅμως τινὰ γεγονότα, ἅτινα δύνανται ἐν τινι μέτρῳ νὰ συμβιβασθῶσι μὲ τ' ἀναφερόμενα εἰς τ' Ἀνέκδοτα. Διὰ τοῦτο παρατίθεμεν τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Προκοπίου, καίπερ μὴ πιστεύοντες εἰς αὐτοὺς καθ' ὁλοκληρίαν.

<sup>1</sup> Προκόπιος Ἀνέκδοτα Α', Β' περὶ Βανδ. πολ. Α' 13. Γίββων παρ. Ρωμ. Κρατ. Ζ' 350.

<sup>2</sup> Προκόπιος, Ἀνέκδοτα, Α', Β', Γ', Δ', Ε'.

ἡ φήμῃ τοῦ θανάτου του εἰς τὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ στρατὸν. Ὁ Βελισάριος κατηγορήθη ἀληθῶς ἢ ψευδῶς ὡς εἰπὼν ὅτι ὁ στρατὸς δὲν θ' ἀνεγνώριζε τὸν νέον ἡγεμόνα, ὅστις ἤθελεν ἐνθρόνισθαι ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ αὐτοκράτειρα ἥτις ἐφρόνει ἴσως ὅτι ὁ τίτλος αὐτῆς ὡς Αὐγούστης καὶ συμβασιλίσσης θὰ ἐξασφάλιζεν αὐτῇ τὸν θρόνον ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἤθελε μείνει χήρα ἢ τοῦλάχιστον ὅτι θ' ἀπέκειτο αὐτῇ νὰ ὑποδείξῃ τὸν διάδοχον τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ νὰ συμβασιλεύσῃ μετ' αὐτοῦ, προσεβλήθη ἐκ τῶν λόγων τούτων καὶ ἐνήργησε ν' ἀνακληθῇ ὁ Βελισάριος εἰς Βυζάντιον. Ὀλίγας ὁμῶς ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνάκλησίν του, ἐνήργει ν' ἀνατεθῇ αὐτῇ ἡ ἀρχηγία τῶν ἐν Ἰταλίᾳ στρατῶν. Ἀλλ' ὅπως συμφιλίωσεν περισσότερον τὸν Βελισάριον μετὰ τῆς Ἀντωνίνης καὶ ὅπως προσελκύσῃ ἔτι μᾶλλον τὴν ἀφοσίωσιν ταύτης, ἔπεισε τὸν στρατηγόν, ὅτι ἔτυχεν τῆς συγγνώμης αὐτῆς χάρις εἰς τὴν μεσολάβησιν τῆς συζύγου του<sup>1</sup>.

Ὁ Ἅγιος Σάββας, φημιζόμενος διὰ τὰ θαύματά του, ἠρνήθη νὰ δεηθῇ πρὸς τὸν Θεὸν ὅπως χάρισῃ υἱὸν εἰς τὴν Θεοδώραν, διότι, ἔλεγε, δὲν ἠδύνατο νὰ γεννηθῇ ἐξ αὐτῆς παρὰ ἐχθρὸς τῆς Ἐκκλησίας<sup>2</sup>. Ἄν ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ ἁγίου Σάββα ἠδύνατο ν' ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ Θεοδώρα ἦτο ἦτο ἐλευθερόφρων περὶ τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας ἢ τοῦλάχιστον ἐθνικῇ, ὅπως ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός, θὰ ἐθεωρεῖτο τὸ τοιοῦτον σήμερον ἡ ἀρίστη τῶν ὑπὲρ αὐτῆς ἀπολογιῶν. Δυστυχῶς ἡ Θεοδώρα δὲν ἦτο παρὰ αἵρετικὴ καὶ τούτου ἕνεκα ἀπεξενώθη τῆς φιλίας καὶ τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν ὀρθοδόξων. Ἡ αὐτοκράτειρα ἠσπάζετο τὴν αἵρεσιν τοῦ Εὐτυχοῦς, καταδικασθέντος ὑπὸ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου τοῦ 451. Ἡ Θεοδώρα ἦτο μονοφυσίτις καὶ ἐπίστευεν εἰς τὴν μίαν μόνην φύσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ<sup>3</sup>. Κατὰ

<sup>1</sup> Προκόπιος, *Ἀνέκδοτα Δ'*. *Περὶ Περσ. Πολ.* Β', ΚΑ'. Ἐν τῷ περὶ Περσικοῦ πολέμου συγγράμματί του ὁ Προκόπιος δὲν λέγει ὅτι ὁ Βελισάριος ὑπέπεσεν εἰς δυσμένειαν. Ἀναφέρει ἀπλῶς ὅτι ὁ στρατηγὸς ἀνεκλήθη ἐκ Περσίας ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὅπως μεταβῇ καὶ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπου τὰ πράγματα ἔβαινον κακῶς. Ὡστε ἡ δῆθεν αὕτη δυσμένεια ἢ ὀφειλομένη εἰς τὴν Θεοδώραν δύναται νὰ διαμφισβητηθῇ, τοσοῦτον μᾶλλον ὅσοι οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι Θεοφάνης, Κεδρηνός, Ζωναρᾶς, ἀναφέρουσι εἰς τὴν δυσμένειαν εἰς ἣν ὑπέπεσεν ὁ Βελισάριος ἐν ἔτει 563 (μετὰ τὸν θάνατον τῆς Θεοδώρας) καὶ ἥτις εἶνε βεβαιότατη πολλὰς λεπτομερεῖαι, ἅς ὁ Προκόπιος ἐν τοῖς *Ἀνέκδοτοις* ἀποδίδει εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ 542.

<sup>2</sup> Ἐπειδὴ οἱ θρύλοι διασώζονται ἰσχυρογνώμωνως, ἐπαναλαμβάνομεν καὶ ἡμεῖς μετὰ πολλοὺς ἄλλους ὅτι δὲν ἀληθεύει τὸ λεγόμενον ὅτι δῆθεν ὁ Ἰουστινιανός διέταξε νὰ ἐξορυχθῶσιν οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ Βελισαρίου καὶ ὅτι ἠναγκάσθη αὐτὸς νὰ ἐπαίτῃ. Κατὰ τὸ 563 ἡ δυσμένεια τοῦ Βελισαρίου περιορίσθη εἰς εἶδος τι καθαιρέσεως αὐτοῦ καὶ εἰς τὸν κατ' οἶκον περιορισμὸν του.

<sup>3</sup> Κύριλλος ὁ ἐκ Σκυθουπόλεως, ἀναφερ. ἐν τῇ *Ἐκκλ. Ἱστορ.* Ζ', σ. 298.

<sup>4</sup> Προκόπιος, *Ἀνέκδοτα IB'*. Ἰδε. καὶ Βίκτωρα ἐκ Τύνητος, ἔκδ. Migne σ. 954. Νικήρατον I'. *Εὐάγγριον*, Δ, 10, 40.

τόν 5' αἰῶνα ἡ αἵρεσις αὕτη ἐπεκράτει εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τοῦ Κράτους, ἠρίθμει δὲ καὶ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πολυαρίθμους ὁπαδοὺς. Μεταξὺ εὐτυχιανῶν καὶ ὀρθοδόξων ἡ ἔχθρα ἦτο ἐπίσης φλογερὰ ὅσον περὶ τοῦ καὶ ἡ μεταξὺ Βενέτων καὶ Πρασίνων. Ὁ πατὴρ διώκει τὸν υἱόν, λέγει τὸ Πασχάλιον Χρονικόν, καὶ ἡ σύζυγος ἐγκαταλείπει τὸν σύζυγον. Ῥῆξις φοβερὰ καὶ αἱματηρὰ συνέβη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Μετὰ δὲ σεισμόν συμβάντα καὶ θεωρηθέντα ὡς θείαν προειδοποίησιν, ὁ λαὸς ἐστασίασεν ἐν Κωνσταντινουπόλει κράζων : «Καύσατε τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου !»<sup>1</sup>.

Ἡ Θεοδώρα δὲν ἔπαυσε ν' ἀγωνίζηται ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν θρησκευτικῶν τῆς δοξασιῶν· ἀλλ' ὅσον μεγάλως καὶ ἂν ἐπέδρα ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ αὐτοκράτωρ ὅστις κατὰ τὸ γῆράς του ἔμελλε νὰ κατηγορηθῇ ὡς ὑποπεσὼν εἰς αἵρεσιν, ἔμεινε μετὰ τὸν θάνατον τῆς Θεοδώρας ἀκλόνητος ἐν τῇ ὀρθοδοξίᾳ του. Ἀνεφέρετο περὶ πάντων εἰς τὴν ἀπόφασιν τῶν ἐπισκόπων τῆς Ῥώμης. Μετὰ τὴν ἐκλογὴν ἐκάστου νέου Ποντίφικος ἔπεμπεν αὐτῷ τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πίστεώς του, ἐλάμβανε δὲ εἰς ἀπάντησιν τὴν ἀποστολικὴν εὐλογίαν. Διὰ τῶν ῥαδιοουργιῶν αὐτῆς ἡ αὐτοκρατεία κατέρθωσεν ἐνίοτε νὰ διορίσῃ πατριάρχας καὶ ἐπισκόπους πρεσβεύοντας τὰ δόγματα τοῦ Εὐτυχοῦς, τὸν Σεβήρον, τὸν Ἀνθιμον, τὸν Θεοδόσιον, τὸν Ναρσὴν. Ἀλλὰ μετὰ τὰς παραστάσεις τοῦ ποντίφικος δὲν ἐβράδυναν οὗτοι νὰ καταλίπωσι τὴν ἐδραν των<sup>2</sup>.

Ἡ Θεοδώρα ἐξηκολούθησε τὸν ἀγῶνα καὶ συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ ἐνεργήσῃ ἐντὸς αὐτῆς τῆς ἐστίας τῆς ὀρθοδοξίας. Ἡ ὥρα ἦτο κατάλληλος. Ὁ Βελισάριος κατεῖχεν τὴν Ῥώμην καὶ ἡ Ἀντωνίνα εὐρίσκετο μετ' αὐτοῦ. Ὁ στρατηγὸς ὑπεῖκων εἰς τὰς διαταγὰς τῆς αὐτοκρατείας, διαβιβασθείσης αὐτῷ διὰ τῆς Ἀντωνίνας, καθικέτευσε τὸν πάπαν Σίλβεστρον νὰ καταδικάσῃ τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον. Ἄν ἤρνεϊτο νὰ τὸ πράξῃ, ὁ διάδοχός του ἦτο ἤδη ἑτοιμος, διάκονός τις φιλόδοξος ὀνομαζόμενος Βιγίλιος, ὅστις εἶχεν ὑποσχεθῇ ἄλλοτε εἰς τὴν Θεοδώραν ν' ἀκυρώσῃ τὰ συνοδικὰ ψηφίσματα. Ὁ Σίλβεστρος ἀντίστη καὶ καθαιρεσθεὶς ἐξωρίσθη εἰς Λυκίαν. Ὁ Βιγίλιος ἐκλεχθεὶς ἀντ' αὐτοῦ ἤρχισε νὰ ἐκτελῇ τὰς ὑποσχέσεις του πέμπων γράμματα πρὸς τοὺς αἵρετικούς ἐπισκόπους. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν τούτοις μαθὼν τὰ συμβάντα ταῦτα, διέταξε νὰ ἐπανέλθῃ ὁ Σίλβεστρος εἰς Ῥώμην καὶ ν' ἀποκατασταθῇ ἐπὶ τῆς παπικῆς ἐδρας.

Ἀλλ' ὁ νέος πάπας εἰδοποιηθεὶς ἐγκαίρως, συνέλαβε τὸν προκάτοχόν του καὶ περιώρισεν αὐτὸν εἰς τὴν νῆσον Πορτίαν, ὅπου τὸν ἀφῆκε ν' ἀποθάνῃ ἐξ αἰτίας. Ἡ ἱστορία αὐστηρῶς ἠλεγξε τὴν Θεοδώραν διὰ τὴν καθάρσιν τοῦ πάπα Σιλβέστρου· δὲν διένοήθη ὅμως ποσῶς νὰ κατηγορήσῃ τὸν

<sup>1</sup> Πασχάλιον Χρονικόν, σ. 342.

<sup>2</sup> Προκόπιος, Ἀνέκδοτα Γ', ΙΑ', ΙΗ', ΙΔ'. Ἴδε καὶ τὰς σημειώσεις τοῦ Alemani Διβεράτος, Γ'. Βίκτωρ ὁ ἐκ Τύνητος σ. 955.

Βεγλίλιον, ὅστις ἐκάθισεν ἐπὶ δεκαοκτὼ ἔτη εἰς τὴν ἔδραν τοῦ ἁγίου Πέτρου καὶ ὃν ὁ ἄββᾶς Φλερύ ἀποκαλεῖ εὐσεβέστατον ποντίφικα, διότι σχεδὸν τὸν ἐθανάτωσεν <sup>1</sup>.

Ἡ αὐτοκράτειρα Θεοδώρα ἀπεβίωσεν ἐν ἔτει 548 κατὰ μῆνα Ἰούνιον <sup>2</sup> βασιλεύσασα εἴκοσι καὶ ἓν ἔτος. Ἡ μνήμη τῆς ἐδοξάσθη διὰ τῆς ἀνεγέρσεως πολλῶν πόλεων φερωνύμων αὐτῇ, δι' ἀνδριάντων ἰδρυθέντων παρὰ τοῦ λαοῦ, δι' ἐπιγραφῶν τεθεισῶν ἐν τοῖς ναοῖς. Βίκτωρ ὁ ἐκ Τύνητος, ὅστις ἦτο ἀδυσώπητος πρὸς αὐτὴν ὡς αἵρετικὴν καὶ διώκτριαν τοῦ Πάπα, ἔγραψεν ὅτι ὁ καρκίνος ἐξ οὗ προσεβλήθη ἦτο θεία τιμωρία <sup>3</sup>. Ἀλλ' ὁ Θεοφάνης λέγει ὅτι ἀπέθανεν εὐσεβῶς <sup>4</sup>. Παῦλος δὲ ὁ Σιλεντιάριος τὴν κατὰ τάσσει μεταξὺ τῶν ἁγίων <sup>5</sup>.

Ὁ ἔπαινος δὲν εἶνε μόνον ὑπερβολικὸς, ἀλλὰ καὶ ἄστοχος. Διὰ τὸν Ἰουστινιανὸν δὲν ἀπητεῖτο σύζυγος ἁγία καὶ ἐγκαρτεροῦσα, ἀλλὰ γυνὴ ἔχουσα ψυχὴν ἀνδρικήν, μεταδίδουσα εἰς αὐτὸν τὸ σθένος καὶ τὸ θάρρος. Ἡ Θεοδώρα οὐδεμίαν ἐκέκτητο ἀρετὴν ἁγίας· ἐκέκτητο ὅμως πολλὰς ἀρετάς ἡγεμονικάς. Ἀλλ' αἱ ἀρεταὶ τῆς αὐταὶ περὶ τὸ κυβερνᾶν δὲν ἦσαν ἀπηλλαγμέναι τῶν ἐλλείψεων καὶ τῶν ἐλαττωμάτων, ἅτινά εἰσι πολλάκις αἱ συνέπειαι αὐτῶν. Ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτῆς τὴν ἐξώθησεν εἰς τὴν ἀσωτίαν, ἡ ἐπιτηδειότης τῆς εἰς τὸν δόλον, ἡ φιλαρχία τῆς ὑπῆρξε τυραννικὴ καὶ ἡ φιλοδοξία τῆς ἀψήφιστος καὶ ἀνηλεής. Εἶθε ἡ τύχη νὰ φυλάττη τοὺς λαοὺς ἀπὸ τῆς Θεοδώρας, ἀλλ' εἶθε ἐνίοτε νὰ τὴν διδῇ εἰς τὰ Κράτη! Τὴν ἡμέραν τῆς στάσεως τοῦ Νίκα μία γυνὴ ἁγία θὰ ἔφευγε μετὰ τοῦ συζύγου τῆς, ἐκπτώτου τοῦ θρόνου. Ἀλλ' ἡ Θεοδώρα κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὑπέμνησεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα, εἰς τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς στρατηγοὺς τὸ πρῶτον ἐκ τῶν καθηκόντων τοῦ κράτους, τὴν κατὰ τῆς στάσεως ἀντίστασιν.

<sup>1</sup> Ἐκκλ. Ἱστορ. Ζ'. σ. 457.

<sup>2</sup> Προκόπιος, *Περὶ Περσ. πολ.* Β'. 30. Θεοφάνης σ. 191.

<sup>3</sup> Βίκτωρ ἐκ Τύνητος, ἔκδ. Migne σ. 958.

<sup>4</sup> Χρονογραφία, σ. 191.

<sup>5</sup> Ἁγίας Σοφίας Ἐκήρασις, δημ. ὑπὸ Du Cange σ. 58—64.